

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

**АДАПТАЦІЙНІ ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ
ІННОВАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ
В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ПОВЕДІНКОВИХ ОБМЕЖЕНЬ**

За редакцією Т. В. Калінеску

Харків «ХАІ» 2024

УДК 336:330.341.1:330.025.16

A28

Колектив авторів:

Н. О. Бондар, О. В. Гребенікова, Т. В. Денисова, Т. В. Калінеску,
Г. С. Ліхоносова, А. С. Машкіна, Ю. Г. Перепелиця,
С. С. Підмогильний, Г. Ю. Ребріна, М. С. Татар, О. В. Тофанюк,
Д. А. Узбек, В. А. Фурсова

Рецензенти:

д-р екон. наук, проф. О. В. Панухник, д-р екон. наук, проф.
О. В. Фінагіна, д-р екон. наук, проф. О. О. Хандій

Затверджено на засіданні вченої ради університету як монографію
(протокол № 7 від 22 лютого 2023 року)

Адаптаційні обліково-фінансові механізми інноваційної
A28 взаємодії суб'єктів господарювання в умовах соціально-
поведінкових обмежень [Текст] : монографія / Н. О. Бондар,
О. В. Гребенікова, Т. В. Денисова та ін.; за ред. Т. В. Калінеску. – Харків :
Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т», 2024.
– 160 с.

ISBN 978-966-662-918-3

Монографію присвячено питанням адаптації обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії різнорідних за соціально-економічними інтересами суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів, соціально-поведінкових обмежень та умов трансформації економіки знань. Сформовано алгоритм трансформації механізмів співробітництва суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень. Виявлено наслідки трансформації обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів.

Для наукових працівників, фахівців у галузі фінансів, економіки та управління, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

Іл. 26. Табл. 25. Бібліогр.: 168 назв

УДК 336:330.341.1:330.025.16

ISBN 978-966-662-918-3

© Колектив авторів, 2024

© Національний аерокосмічний
університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут», 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
1 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ, СОЦІАЛЬНО-ПОВЕДІНКОВИХ ОБМЕЖЕНЬ ТА ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ НА ЗМІНУ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	8
1.1 Принципи інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів	8
1.2 Методологічні конфігурації та моделі інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання відповідно до умов глобальних викликів ...	16
1.3 Соціально-економічна парадигма інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах циклічності глобальних викликів та трансформації економіки знань	28
2 ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДЛЯ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	37
2.1 Когнітивні умови трансформації механізму інноваційної взаємодії та їх вплив на зміцнення економічної безпеки підприємницької діяльності.....	37
2.2 Алгоритм трансформації механізмів співробітництва суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень	44
2.3 Виявлення наслідків трансформації обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів.....	58
3 ДІАГНОСТИКА ЗДАТНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ	64
3.1 Моніторинг взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень.....	64
3.2 Аналіз готовності суб'єктів господарювання до інвестування в інтелектуальний ресурс в умовах економіки знань	70
3.3 Оцінювання наявності гідних умов праці для забезпечення здатності суб'єктів господарювання до інноваційної взаємодії з метою ефективного використання знань	78
4 МОДЕЛЮВАННЯ СЦЕНАРІЇВ ПОДОЛАННЯ СПЕЦИФІЧНИХ БАР'ЄРІВ У ПРОЦЕСІ ІННОВАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	86
4.1 Розроблення моделей взаємодії суб'єктів господарювання в умовах посилення глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень	86

4.2 Формування патернів поведінки різних за соціально-економічними інтересами суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів	93
4.3 Прогнозування змін обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів, соціально-поведінкових обмежень та умов трансформації економіки знань.....	104
5 СТРАТЕГЕМИ АДАПТАЦІЇ ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	111
5.1 Сценарії адаптації обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання до глобальних викликів	111
5.2 Селективна стратегема узгодження інтересів держави, регіонів та окремих суб'єктів господарювання щодо регулювання диспропорцій комплексного розвитку	125
5.3 Оцінювання ефективності співробітництва суб'єктів господарювання та імплементації трансформаційних механізмів згідно з перебігом глобальних викликів.....	132
ПІСЛЯМОВА.....	144
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК.....	146

ПЕРЕДМОВА

Визначальною ознакою сучасного розвитку суб'єктів господарювання стали глибокі економічні та політичні виклики в усіх сферах суспільного життя, що супроводжуються військовими діями на території України, масштабною соціально-економічною кризою, катастрофічним зниженням бізнес-активності суб'єктів господарювання, різким зниженням рівня життя населення, вибуховим його розшаруванням за соціальним статусом і рівнем доходів, зростанням масштабів бідності та соціальної напруги, руйнацією системи медичного, освітнього, соціально-культурного обслуговування, зниженням кількісних і якісних параметрів надання суспільних послуг. Глобальні виклики поглиблюють соціальні диспропорції економічного розвитку, призводять до загострення соціально-економічних конфліктів, необхідності становлення новітньої фінансової парадигми. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у докорінних змінах трансформаційно-реформаційних процесів інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання.

Метою монографії є обґрунтування теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо адаптації обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії різнорідних за соціально-економічними інтересами суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів, соціально-поведінкових обмежень та умов трансформації економіки знань.

Перший розділ колективної монографії **«Методологічні засади впливу глобальних викликів, соціально-поведінкових обмежень та економіки знань на зміну взаємодії суб'єктів господарювання»** присвячено поглибленому аналізу методології впливу глобальних викликів на трансформацію взаємодії суб'єктів господарювання.

У розділі розглянуто принципи інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів. Визначено методологічні конфігурації та моделі інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання відповідно до умов глобальних викликів. Розроблено соціально-економічну парадигму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах циклічності глобальних викликів та трансформації економіки знань.

У написанні підрозділу 1.1 брали участь Т. В. Калінеску, Ю. Г. Перепелиця, підрозділу 1.2 – Г. С. Ліхоносова, підрозділу 1.3 – Т. В. Калінеску.

У *другому розділі* колективної монографії **«Трансформація обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання та їх імплементація для зміцнення економічної безпеки підприємницької діяльності»** розглянуто когнітивні умови трансформації механізму інноваційної взаємодії та їх вплив на зміцнення

економічної безпеки підприємницької діяльності, побудовано алгоритм трансформації механізмів співробітництва суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень, виявлено наслідки трансформації обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів.

У написанні підрозділу 2.1 брали участь Т. В. Калінеску С. С. Підмогильний, підрозділу 2.2 – М. С. Татар, підрозділу 2.3 – О. В. Гребенікова, Т. В. Денисова.

У третьому розділі монографії **«Діагностика здатності суб'єктів господарювання до інноваційної взаємодії в умовах глобальних викликів та економіки знань»** здійснено моніторинг взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень, проаналізовано готовність суб'єктів господарювання до інвестування в інтелектуальний ресурс в умовах економіки знань. Здійснено оцінювання наявності гідних умов праці для забезпечення здатності суб'єктів господарювання до інноваційної взаємодії з метою ефективного використання знань.

У написанні підрозділу 3.1 брали участь В. А. Фурсова, підрозділу 3.2 – Т. В. Калінеску, А. С. Машкіна, підрозділу 3.3 – Н. О. Бондар.

У четвертому розділі колективної монографії **«Моделювання сценаріїв подолання специфічних бар'єрів у процесі інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в контексті глобальних викликів»** розроблено моделі взаємодії суб'єктів господарювання в умовах посилення глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень. Сформовано патерни поведінки різних за соціально-економічними інтересами суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів та здійснено прогнозування змін обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів, соціально-поведінкових обмежень та умов трансформації економіки знань ефектів обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання.

У написанні підрозділу 4.1 брали участь В. А. Фурсова, Г. Ю. Ребріна, підрозділу 4.2 – М. С. Татар, підрозділу 4.3 – О. В. Гребенікова.

У п'ятому розділі колективної монографії **«Стратегіми адаптації обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів»** побудовано сценарії адаптації обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання до глобальних викликів, розроблено селективну стратегію узгодження інтересів держави, регіонів та окремих суб'єктів господарювання щодо регулювання диспропорцій комплексного розвитку. Здійснено оцінювання ефективності співробітництва суб'єктів

господарювання та імплементації трансформаційних механізмів згідно з перебігом глобальних викликів.

У написанні підрозділу 5.1 брала участь Г. С. Ліхоносова, підрозділу 5.2 – Д. А. Узбек, підрозділу 5.3 – О. В. Тофанюк, Ю. Г. Перепелиця.

У цілому монографія «Адаптація обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів, соціально-поведінкових обмежень та умов трансформації економіки знань» – ґрунтовне дослідження колективу авторів, яке має теоретичне і практичне значення. Насамперед вона дає цілісне уявлення про стратегію адаптації обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів.

Теоретико-прикладне значення монографії полягає у розробленні й обґрунтуванні науково-практичних положень щодо трансформації обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання та їх імплементації для зміцнення економічної безпеки підприємницької діяльності. Визначення основних проблем, що стримують інноваційну взаємодію суб'єктів господарювання, оцінювання і прогнозування впливу соціально-поведінкових обмежень на фінансово-економічні показники діяльності суб'єктів господарювання сприятимуть виробленню якісно нових, більш цілеспрямованих підходів до активізації та трансформації процесів інноваційної взаємодії й дадуть змогу підвищити рівень обґрунтованості управлінських рішень під час взаємодії суб'єктів господарювання для протидії негативним наслідкам глобальних викликів.

Загалом, дослідження заявлених у монографії проблемно-теоретичних, методологічних і практичних питань адаптації обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів, соціально-поведінкових обмежень та умов трансформації економіки знань, дало можливість аргументовано довести, що перспективи підвищення ефективності функціонування зазначеного механізму у контексті посилення впливу глобальних викликів на кількісно-якісні параметри життєдіяльності суспільства лежать у площині врахування положень концепції інклюзивного розвитку під час визначення цілей і завдань взаємодії суб'єктів господарювання. Практичне впровадження запропонованих у колективній монографії рекомендацій дасть змогу задіяти внутрішній потенціал кожного суб'єкта господарювання з метою створення передумов для стійкого, збалансованого підвищення рівня суспільного добробуту.

1 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ, СОЦІАЛЬНО-ПОВЕДІНКОВИХ ОБМЕЖЕНЬ ТА ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ НА ЗМІНУ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1 Принципи інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів

Сьогодні значна частина світових фінансових потоків пов'язана з обслуговуванням міжнародного руху товарів і послуг [90, с. 133], а також із прямими закордонними інвестиціями капіталу. Такі тенденції вказують на стрімкий розвиток фінансової глобалізації, що являє собою зростаючий взаємозв'язок країн усього світу, викликаний поширенням міжнародних фінансових послуг і стрімким розвитком фінансово-телекомунікаційних інновацій. Розроблення нових фінансових інструментів, дерегулювання національних фінансових ринків і розвиток фінансових інститутів, яскравим прикладом яких є банки, сприяли виникненню глобальної фінансової системи, що нині функціонує і до якої залучено всі країни світового співтовариства. Міжнародна фінансова інтеграція поглиблюється в усьому світі, особливо серед країн з розвинутою економікою.

Сучасний економічний розвиток відображає пряму залежність ефективності діяльності суб'єктів господарювання від власного налагодженого обліково-фінансового механізму, що являє собою сукупність фінансових форм і методів утворення й використання фондів фінансових ресурсів [90, с. 135] з метою забезпечення різних потреб держави, суб'єктів господарювання і населення відповідно до економічних змін. Є цілком логічним, що зовнішньоекономічні зміни, проявом яких є глобальні виклики та інноваційна взаємодія суб'єктів господарювання, впливають на фінансову стійкість останніх, унаслідок чого суб'єкти мають адаптуватись до вимог сучасності та модернізувати складові своєї діяльності. Обліково-фінансовий механізм суб'єкта господарювання є способом реалізації завдань його фінансової політики на майбутні періоди, тому цей механізм потребує особливої уваги під час формування принципів адаптації до глобальних викликів сучасності.

На сучасному етапі розвитку економіки всі обліково-фінансові механізми можна звести до пошуку найбільш точних методів ідентифікації проблем, що постійно з'являються в навколишньому середовищі господарювання [44, с. 50]. Те, що здається ефективним на індивідуальному рівні, може спричинити катастрофічні наслідки на глобальному рівні, і, навпаки, раціональний вибір одного заходу у довгостроковій перспективі може призвести до ірраціональності в інших аспектах діяльності. Кожен суб'єкт господарювання в умовах глобальних

викликів має спрямовувати свою діяльність на глобальну [44, с. 50] або комплементарну єдність.

Глобалізація сприяє появі нових технологій, ідей та інновацій на макрорівні, єднаючи економічні, соціальні та політичні аспекти кожної з країн. Водночас прагнення до інтеграції може протидіяти національній ідентифікації та пропагуванню інших цінностей [44, с. 51] окремої країни, що не сприймається сучасним суспільством на локальному (на рівні суб'єкта господарювання), регіональному чи національному рівні. У цій ситуації дуже важливо знайти такі інструменти, які б давали змогу збалансовувати (або нівелювати) ті диспропорції у розвитку для досягнення всіх поставлених стратегічних завдань, що є основною метою принципів адаптації обліково-фінансового механізму суб'єктів господарювання.

Адаптація обліково-фінансового механізму до глобальних викликів є багатограним і досить складним процесом, оскільки від правильності пристосування механізмів залежать не лише ефективність і перспективи розвитку окремих суб'єктів господарювання, а й складові життя всієї країни (соціальне забезпечення, гуманітарні та екологічні складові). Глобалізація в сучасному світі є нелінійним і рівномірним процесом. У феномені сучасної глобалізації простежується, зокрема, безліч неоднозначних, у тому числі негативних, аспектів. Проте, можна визначити фінансові глобальні виклики як вектор світового економічного розвитку, що крім великої кількості переваг, порівняно із застарілими економічними концепціями, породжують численні негативні та неоднозначні аспекти (рисунок 1.1).

Неоднозначні аспекти фінансової глобалізації можна пояснити результатом сучасного бурхливого розвитку і невідповідності суспільства до її регулювання. Слід зазначити той факт, що сьогоднішнє суспільство є постіндустріальним, інформаційним або суспільством з інноваційною економікою, тобто таким, в якому більшість працівників зайняті виробництвом, зберіганням, переробленням та реалізацією інформації. Глобалізація, викликана ринковими силами, сама по собі не забезпечує ні справедливості, ні соціального прогресу, ні усунування нерівності й потребує великої відповідальності як від національних урядів, так і від міжнародних інститутів щодо запобігання виникненню негативних наслідків.

Основним же негативним наслідком фінансової глобалізації є зменшення кількості доступних інструментів фінансової політики [90, с. 135], які можуть бути застосовані для цілей макроекономічної стабілізації, як, наприклад, грошово-кредитна політика, що не може бути застосована через необхідність підтримки стабільності лише однієї єдиної валюти, що використовується у макроекономічних відносинах.

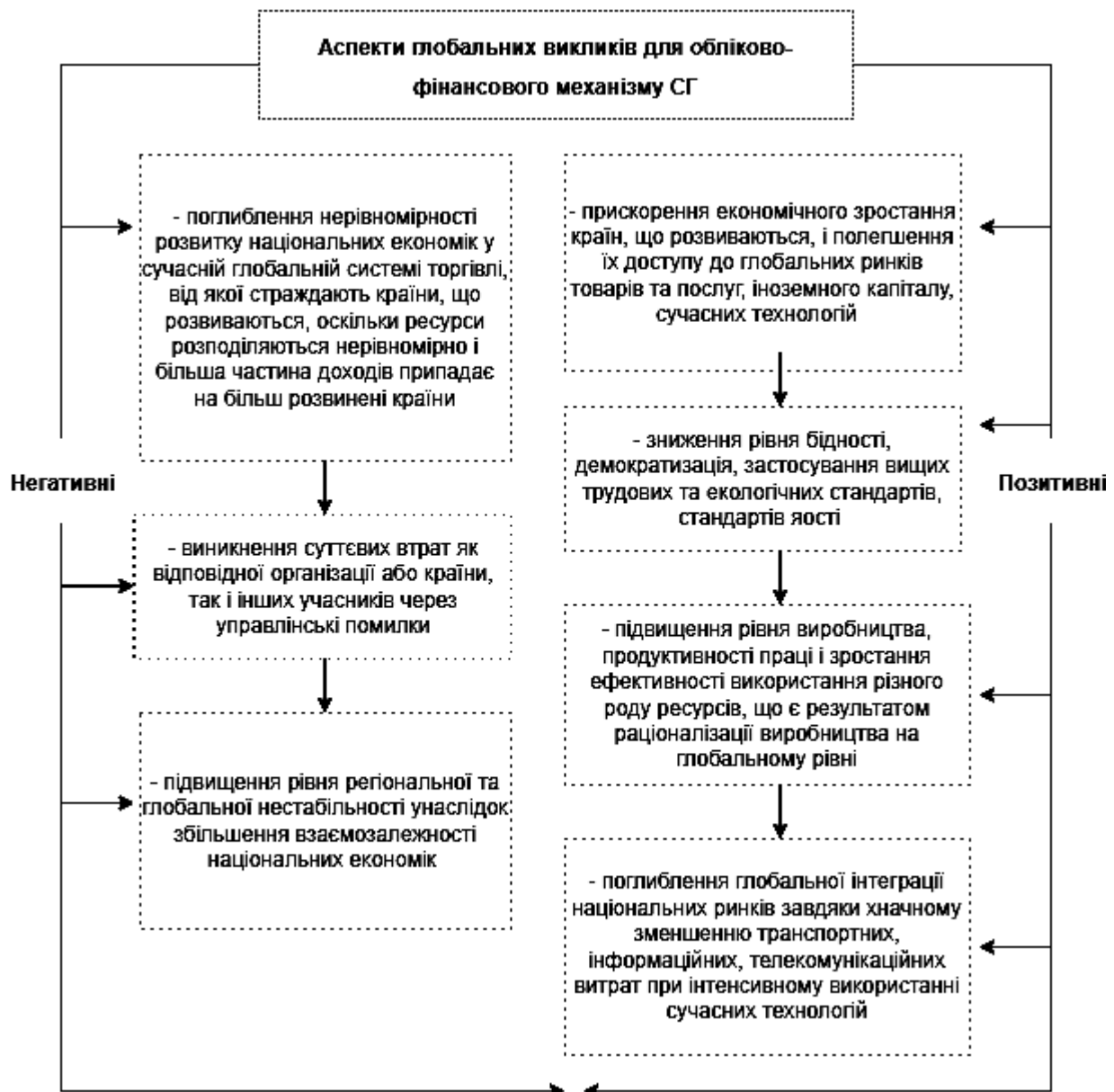

Рисунок 1.1 – Аспекти глобальних викликів для обліково-фінансового механізму суб'єктів господарювання

Джерело: складено авторами на основі [33; 59, с. 231].

Проаналізувавши особливості фінансової глобалізації, можна сказати, що найважливішим питанням стає адаптація обліково-фінансового механізму до глобальних викликів сучасності, оскільки процес адаптації має забезпечити ефективну взаємодію міжнародних фінансових систем у синтезі між собою. Для формулювання принципів адаптації обліково-фінансового механізму суб'єктів господарювання до глобальних викликів доцільно визначити особливості функціонування обліково-фінансового механізму в умовах глобалізаційних викликів (рисунок 1.2).

Рисунок 1.2 – Особливості функціонування обліково-фінансового механізму в умовах глобальних викликів

Джерело: складено авторами на основі [90, с. 132].

Сьогоднішнє повсякденне функціонування сучасних суб'єктів господарювання неможливе без застосування й оптимального використання фінансів і бухгалтерського обліку. Тому діяльність будь-якої бізнес-структури починається з формування обліково-фінансової політики, що передбачає наявність комбінацій різних елементів, які забезпечують ефективну діяльність, взаємну співпрацю різних суб'єктів та їх взаємодію [47, с. 40].

Як зазначено, глобалізаційні виклики потребують залучення міжнародних інститутів, а адаптація є заходом, що синтезує фінансові відносини країн-учасниць та забезпечує ефективну взаємодію суб'єктів господарювання. Так, кожен суб'єкта господарювання є головним елементом, від якого залежить ефективність діяльності всієї країни. Обліково-фінансовий механізм суб'єкта господарювання є головним орієнтиром, за яким суб'єкт має модернізувати фінансову політику згідно з умовами глобальних викликів. Тому в процесі адаптації суб'єкт господарювання має реформувати власний обліково-фінансовий механізм, забезпечивши його флексібільність на майбутні глобальні зміни.

Саме поняття «адаптація в умовах інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання має охоплювати широке коло завдань суб'єкта господарювання, ніж тільки його пристосування до глобальних викликів. Сам процес адаптації має бути обумовлений особливостями діяльності кожного суб'єкта господарювання, його техніко-економічними, нормативними або організаційними особливостями, рівнем інформаційного забезпечення про зовнішнє середовище. Іншими словами, суб'єкт господарювання має заздалегідь визначати властивості й характеристики свого виробничого потенціалу, які дадуть йому змогу

гнучко реагувати на глобальні виклики та наближати кінцеві результати своєї діяльності до потреб та вимог ринку як зовнішнього середовища підприємства.

Таким чином, суб'єкт господарювання має бути заздалегідь підготований до процесу адаптації. Адаптація суб'єкта господарювання до глобальних викликів не є автоматичним процесом, який може бути створений через технічні механізми багатофункціонального призначення, гнучкі виробничі систем чи модулі. Тому завжди потрібно аналізувати діяльність суб'єкта господарювання як складну систему виробничих ресурсів з метою розуміння можливостей її адаптації до глобальних викликів.

Слід зазначити, що обліково-фінансовий механізм є невіддільним від фінансово-облікової політики суб'єкта господарювання, яка визначає його ефективність та створює умови для оптимального функціонування суб'єкта господарювання в умовах глобальних викликів. Доцільно розглянути методи фінансово-облікової політики (рисунок 1.3), за якими суб'єкт господарювання може виконати підготовчу роботу з адаптації обліково-фінансового механізму до умов глобальних викликів.

Переважає більшість суб'єктів господарювання у багатьох країнах світу займається формуванням власного обліково-фінансового механізму. Ці механізми відрізняються один від одного навіть у межах однієї країни [26, с. 319]. Унаслідок стрімкого поширення глобалізаційних викликів, що характеризуються певними особливостями (див. рисунок 1.1), для кожного суб'єкта господарювання виникає об'єктивна необхідність визначення загальних принципів адаптації власної обліково-фінансового механізму до сучасних умов, що дасть змогу розробити оптимальну фінансово-облікову політику у майбутньому. Метою такої політики має бути забезпечення можливості реалізації інноваційного, економічного, фінансового потенціалів економіки та сприяння досягненню стратегічних і тактичних цілей суб'єктів господарювання у майбутньому.

Користуючись визначеними методами адаптації обліково-фінансового механізму суб'єкта господарювання (див. рисунок 1.2) та розуміючи важливість процесу адаптації до глобальних викликів, доцільно визначити порядок процесу адаптації обліково-фінансового механізму суб'єкта. Слід зазначити, що цей процес має складатися з логічно пов'язаних етапів і бути спрямованим на спільну мету – мобільну адаптацію суб'єкта для забезпечення його розвитку та забезпечення флексibility його обліково-фінансового механізму на майбутні періоди та потенційні зовнішньоекономічні зміни.

Для досягнення ефективної та мобільної адаптації обліково-фінансового механізму суб'єктів господарювання необхідно, щоб процес адаптації відбувався з дотриманням певних засад, а саме принципів адаптації. Під принципами адаптації обліково-фінансового механізму

суб'єкта господарювання розуміється система певних правил, орієнтованих на які суб'єкт має досягти мобільної адаптації до глобальних викликів. Принципи, як і етапи проведення адаптації, мають бути логічно пов'язаними та обґрунтованими стосовно вигід суб'єкта господарювання, країни та міжнародних інститутів. Застосування принципів має полегшити процес адаптації та структурувати дії суб'єкта господарювання щодо модифікації обліково-фінансового механізму.

Рисунок 1.3 – Методи адаптації фінансово-облікової політики суб'єкта господарювання до умов глобальних викликів
Джерело: складено авторами на основі [78, с. 401].

Ураховуючи результати дослідження обліково-фінансового механізму, особливості глобальних викликів і потреби суб'єкта

господарювання, що виникають в процесі адаптації, можна віділити такі принципи адаптації обліково-фінансового механізму до глобальних викликів (рисунок 1.4).

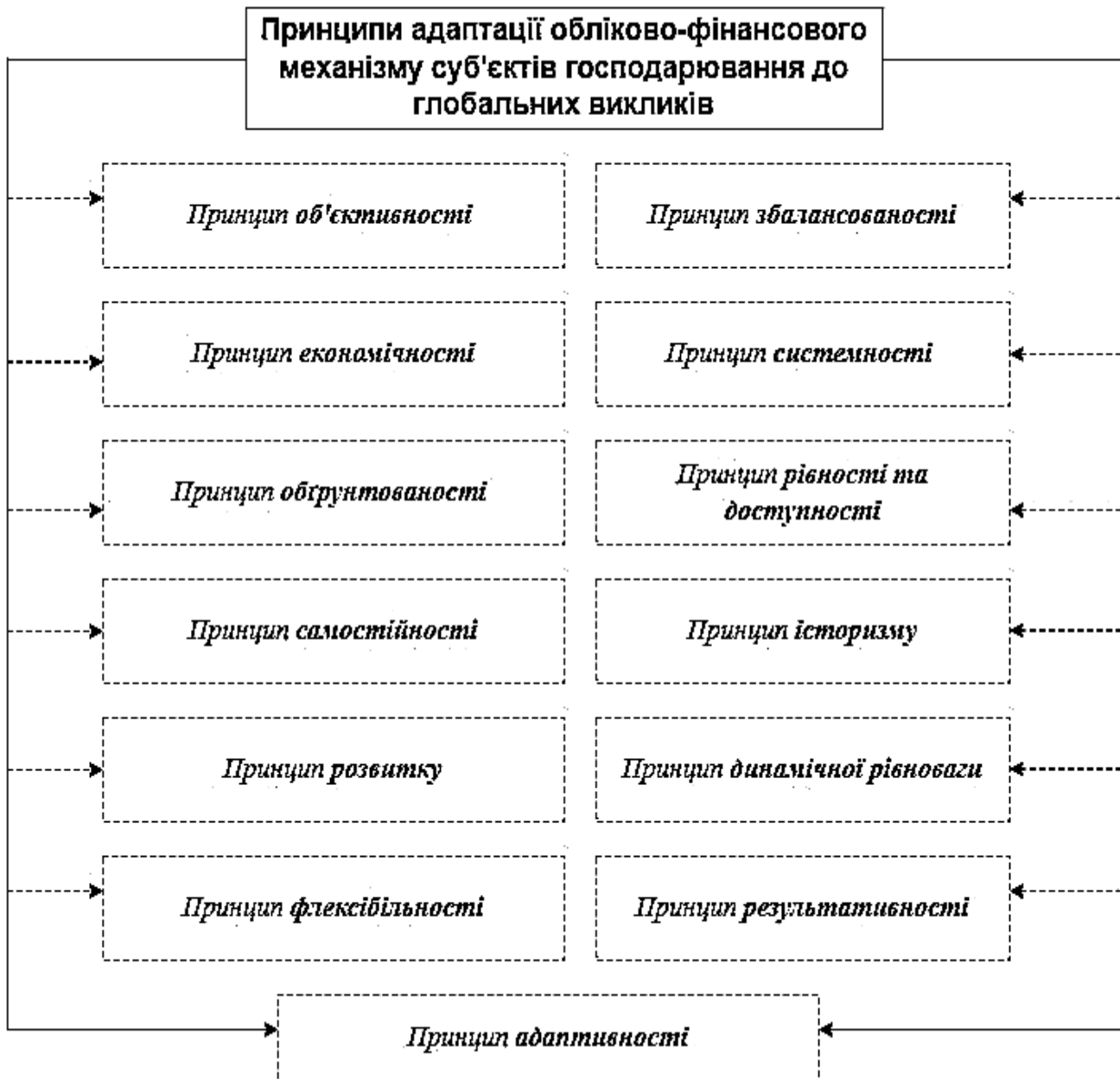

Рисунок 1.4 – Принципи адаптації обліково-фінансового механізму суб'єкта господарювання до глобальних викликів
Джерело: складено авторами на основі [137, с. 121].

Таким чином, до принципів адаптації належать:

- принцип *об'єктивності* – забезпечення правильного розуміння характеру відносин між суб'єктом та міжнародними інститутами відповідно до вимог глобальних викликів у процесі адаптації;

– принцип *економічності* – урахування суб'єктом вигід і витрат на модернізацію обліково-фінансового механізму відповідно до глобальних викликів.

– принцип *обґрунтованості* – пояснення доцільності заходів щодо модернізації власності обліково-фінансового механізму та розроблення заходів суб'єктом господарювання;

– принцип *самостійності* – виділення особливостей обліково-фінансового механізму та особливостей діяльності кожного суб'єкта господарювання;

– принцип *розвитку* – розвиток управління суб'єктом господарювання діяльністю та обліково-фінансовим механізмом у процесі адаптації до глобальних викликів;

– принцип *флексibilityності* – забезпечення гнучкості обліково-фінансового механізму та діяльності суб'єкта господарювання в процесі адаптації та у майбутніх періодах;

– принцип *збалансованості* – забезпечення інтересів суб'єкта господарювання щодо основної діяльності та переорієнтації згідно з глобальними викликами у балансі;

– принцип *динамічної рівноваги* – забезпечення динамічної рівноваги між економічним потенціалом суб'єкта і чинниками зовнішнього середовища, оскільки порушення такої рівноваги може стати для суб'єкта слабкістю;

– принцип *системності* – формування уявлення керівництва суб'єкта про процес адаптації, ведення ефективної основної діяльності та інших аспектів діяльності у вигляді загальної системи цілісності та можливість вносити в систему взаємозв'язків прогнози на реалізацію заходів щодо адаптації у майбутньому;

– принцип *рівності та доступності* – можливість суб'єкта отримати консультаційну допомогу з боку інших суб'єктів, що вже адаптували діяльність або знаходяться в процесі адаптації до глобальних викликів;

– принцип *історизму* – розгляд всіх факторів, що можуть впливати на процес адаптації відповідно до конкретно-історичних обставин, їх взаємозв'язку та взаємообумовленості;

– принцип *результативності* – досягнення суб'єктом господарювання поставленої мети за мінімальних витрат та з максимальною ефективністю;

– принцип *адаптивності* – здатність суб'єкта адаптуватися на даному етапі розвитку та розробляти прогноз щодо адаптації на майбутнє з метою нейтралізації впливу негативних факторів.

Таким чином, можна зробити висновок, що адаптація обліково-фінансового механізму суб'єктів господарювання до умов глобальних викликів є багатогранним питанням, яке має враховувати особливості як

специфіки діяльності суб'єкта господарювання, так і глобалізаційних аспектів, що стосуються його обліково-фінансового механізму.

Визначено, що адаптація суб'єкта господарювання до впливів зовнішнього середовища припускає внесення великої кількості змін у його діяльність та фінансову політику, завдання якої вирішуються за допомогою обліково-фінансового механізму суб'єкта господарювання. Також перед адаптацією до глобальних викликів суб'єкт господарювання має проводити підготовчу роботу з використанням методів адаптації, зазначених у дослідженні. Сам процес адаптації має будуватися на принципах об'єктивності, економічності, обґрунтованості, самостійності, розвитку, флексibilityності, збалансованості, динамічної рівноваги, системності, рівності та доступності, історизму, результативності.

Головним принципом адаптації, що об'єднує попередні, є принцип адаптивності, метою якого є оцінювання та прогнозування здатності суб'єкта господарювання адаптуватися на певному етапі розвитку та розробляти прогноз щодо адаптації на майбутнє для нейтралізації впливу ризиків і негативних факторів.

1.2 Методологічні конфігурації та моделі інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання відповідно до умов глобальних викликів

Світова пандемія 2020–2022 років показала, що Україна перебуває на новому зламі соціально-економічного розвитку.

Значною мірою вичерпано можливості колишньої моделі зростання економіки, що базувалися на швидкому розширенні внутрішнього попиту. Нова модель потребуватиме більш інтенсивного використання всіх ресурсів та резервів продуктивності праці. Водночас і цілі соціально-економічного розвитку, і його умови є зовсім інакшими, ніж були після попередніх криз.

Раніше перед країною стояли такі завдання: в економічному плані – вихід з трансформаційного спаду, в соціальному – подолання бідності, якою було охоплено понад третину населення країни. Тепер головним завданням є вихід на траєкторію сталого та збалансованого зростання економіки з метою модернізації та наздоганяючого розвитку, переходу до інноваційної стадії економічного розвитку та створення інфраструктури постіндустріального суспільства, що їй відповідає.

Проте Україні необхідне не просто економічне зростання, а економічне зростання певної якості. Усе це диктує необхідність нової моделі зростання, що формує економіку пропозиції. Насамперед мають бути уточнені пріоритети та цілі у сфері макроекономіки та державних фінансів. Послідовна орієнтація зниження інфляції дасть змогу змінити механізм пропозиції грошей, підвищити схильність до заощаджень і довгострокового інвестування, знизити залежність економіки від

кон'юнктури зовнішніх ринків. Нові бюджетні правила покликані знизити негативний вплив незбалансованості у зовнішній торгівлі на державні фінанси та макроекономічну стабільність [94]. У фінансовому регулюванні необхідна система завчасного попередження виникнення дисбалансів.

Ще один наріжний камінь нової моделі економічного зростання – цілеспрямовані зусилля щодо зняття інституційних бар'єрів. В умовах швидкої зміни технологій держава в економіці повинна займатися не вибором «фаворитних» галузей та компаній, не підтримкою їх прискореного зростання, а покращанням ділового клімату, підвищенням інвестиційної привабливості країни, розвитком конкурентного середовища, виробленням і підтримкою правил гри для ринків. Цей підхід не виключає створення державних інституцій розвитку. Проте їхня діяльність має бути вписана в роботу конкурентних ринків, а не підминати їх під себе; сприяти ринковому перерозподілу ресурсів, а не пропонувати альтернативи такому розподілу.

Нова модель зростання передбачає орієнтацію на постіндустріальну економіку – економіку завтрашнього дня. Її основою є сервісні галузі, орієнтовані на розвиток людського капіталу: освіта, медицина, інформаційні технології, медіа, дизайн, «економіка вражень» тощо. І в розвинених країнах, і в країнах, що розвиваються, виникає креативний клас – люди творчої праці, які створюють інновації вже під час своєї звичайної роботи. Саме вони забезпечуватимуть вирішальні конкурентні переваги у змаганні економік XXI століття. Як показує новітня економічна історія, породження інновацій креативним класом відбувається незалежно від інституційного середовища, у межах організацій та мереж різного типу. Це потребує якісно іншого підходу до підтримання всіх галузей, пов'язаних із розвитком людського капіталу.

Результати аналізу «історій успіху» – всіх випадків стійко високого економічного зростання в країнах з ринками, що формуються, за останні 50 років – показали, що загального рецепту виходу на траєкторію сталого зростання не існує. Однак є низка умов успіху, притаманних усім цим випадкам. Політика, спрямована на досягнення стійкого динамічного зростання, має будуватися на двох принципах: виконання «обов'язкових умов» (наближення до них); аналіз специфічних обмежень і можливих драйверів зростання, визначення «вузьких» місць, максимізація ефекту від переваг та мінімізація обмежень для зростання, характерних конкретній країні.

До загальних «умов успіху» виходу на траєкторію стійко високого економічного зростання для країн з ринками, що розвиваються, належать:

1. Орієнтація на зовнішній попит, відкритість економіки. Усі спроби спиратися виключно на зростання внутрішнього ринку захлиналися, зростання «видихалося». Це пов'язано, зокрема, з тим, що нерозвинений та обмежений внутрішній ринок не створює достатніх умов для прояву

ринкових стимулів та пошуку потенційно сильних сторін економіки (які можуть бути зосереджені у досить вузьких сферах).

2. Ринковий розподіл ресурсів. Вільне перетікання ресурсів і капіталу – важлива умова успішної стратегії сталого економічного зростання.

Уявлення про те, що мінімальна держава, яка панувала наприкінці ХХ століття, найбільшою мірою сприяє успіху наздоганяючого розвитку, не підтверджується емпірикою «історій успіху»: роль держави є ширшою і значнішою. Разом з тим важливим є те, що держава має доповнювати, але не замінювати ринок; державне втручання не повинно спотворювати ринкові стимули, тільки в цьому випадку воно сприятиме успіху, а не перешкоджатиме йому.

3. Висока норма заощаджень. Цей пункт стає останнім часом однією з точок консенсусу економістів: рівень накопичення в країнах наздоганяючого розвитку зазвичай становив не менше 25 – 30 % ВВП. Такий висновок має важливе значення для аналізу перспектив економічного зростання в Україні та конструювання політик, спрямованих на його стимулювання.

4. Макроекономічна стабільність. Країни стійко високого зростання переживали різні періоди, макроекономічні умови мають бути сприятливими для прояву ринкових стимулів, що передбачає, перш за все, привабливу валюту. Інфляція має бути однозначною (до 10 %). Занадто швидке зростання державних витрат створює загрозу макроекономічній стабільності та непомірно збільшує роль держави в економіці.

Обмеження інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання:

1. Несприятливий демографічний тренд. Згідно з прогнозами «Докладу про людський розвиток 2020 р.» [162], унаслідок природних втрат населення України скоротиться до 2025 р. на 2 млн осіб. Сучасне економічне зростання не знає прецедентів сталої та тривалої його підтримки без зростання кількості населення. Зменшення частки працездатного населення (у зв'язку з його старінням) збільшує навантаження соціальних зобов'язань держави у розрахунку на одного працівника. Це навантаження стане додатковим тягарем, що перешкоджає енергійному економічному зростанню.

2. Низька якість інститутів. Україна посідає 63-тє місце у рейтингу глобальної конкурентоспроможності Світового економічного форуму. За більшістю найважливіших параметрів, за якими складають рейтинг, Україна посідає 50 – 70-тє місця.

Разом з тим за параметрами розвитку базових інститутів та інфраструктури ринку Україна посідає 100 – 120-тє місця. Такі «розриви розвитку» свідчать про системну проблему. Ще одним важливим індикатором є погіршення місця України у рейтингах конкурентоспроможності та якості бізнес-середовища (GCI, GEM, IMD,

Doing business), а також державного управління (World Bank Governance Indicators) із середини 2000-х років.

Така динаміка не завжди свідчить про абсолютне погіршення показників. Але вона чітко показує ослаблення позицій порівняно з іншими країнами, що розвиваються, більш активно просуваються в поліпшенні ділового та інвестиційного клімату. Ця проблема набуває критичного значення в умовах передбачуваного загострення конкуренції за залучення капіталу. З іншого боку, саме у цій сфері є найбільш очевидним ресурсом підвищення конкурентоспроможності української економіки. Крім того, і реалізація «переваг» України – факторів, здатних вплинути на можливості економічного зростання, – безпосередньо пов'язана з перспективами поліпшення якості інститутів.

Переваги інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання:

1. Висока якість людського капіталу та інфраструктури. Йдеться про порівняльну перевагу при зіставленні з іншими країнами, що розвиваються: Україна має кращі показники за поширеністю та доступністю першої та другої освіти, а також розвитку інфраструктури. Проте реалізація цих переваг потребуватиме серйозних інституційних змін, а їх підтримка – більш значних інвестицій у сектор, враховуючи зростаючу увагу до цієї проблеми в країнах, що розвиваються, і зусилля, які вони роблять у цьому напрямку.

2. Великий внутрішній ринок. Сьогодні Україна посідає певне місце у світі за розміром внутрішнього ринку. Цей фактор є позитивним у контексті перспектив довгострокового економічного зростання: підвищує інвестиційну привабливість країни, створює значний потенціал ринку неторговельних товарів і можливості для розвитку інфраструктури.

3. Наявність сировинних ресурсів. Цей фактор є безперечною перевагою, однак, може негативно впливати, задаючи диспропорції в макроекономіці та фінансах («голландська хвороба») і, як наслідок, формуючи рентоорієнтовану модель соціального розвитку, що пригнічує стимули до модернізації та конкуренції.

Разом з тим, як свідчить світовий досвід, розвинене інституційне та ділове середовище дає змогу купувати або принаймні мінімізувати ці ефекти.

Конфігурація цих факторів, що визначають особливості проходження Україною сучасної стадії розвитку, формує основні глобальні виклики, які постають перед українською економікою.

Головними з цих викликів можна вважати:

1. Ножиці конкурентоспроможності: відносно високі витрати на працю на фоні низької якості інститутів. Через це співвідношення «ризик/прибутковість» виявляється малопривабливим інвесторам.

2. «Демографічний хрест»: зростання соціальних зобов'язань бюджету і натомість зменшення частки працездатного населення.

3. Виклики сировинної залежності, які виявляють себе у сфері макроекономіки та особливостей інституційного середовища. Тиск у бік високого обмінного курсу призводить до заміщення продукції імпортом, а довгих і прямих інвестицій короткостроковими запозиченнями, що також сприяє консервації поганого ділового середовища, уповільнює трансфер технологій та ноу-хау. Висока інфляція запобігає адекватному регулюванню економічної активності через механізм відсоткових ставок.

4. Розриви у розвитку. Рівень розвитку людського капіталу не відповідає якості інституційного середовища. Це призводить до «втечі мозку», що відбувається не тільки у формі трудової еміграції, розмивання еліти, а й у формі перенесення центрів прибутку підприємств high-tech, IT-сектора та «нової економіки» за рубіж.

Цифрові технології істотно впливають на можливі види цифрових бізнес-моделей. Зі свого боку нові бізнес-моделі визначають нові операційні моделі, тому пріоритизація останніх гальмує цифрову трансформацію компанії: інтеграція цифрових технологій у наявні операційні моделі може підвищити ефективність бізнесу, але не приведе до проривного зростання доходів.

Нові бізнес-моделі, основані на цифрових технологіях і, зокрема, на цифрових платформах, надають компаніям унікальні конкурентні переваги в економіці, що трансформується, і мають лише обмежений успіх у традиційному бізнесі. Тому дуже важливо розуміти різницю між трансформацією операційних моделей і трансформацією бізнес-моделей, а також роль, яку бізнес-моделі відіграють в оцифруванні економіки та інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання.

Зміна бізнес-моделі не обов'язково має бути радикальною або супроводжуватися підвищеним ризиком, існують можливості еволюційного шляху цифрової трансформації, який збільшує цінність та змінює відносини з клієнтами. Розглянемо далі основні види бізнес-моделей, які можливі в сучасних умовах цифрової трансформації та як з їх допомогою компанії досягти сталого зростання в епоху цифровізації [77].

1. Виробники товарів – підприємства, які виробляють і реалізують матеріальну продукцію або мають до неї доступ. Виробничі компанії, роздрібні продавці та постачальники телекомунікаційних послуг належать до цієї групи, яка сьогодні охоплює близько 64 % компаній.

2. Виробники послуг – компанії, які наймають і навчають кваліфікованих співробітників, що розвивають їх професійні компетенції та разом надають їхні послуги. До них належать банківські, страхові, консалтингові та інжинірингові компанії, частка яких становить близько 24 %.

3. Виробники технологій – компанії, що займаються розробленням інтелектуальних ресурсів і захистом інтелектуального капіталу – це зазвичай нематеріальні продукти з неймовірно низькими граничними витратами зростання, наприклад, програмне забезпечення. За своєю

(«віртуальною») природою бізнес, оснований на нематеріальних активах, забезпечує велику синергію та економію на масштабі. До цієї групи належать постачальники програмного забезпечення, розробники нано- та біотехнологій. Таку бізнес-модель мають близько 11 % компаній.

4. Виробники мережевої взаємодії «чистих» компаній, зайнятих одним видом економічної діяльності, – це компанії, які створюють та забезпечують мережеву взаємодію компаній, речей та інформації, значно полегшуючи та спрощуючи зв'язки та транзакції між ними (так звана спільна економіка). Зазвичай такі компанії є розробниками цифрових платформ, на основі яких вибудовується мережева взаємодія між користувачами платформи. На сьогодні відповідно до такої бізнес-моделі бізнес ведуть менше 1 % компаній.

Моделі «виробники технологій» і «виробники мережевої взаємодії» за своєю економічною суттю близькі до моделі «виробники послуг», хоча й відрізняються від неї за багатьма значущими аспектами, оскільки передача технологій і мережева взаємодія передбачають формування ефективної системи сервісного обміну. Виробники технологій та творці моделей мережевої взаємодії зосереджені на цифровій бізнес-платформі, яка є ринком для їхніх послуг (та їхніх партнерів). Вони перетворили традиційний, фіксований і лінійний ланцюжок створення матеріального «кінцевого продукту/послуги» на багатосторонній і міжгалузевий ланцюжок створення вартості, що забезпечує «результат для клієнта», який існує у формі комплексної послуги.

Для бізнес-моделі мережевої взаємодії, основаної на платформі, характерні два ключові принципи: це сервісний формат продукту і гнучка форма оплати, які забезпечують високу швидкість виведення інноваційних продуктів на ринки та гарантують унікальну можливість задоволення потреб клієнтів (таблиця 1.1).

Реалізація розробленого концептуального підходу до створення інтегратора цифрової трансформації інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання на базі універсальної цифрової платформи може сприяти досягненню синергетичного ефекту, вираженого в таких результатах та очікуваннях:

- суб'єкт господарювання, реалізуючи стратегію цифрової трансформації, трансформує тим самим концепцію та бізнес-модель свого функціонування, набуваючи істотної конкурентної переваги в цифровій економіці;

- з іншого боку, суб'єкт господарювання, що трансформується в сервісний інтегратор, стає власником та інтегратором унікальної цифрової технології – цифрової платформи, невід'ємної частини цифрової інфраструктури цифрової економіки, що дасть змогу їй деякий час одержувати прибуток від функціонування платформи без істотних витрат власних коштів та зусиль;

Таблиця 1.1 – Типова модель розроблення та реалізації стратегії цифрової взаємодії суб'єктів господарювання

Етапи	Зміст та процедури
Оцінювання цифрової зрілості моделі інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання	<p>Проведення експертного аналізу компетентною організацією та/або групою власних експертів для попереднього оцінювання доцільності створення/впровадження конкретної цифрової технології (створення цифрової платформи) за такими напрямками:</p> <ul style="list-style-type: none"> • рівень розвитку цифрової інфраструктури та процесів суб'єктів господарювання; • існування можливостей та перспектив інтеграції сервісів суб'єктів господарювання у цифрову платформу; • кадровий потенціал та рівень розвитку компетенцій фахівців суб'єктів господарювання
Розроблення стратегії та дорожньої карти цифрової трансформації суб'єкта господарювання	<p>Формування експертної групи, яка має необхідні компетенції для аналізу доцільності створення/впровадження конкретних цифрових технологій (створення цифрової платформи).</p> <p>Проведення аналізу наявного інструментарію в галузі конкретних цифрових технологій з описом переліку інструментів, потенціалу, можливостей, бар'єрів створення/впровадження, способів створення/впровадження, специфічних вимог та ін.</p> <p>Аналіз стану ключових бізнес-процесів усередині компанії із зазначенням, у разі виявлення, необхідності оптимізації та цифровізації.</p> <p>Пошук та генерування ідей, які вплинуть на бізнес-процеси компанії та/або дадуть змогу створити/впровадити нову перспективну технологію, сервіс та/або послугу (створити цифрову платформу).</p> <p>Проведення аналізу, ефективності та економічної доцільності реалізації запропонованих ідей, обґрунтування та ретельний відбір варіантів. Прийняття рішення щодо створення/впровадження.</p> <p>Поширення серед співробітників компанії якісно нової цифрової ідеології та культури, формування позитивного враження та зацікавленості у створенні/впровадженні</p>
Розроблення та впровадження пілотного проєкту	<p>Розроблення та реалізація в компанії пілотного проєкту зі створення/впровадження цифрової технології (створення/запровадження цифрової платформи).</p> <p>Контроль та оцінювання отриманих результатів впровадження проєкту</p>
Масштабування	<p>Формування єдиної стратегії тиражування впровадження технології (з оцінюванням доцільності).</p> <p>Постійне опрацювання можливостей удосконалення та розширення можливостей наявних цифрових технологій, створення, впровадження та інтеграція нових</p>

Джерело: розроблено автором.

– інвестори оцінюють бізнес на основі цифрових платформ істотно більш високо, ніж традиційний, очевидно, що це дасть змогу компанії підвищити свою ринкову вартість і за необхідності залучити більший обсяг інвестицій.

Поява тимчасово збиткових цифрових платформ (спочатку швидке зростання капіталізації, потім отримання прибутку) кардинально змінює всі галузі економіки та підриває діяльність ринків. Компанії традиційного бізнесу, що розвиваються тривалий час, втрачають клієнтів у звичній схемі продажу товарів або послуг. Споживач масово і досить швидко переходить до нових моделей поведінки, які найбільш вигідні. Нові «цифрові» бізнеси не лише захоплюють частку на ринку, вони кардинальним чином знижують ціни, що спричиняє у більшості випадків вибухове зростання попиту. Однак при такому розширенні обсягів ринку компаніям, що залишаються у звичному форматі, майже нічого не дістається. Більше того, з певного моменту вони стрімко втрачають ефективність і змушені йти з ринку або трансформуватися у залежні від нових гравців бізнеси.

Поступово приходять розуміння значущості галузевих цифрових платформ не тільки як ефективних технологічних рішень, але і як найпотужнішого фактора, який формує економічний простір, що зумовлює зростання валового продукту і підвищує продуктивність праці. Економічну діяльність на базі цифрових платформ, що полегшують транзакції, коли користувачам надається тимчасовий доступ до постачальника послуг (власності) або, в іншому випадку, власники мають недовикористані активи, послуги чи навички, тобто фактично зазнають збитків, часто називають спільною економікою.

Такі операції не тягнуть за собою змін у товарах чи послугах, але змінюють способи їх створення, споживання та подання. На відміну від традиційної промисловості або сфери послуг компанії спільної економіки характеризуються мережевими бізнес-моделями, які отримують невелику комісію за цифрову транзакцію. Основним засобом цих спільних цифрових платформ є використання програмного забезпечення та даних для управління клієнтським досвідом, пов'язаним з будь-яким активом.

Платформені технології у трансформації бізнес-моделей компаній забезпечують: реалізацію однієї або кількох критично важливих функцій у конкретній економічній сфері; певні стандарти та порядок загальної архітектури рішень/продуктів; відкритий або напіввідкритий вхід для інших компаній для можливості розвитку на основі мережевої взаємодії та партнерства; допуск до участі у розвитку платформи як комплементарних компаній (постачальників доповнювальних товарів та послуг) і конкурентів.

Деякі зарубіжні фахівці зазначають [82], що «світова спільнота стрімко входить в епоху цифрової платформної економіки, в якій інструменти та механізми, що використовуються на основі інтернету та

онлайн-платформ, становлять фундамент економічного та соціального життя».

До традиційних бізнес-моделей належать творці активів та творці послуг. Цифрова епоха визначила створення двох інших видів бізнес-моделей: творці технологій та творці компаній мережевої взаємодії. Світові дослідження наводять дані, що компанії, які вибудовують бізнес за моделлю мережевої взаємодії, основаної на платформних технологіях, відзначають зростання ринкової вартості в 2-4 рази і зростання ринкової капіталізації приблизно на 200 %.

Як і багато в цифровій економіці, спільна економіка миттєво стала світовим явищем. Згідно зі звітом PricewaterhouseCooper, сьогодні п'ять ключових секторів спільної економіки (поїздки, спільне використання автомобілів, фінанси, робота з персоналом та потокова передача музики/відео) мають потенціал збільшення глобальних доходів в економіці з 15 млрд доларів США у 2014 році до 335 млрд доларів США до 2025 року [150]. Слід очікувати динаміку розвитку цифрової спільної економіки та «важких» галузей промисловості.

Популярні приклади цього потенційного розвитку вже є: Airbnb – в індустрії гостинності та Uber – у транспортних послугах. Обидві компанії показали, що онлайн-платформи можна використовувати під час організації доступу до використання активів у глобальному масштабі. Компанії вже перевищили оцінку доходу в 1 млрд доларів США менш ніж за десятиліття від їх заснування і досягли ринкової оцінки в 30 і 66 млрд доларів США відповідно, не маючи номерів, квартир або транспортних засобів.

Успіх компаній привів до того, що було залучено нових учасників з інших галузей до участі у спільній економіці. Uber, наприклад, вже використовується для доставки вантажів авіапасажирів у потрібний час і необхідне місце, що призвело до змін у плануванні аеропортів, оскільки приміщення, раніше призначені для цього, виявилися непотрібними.

Такий спосіб доставки найчастіше використовують як логістичні компанії, так і компанії з доставки покупок із магазинів. Його застосування призвело також до проєктно-будівельних змін у магазинах і складському господарстві.

Модель бізнесу, основаного на мережевій взаємодії, за допомогою цифрової платформи, безумовно, є ефективною в цифровій економіці і забезпечує компаніям, що її використовують, незаперечну конкурентну перевагу. Прогресивні компанії традиційного бізнесу, чия бізнес-модель не може бути трансформована, прагнучи зберегти свій бізнес і набути конкурентних переваг у цифровому середовищі, знайшли вихід у гібридному підході, який передбачає об'єднання кількох видів бізнес-моделей, зокрема:

- кілька фармацевтичних компаній розробляють нові ліки (творці технологій) і виробляють ці ліки (творці продуктів);

- більшість автомобільних компаній виробляють автомобілі (основна бізнес-модель – творці продуктів), водночас надаючи фінансові та страхові послуги (творці послуг), і все частіше надають нові цифрові послуги (творці інновацій).

Як приклад успішної практики гібридного підходу до трансформації моделі бізнесу можна навести такі п'ять відомих світових компаній: Apple, Alphabet, Microsoft, Amazon і Facebook, однією зі складових сьогоднішнього успіху яких є поєднання основної бізнес-моделі з моделлю бізнесу мережевої взаємодії на основі цифрової платформи. Це дало змогу цим компаніям досягти ефекту синергії у межах своєї моделі, диференціювати ключові елементи послуг за параметрами зростання, прибутковості та ринкової вартості та стати «цифровими суперкомпаніями».

Щоб в умовах розвитку цифрової економіки встигнути створити успішну бізнес-модель компанії, яка відповідала реаліям і прискорювала розвиток цифрового середовища, необхідно не просто підключитися до деякої цифрової платформи, а ефективно керувати каналами та потужностями своїх екосистем і використовувати їх у багатосторонній системній моделі бізнес-взаємодії.

У кожній економічній галузі найбільш прогресивні компанії, що стали на шлях цифрової трансформації, вибудовують нові бізнес-моделі прямої мережевої взаємодії на основі цифрових платформ для кращого та швидшого задоволення зростаючих запитів споживачів, збільшуючи ефект синергії системної бізнес-взаємодії за рахунок зростання та збільшення прибутку, задоволеності клієнтів, підвищення ефективності бізнесу, зниження транзакційних витрат.

Як приклад успішних практик проривної цифрової трансформації шляхом впровадження бізнес-моделі на основі мережевої взаємодії за допомогою цифрової платформи, розглянемо досвід різних світових компаній у галузях економіки, найбільш готових до цифрової трансформації.

Промисловість

Виробничі компанії активно займаються вибудовуванням моделі бізнесу на основі мережевої взаємодії за допомогою цифрових платформ. Так, такі відомі світові лідери, як Bosch і Schneider Electric, активно займаються створенням і впровадженням послуг IoT, а Siemens взяла на себе зобов'язання стати «цифровою промисловою компанією», включаючи навчання персоналу та реорганізацію бізнес-моделі компанії. У квітні 2018 року компанія Siemens представила портфель рішень для цифрового підприємства, що дає змогу втілити концепцію «Індустрія 4.0» або четвертої промислової революції [109].

«Розробивши низку рішень, які доповнюють одне одного, ми створили необхідну технічну платформу для такого перетворення. Впровадивши рішення для цифрового підприємства, наші користувачі та замовники можуть розкрити весь потенціал концепції «Індустрія 4.0». Рішення для цифрового підприємства вже зараз допомагають нашим замовникам прискорити виведення продукції на ринок та поліпшити її якість, одночасно підвищуючи гнучкість та ефективність виробництва, – і все це у межах поточних проєктів.

Таким чином, їх успіхи є незаперечним доказом переваг і цінності, які дають рішення Siemens для дискретного виробництва та переробних галузей промисловості», – зазначив на прес-конференції Ганноверського ярмарку Клаус Хельмріх, член правління Siemens AG [109].

У центрі уваги знаходиться пакет пропозицій для цифрового підприємства, який постійно поповнюється рішеннями, що дають змогу підвищити гнучкість проєктування, виробничих процесів і структур. До таких рішень належать засоби створення цифрових двійників, що використовуються сьогодні для віртуального моделювання всього ланцюжка доданої цінності, поряд із комплексом провідних рішень з автоматизації та хмарної системи інтернету речей – MindSphere. Підключення до MindSphere є одним із основних аспектів нових бізнес-моделей на основі даних для замовників.

В епоху цифровізації надійний захист конфіденційних даних неможливий без забезпечення належного рівня інформаційної безпеки. У сфері інформаційної безпеки промислових додатків та інфраструктур компанія Siemens вже досягла значних успіхів і не має наміру зупинятися. Організаціям у промисловому секторі доступний широкий портфель продуктів та сервісів, розроблених відповідно до концепції «глибинного захисту». Цей портфель містить рішення для захисту заводів і мереж, а також для забезпечення цілісності систем.

Роздрібна торгівля

Дедалі більше європейських ритейлерів почали впроваджувати бізнес-модель на основі мережевої взаємодії за допомогою цифрових платформ. Французький ритейлер електроніки Darty вийшов на сторонню торгову платформу в 2014 році [157], різко розширивши вибір товарів, які він тепер може запропонувати своїм клієнтам, і значно збільшивши трафік на свій вебсайт, і отримав вдвічі більше прибутку від товарів, що продаються на ринку, порівняно з його традиційним торговим бізнесом.

Zalando – успішний європейський сайт електронної комерції, що спеціалізується на моді та одязі – нещодавно включив у свою бізнес-модель мережеву взаємодію, відкривши свою цифрову платформу для третіх сторін.

Зв'язок та телекомунікації

Можна навести кілька прикладів успішної організації взаємодії в телекомунікаційній сфері. Наприклад, компанія Nordic Telenor інвестувала в бізнес онлайн-оголошень у межах своєї нової цифрової стратегії, а компанія BT Global Services створила високо інноваційну платформу хмарних сервісів, але це, звичайно, унікальні винятки. Telco говорить про можливість корпоративного IoT, але фокусується на можливості підключення, а не на розробленні дорогих екосистемних платформ. У цій галузі процес цифрової трансформації лише набирає обертів.

Банківські послуги

Європейські банки починають розуміти зростання ролі мережевої взаємодії, частково зумовлене відкритим банківським регулюванням (PSD2). Такі лідери, як ING Group [151], говорять про плани залишатися конкурентними лідерами, створюючи основані на платформі цифрового бізнесу екосистеми сторонніх сервісів, що виходять за межі банківської діяльності. Deutsche Bank нещодавно впровадивши у бізнес-модель платформний сервіс і мережеву взаємодію, вивів мультибанківські послуги агрегування та ринок роздрібних депозитів, очоливши цим створення загальноєвропейської міжгалузевої схеми цифрової ідентифікації Verimi. Fintech та цифрові лідери, такі як Alibaba, продовжують надавати високоприбуткові роздрібні банківські послуги з низьким рівнем трансформації бізнес-моделей, такі як Alipay для онлайн та мобільних платежів.

Страхування

Ping An з Китаю минулого року став лідером ринку завдяки успіху своєї стратегії управління цифровими екосистемами, яка дає змогу йому залишатися найбільш привабливим для клієнтів, використовуючи послуги сторонніх компаній. Справді, Ping An позиціонує себе як технологічна компанія з ліцензіями на фінансові послуги [158].

Зростання бізнесу на основі цифрових технологій – це обов'язкова умова цифрової економіки, що розвивається. Для впровадження нових бізнес-моделей на основі цифрових платформ для забезпечення конкурентоспроможності в цифровій економіці компаніям необхідно [163]:

1. Розвивати компетенції команди лідерів і персоналу у сфері цифрового менеджменту: змінити погляди на цифрову економіку, що формується, – як неминуче найближче майбутнє функціонування всіх соціально-економічних систем, а також на роль мережевої взаємодії у розвитку бізнесу в цифровій економіці, великих даних, інтернету речей та інших цифрових технологій. Сформувати уявлення та розуміння щодо зростання деяких компаній у геометричній прогресії та як нові цифрові бізнес-моделі можуть бути інтегровані в наявні операційні бізнес-процеси для збільшення доходів. Розуміти наслідки і переваги для акціонерів як з погляду ризику та винагороди, так і дивідендної політики.

2. Прийняти та активно використовувати підхід «портфель бізнес-моделей» до власної стратегії зростання: запровадити новий спосіб динамічного перерозподілу капіталу та ресурсів на цифрові ресурси та нові ринкові можливості, впроваджуючи цифрові технології та створюючи мережеві взаємодії таким чином, щоб підвищувати попит на найбільш прибуткові напрями основного бізнесу. Адекватно оцінювати результати впровадження цифрових технологій у бізнес-процеси.

3. Визначити бачення зростання та перспективи розвитку, гармонійно поєднуючи нові та старі бізнес-моделі: сформулювати місію, бачення та цілі компанії таким чином, щоб залучити нових перспективних і компетентних співробітників, утримати клієнтів та зацікавити інвесторів. Змінити мислення від лінійних ланцюжків створення вартості продукту до багатосторонніх моделей, що забезпечує покращання результатів для клієнтів завдяки диференційованим партнерським екосистемам.

4. Удосконалити операційну модель на основі динамічного портфеля бізнес-моделей: слід перетворити організацію, перебудувати її організаційні, комерційні та технічні архітектури, щоб впроваджувати проривні цифрові технології з метою прискорення процесів цифрової трансформації компанії.

5. Оновити показники: розробити параметри та правила взаємодії з клієнтами та партнерами, які відповідають цифровому простору, орієнтуючи корпоративне мислення на експоненційні можливості зростання, які стали можливими завдяки «мережевим ефектам».

Узагальнюючи викладене вище, можна зазначити, що для інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання відповідно до умов глобальних викликів необхідно у найкоротші терміни усвідомити можливість та необхідність суттєвих змін своїх бізнес-моделей відповідно до викликів цифрової економіки. Інноваційні цифрові технології, унаслідок застосування яких кілька компаній стали лідерами в сучасній економіці, можуть бути впроваджені і використовуватися в компаніях будь-якого розміру та галузі для прискорення процесу цифрової трансформації.

1.3 Соціально-економічна парадигма інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах циклічності глобальних викликів та трансформації економіки знань

Термін «парадигма» досить поширений у більшості наукових досліджень [85, 122, 132, 135], у тому числі в авторських роботах [46, 64], і використовується у різних сферах економічної діяльності. Так, проведені дослідження показали, що парадигма є певною системою поглядів і переконань, сформованих суспільством, окремою групою людей у процесі дослідження якогось явища на певному етапі соціально-економічного розвитку. Тому парадигма має поєднувати в собі певний базис

дослідження (предмет і методологію) і бути спрямована на приріст знання (його практичне втілення). Звідси соціально-економічна парадигма інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання має [135]:

- по-перше, характеризувати фундаментальні процеси, що супроводжують сучасний інноваційний розвиток, і описувати контури тих взаємодій, що відбуваються за певними методологіями;

- по-друге, давати змогу виявляти нові тенденції та чинники інноваційного розвитку, що впливають на трансформацію соціально-економічних відносини;

- по-третє, визначати найефективніші засоби та інструменти активізації та мотивації процесу взаємодії суб'єктів господарювання з метою імплементації інновацій в усі сфери соціально-економічної діяльності.

Отже, соціально-економічна парадигма інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання має відображати як процеси становлення й розбудови сучасного інноваційного суспільства, так внутрішні інноваційних перетворень самих суб'єктів, формувати певне бачення тих головних факторів, що впливають на соціально-економічні перетворення. Це означає, що парадигма має містити різні міждисциплінарні аспекти завдяки кооперації певних знань і в кінцевому підсумку давати можливість отримати певний синергетичний ефект.

Завданням сучасної парадигми дослідження інноваційного взаємодії суб'єктів господарювання є пошук відповіді на запитання стосовно формування ефективної комбінації інструментів інноваційного регулювання в умовах циклічності глобальних викликів; дієвих мотиваційних заходів і стимулів співпраці суб'єктів та форм кооперації в межах постійної трансформації економічних знань. Наявна соціально-економічна парадигма взаємодії суб'єктів є наслідком розвитку сучасних теорій інноваційного розвитку і загальної наукової думки [12, 55, 58, 64, 114, 136], а її базис сформовано із застосуванням наявних економічних знань.

За цих обставин формування інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах циклічності глобальних викликів може передбачати [58, с. 11]:

- наявність двох інноваційних факторів, що мотивують до певних інноваційних змін: перший – циклічність глобальних викликів; другий – постійні трансформаційні зміни;

- максимальну гнучкість та нелінійність організаційних форм виробництва і соціальної сфери взаємодіючих суб'єктів;

- включення процесів отримання нових знань в усі виробничі і громадські процеси;

- взяття за основу найважливішого ресурсу соціально-економічного розвитку - талант, креативність та ініціативність людини;

- постійні багатократні та різнобічні зміни технологій, у тому числі соціальних за певний проміжок часу;

- зміну підходів до формування соціально-економічного потенціалу суб'єктів господарювання: від створення матеріального капіталу до освоєння нових професійних навичок і компетенцій, що складають і розширюють соціальний капітал.

Серед факторів, що обумовлюють перехід до нової парадигми інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання, головне місце посідають [114]:

- глобалізація світового розвитку та пов'язане з цим підвищення рівня невизначеності та детермінованості соціально-економічних процесів суб'єктів господарювання;

- науково-технологічний прогрес та інформаційно-технічна революція;

- інтелектуалізація світового господарства, зростання ринку інтелектуальних інновацій та потреб на високотехнологічну продукцію;

- наявність і необхідність розв'язання спільних завдань сталого розвитку;

- пріоритетність спільного співробітництва у відносинах для вирішення проблемних аспектів, що виникають в інноваційній економіці, та отримання певних знань.

Таким чином, соціально-економічна парадигма інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання має об'єднати представників різних сфер діяльності – бізнесу, навчальних і дослідних структур, фінансових організацій, державних установ і громадських організацій з метою обґрунтування, систематизації та запровадження правового, соціально-економічного досвіду реалізації інновацій та сприяння поширенню позитивних результатів взаємодії серед зацікавлених суб'єктів господарювання – потенційних інвесторів та впроваджувачів інновацій [85, с. 84].

Проте, в умовах сучасних циклічних глобалізаційних змін постійно змінюється й економічна поведінка суб'єктів господарювання [85, с. 5]. Тому нові глобальні виклики потребують такої соціально-економічної парадигми інноваційної взаємодії суб'єктів, де інновації стають постійною та природною формою існування як самих суб'єктів господарювання, так і країни (усіх сфер національної економіки), її регіонів і окремих територій. А це означає, що циклічність можна ще розглядати і як цілісну систему, що містить послідовність дій суб'єктів у системі інноваційного середовища «наука – техніка (технології) – виробництво». Саме інновації є тим інструментом впливу на соціально-економічний процес розвитку суспільства, рушійною силою, що здатна забезпечити конкурентоспроможність, економічну стабільність діяльності кожного суб'єкта господарювання. Невипадково інноваційний розвиток як окремих суб'єктів, так і держави є однією із провідних проблем економічної науки та

практики господарювання. Тому сьогодні як на державному, так і на регіональному рівнях приймаються численні нормативні, правові акти, програми, що спрямовані на інноваційний розвиток різних сфер діяльності [119, с. 52 – 55; 78 – 156]. Вітчизняні науковці досліджують теоретичні та практичні аспекти інноваційного розвитку [12, 55, 58, 64, 114, 136], розробляють рекомендації щодо впровадження та ефективного використання різних новацій. Водночас у практиці господарювання не існує налагодженої взаємодії наукових установ, вищих навчальних закладів, підприємств, різних бізнес-суб'єктів і держави в інноваційній сфері.

В основі сучасної соціально-економічної парадигми інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання лежать дві моделі сприйняття та використання інновацій [12, с. 86 – 87], а саме:

- перша, в якій пріоритетом вважаються різні пропозиції на інновації. У цьому разі вибір того чи іншого виду інновації базується на розвитку фундаментальної науки, що є основою прикладних наук, практики господарювання, які й створюють ці інновації та займаються їх комерціалізацією;

- друга, де велику роль відіграє попит на інновації. Тут головний мотиваційний імпульс для інноваційного розвитку надходить з боку ділового сектора, а державна політика спрямовується на комерціалізацію науково-технологічних послуг, підготовку спеціалістів для розвитку будь-якої сфери діяльності та субсидювання технологічних розробок.

Однак проведені дослідження [43, 145, 146] вказують на те, що не завжди отримані досягнення в науці і техніці на практиці забезпечують конкурентоспроможний рівень інноваційного соціально-економічного розвитку. А значить, зазначені моделі інноваційного розвитку можна вважати дуже спрощеними й недостатніми для створення усталеного інноваційного підґрунтя, оскільки інноваційні процеси набувають поширення завдяки появі високотехнологічних виробництв, що стає неодмінним атрибутом стратегій економічного зростання будь-якого суб'єкта господарювання. Окрім того, виходячи із завдань щодо збереження соціально-економічного потенціалу суб'єктів господарювання та нарощування інноваційної взаємодії між ними, сьогодні необхідно брати до уваги, модернізувати та підсилювати [12, с. 86 – 87]:

- кадровий склад спеціалістів;
- організаційну структуру управління;
- показники фондоозброєності, енергетичного забезпечення, ступеня використання високотехнологічної техніки й технологій;
- інформаційне забезпечення, науково-технічну інформацію, бази даних, комп'ютерні мережі, програмне забезпечення, засоби зв'язку і комунікації тощо;

- інтелектуальну власність (наявність ліцензій, патентів, комплектів конструкторської і технічної документації на технологічні процеси, ноу-хау та ін.).

Для дослідження інноваційних процесів, що відбуваються під час взаємодії суб'єктів господарювання, слід застосовувати принцип відкритості з метою здійснення спільних відкритих інновацій. Такий підхід дає змогу знаходити нові форми інноваційних досліджень, їх фінансування та використання певних відкриттів, винаходів, набутого досвіду, способів захисту інформації, здобутих знань для прискорення інноваційних процесів, а також для більш ефективного запровадження в діяльність суб'єктів господарювання.

Виходячи з указанного вище, основою сучасної парадигми інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання має бути принцип мережевої співпраці, що дає змогу ефективно організувати взаємовідносини різних учасників інноваційного процесу на всіх рівнях управління [12, с. 86 — 87]. Мережа в цьому контексті може розглядатися як структура, що відстежує і регулює взаємовідносини на всіх рівнях. До супроводжувальних компонентів такої мережі можна віднести різні технічні рішення, що дають змогу знайти важливі елементи співпраці (взаємодії), які є оригінальними і мають найменший рівень трансакційних витрат. Основна мета створення таких мереж – максимізація взаємної вигоди всіх учасників, використання спільних інноваційних, інформаційних, комунікаційних та інших технологій, оптимальне комбінування і використання всіх ресурсів, включаючи здобуті знання. Така мережева взаємодія дає змогу адаптувати внутрішню структуру до зовнішніх взаємозв'язків і динамічних змін у навколишньому середовищі господарювання.

До особливостей формування сучасної соціально-економічної парадигми інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання слід віднести участь у процесах ключових інституцій [55, с. 6 – 9]: ринка інновацій, інноваційної культури виробництва, інститутів влади, людського капіталу, інших, що сприяють біфуркаційному розвитку ментальної і творчої складових людських ресурсів, інтелектуальній та іншій інноваційній діяльності суб'єктів. Саме вони відводять визначальну роль:

- 1) науці, знанням, новій техніці та технологіям, науковим відкриттям;
- 2) економічному покращанню, зростанню та інтенсифікації виробництва на базі впровадження нововведень;
- 3) модернізації та досягненням науково-технічного прогресу.

Визначені особливості виявляються у формальних і неформальних взаємозв'язках суб'єктів завдяки існуванню організаційних, інноваційних мереж та хабів, що дають змогу різним суб'єктам соціально-економічних відносин інтерактивно обмінюватись явними і неявними знаннями, певним досвідом, формувати спільне бачення щодо проведення адаптаційних

заходів у відповідь на циклічні зміни глобального середовища та створювати умови до саморозвитку. Саме здатність до саморозвитку дає змогу отримати найкращий, позитивний синергетичний ефект, якому притаманна проникність, багаторівневність, зворотність інформаційних зв'язків від окремого суб'єкта до кожного учасника взаємодії у глобальному середовищі.

У цьому контексті слід вести мову і про мультидисциплінарність взаємозв'язків суб'єктів господарювання та стверджувати, що основою сучасної соціально-економічної парадигми взаємовідносин має бути інтерактивний процес між різними підприємцями та державними суб'єктами щодо створення, поширення та комерційного застосування нових технологій взаємодії [122, с. 27]. Доцільність таких взаємовідносин визначається не стільки наявним науково-технічним потенціалом країни (її регіонів), скільки характером та інтенсивністю взаємозв'язків між суб'єктами господарювання, вітчизняними та зарубіжними університетами, державними науково-дослідними інститутами та фінансовими закладами у процесі соціально-економічного розвитку. Така взаємодія гіпотетично також може охоплювати й такі суб'єкти інноваційного процесу, як вищі навчальні заклади, науково-дослідні організації, венчурні фонди, державні органи, що розробляють і реалізують інноваційну політику, та інші інституції, які підтримують національні звичаї, традиції, правила, нормативні акти, регулюють взаємовідносини в процесі здійснення інновацій і тим самим створюють, нагромаджують, поширюють і комерціалізують науково-технічні знання. Проте існують і різні моделі такої взаємодії, що залежать від різних видів інтерактивного навчання, сприйняття стану речей, перманентної асиметрії розвитку соціально-економічного й технологічного потенціалів, вибраної стратегії діяльності, а також від внутрішнього середовища господарювання.

Своєрідною методологічною складовою соціально-економічної парадигми можуть стати й певні локальні чинники інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання, до яких належать [122, с. 27]:

- розвиненість місцевих інституцій;
- мережеві форми та моделі взаємодії суб'єктів;
- характер та інтенсивність взаємозв'язків між бізнесом, місцевими закладами освіти, науки та органами влади;
- інше, що загалом визначає унікальність локального мікро- та макро-(регіонального) середовища.

Прив'язка деяких парадигм до локальних рівнів обумовлена відповідним рівнем інноваційної спроможності певної території (регіону); зосередженням на дослідженні економічної активності, унікальності (селективності) окремих ділянок глобального економічного простору, що можуть бути асиметричними до визнаних ієрархічних рівнів (груп), характеризуються високим ступенем діяльності бізнесу, інтегрованості в

мережеві системи, просуванням створюваних товарів, послуг та ін. Саме формування таких «локальних» парадигм може сприяти постійному відтворенню і просуванню певних інноваційних досягнень, їх поширенню у глобальному середовищі соціально-економічної діяльності суб'єктів господарювання.

Підбиваючи підсумок, можна стверджувати, що на формування соціально-економічної парадигми інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах циклічності глобальних змін та розвитку економіки знань впливають такі фактори [132, с. 5 – 8]:

1) рівень інноваційного розвитку суб'єктів господарювання, умови його діяльності у глобальному середовищі, що створюють невизначеність для подальшого успішного просування бізнесу або високий рівень ризику щодо реалізації та ініціативи інноваційного співробітництва різних суб'єктів;

2) забезпечення прозорості та підконтрольності більшості етапів спільних бізнес-дій і процесів інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання для корегування подальшої парадигми соціально-економічного розвитку;

3) наявність системності та узгодженості в застосуванні інноваційних рішень, що зумовлюється набуттям необхідних навичок у роботі за новими спільними алгоритмами дій щодо грамотного і правильного інтерпретування результатів взаємодії, виходячи з рівня здобутих знань;

4) впровадження сучасних інноваційних технологій із зосередженням на інвестиціях у власні розробки, що дає змогу просувати свій бізнес та накопичувати свій інноваційний потенціал;

5) створення необхідних умов для здобуття знань і компетенцій з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу та налагодження взаємозв'язків із вишами щодо навчання за певними освітніми програмами, спрямованими на набуття інноваційних навичок. Виходячи з того, які інноваційні знання є у пріоритетах суб'єктів, сьогодні ринок освітніх послуг налаштований на нові вимоги і потреби національної економіки, певні сфери виробничої та економічної діяльності, відкриваються нові освітні програми для різних рівнів вищої освіти (початковий – рівень молодшого бакалавра, перший – бакалаврський, другий – магістерський і третій – науковий рівень PhD). Це дає змогу не тільки задовольняти потреби сучасної парадигми соціально-економічного розвитку економіки, але й формувати освітні програми, виходячи із конкретних вимог стейкхолдерів (зацікавлених суб'єктів), під впливом яких постійно модернізуються сучасні освітні програми. Успішність цієї взаємодії в більшості випадків підтверджується успішністю проходження акредитацій спільно із стейкхолдерами затребуваних спеціальностей та рівнів освіти;

б) забезпечення проведення науково-дослідних, інноваційних робіт та за необхідності складання разом із науково-дослідними установами та

вишами угод щодо розроблення подальших стратегій інноваційної взаємодії різних суб'єктів господарювання та пошук ефективних шляхів розвитку бізнесу. У цьому сенсі важливим елементом є розроблення та впровадження освітніх міжгалузевих програм підготовки здобувачів вищої освіти бакалаврського та магістерських рівнів. Метою таких програм є підготовка фахівців широкого профілю, які володітимуть сучасними технологіями інноваційного співробітництва у певних галузях економіки, орієнтуватимуться в інструментах управління бізнесом, набудуть навичок оцінювання результативності й ефективності такого співробітництва. Кожен учасник такої програми може вибрати дуальну форму навчання і проводити більшу частину своєї освітньої підготовки на конкретному суб'єкті під керівництвом провідних фахівців, топ-менеджерів, або ті, хто зацікавлений у таких програмах підготовки, спрямованих на вирішення інноваційних завдань. Це сприятиме максимальному зануренню в сучасний стан справ наявних проблем, дасть змогу набути необхідних навичок для виконання подібних робіт і випробувати себе у вибраній сфері діяльності, плідно співпрацюючи з майбутнім роботодавцем.

Сьогодні є досить поширеними циклічні моделі навчання [136, с. 22 – 26], що налаштовані на певні цикли виробництва та соціально-економічного розвитку в умовах невизначеності, різноманітності впливу на процеси суспільного життя. Циклічна модель навчання потребує й формування таких парадигм взаємодії суб'єктів господарювання, які передбачають не тільки різні альтернативи та несподівані взаємодії, а й способи самоорганізації суб'єктів, що виникають через випадковість, спонтанність, непередбачуваність, неоднозначність соціально-економічного розвитку в умовах циклічності глобальних викликів і постійної трансформації економіки знань.

Така циклічна соціально-економічна парадигма інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання може складатися з декількох етапів (рисунки 1.5).

Запропонована парадигма дасть змогу оцінити різні (позитивні та негативні) аспекти інноваційного взаємозв'язку суб'єктів господарювання, оцінити їх позиції та рівень демократичності та взаємокорисності для кожного суб'єкта. Окрім здобуття інноваційних знань в процесі взаємодії, кожен суб'єкт може також використати ці знання на практиці та перевірити їх дію на виробництві, тим самим адаптуючись до умов сьогодення. Циклічна парадигма дає змогу суб'єктам зайняти активну та ініціативну позицію щодо необхідності постійного навчання, оскільки особливого значення набувають зміни у навколишньому середовищі, а отже, виникає постійна потреба у розвитку й активізації творчих можливостей працівників. Тому процес інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання з різними партнерами по бізнесу є дуже складним і багатограним,

потребує створення нових освітніх програм і ґрунтовної підготовки фахівців щодо наявних глобальних соціально-економічних викликів.

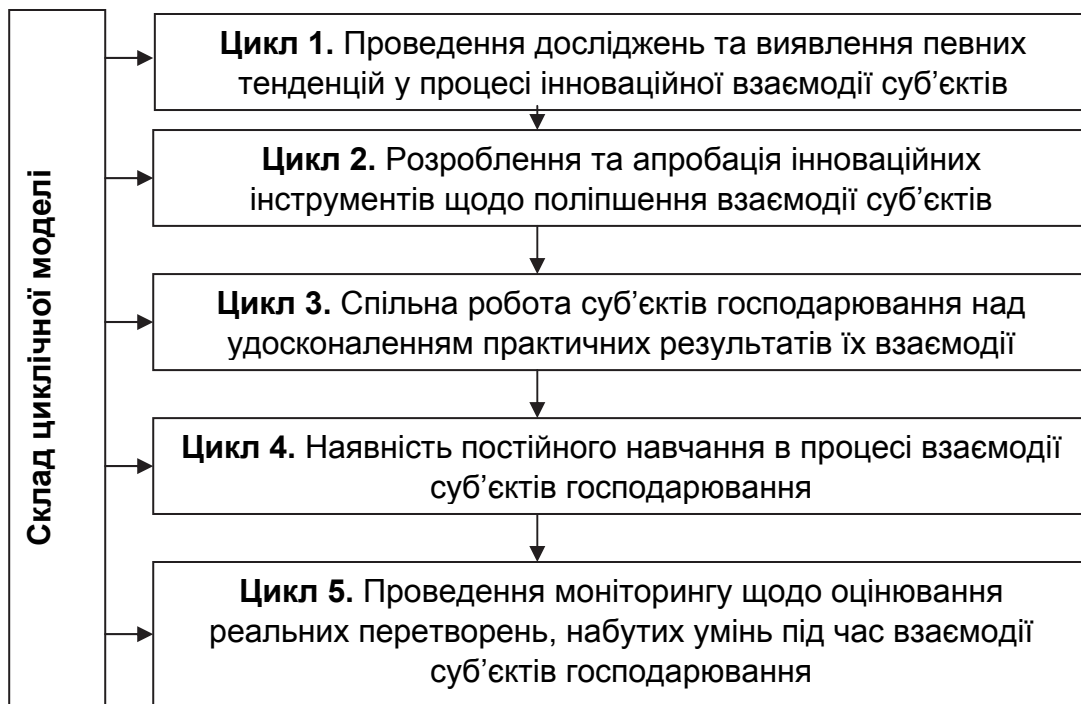

Рисунок 1.5 – Циклічна соціально-економічна парадигма інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання
Джерело: розроблено автором.

Підбиваючи підсумок щодо розвитку сучасних підходів до створення соціально-економічної парадигми інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання, слід наголосити на тому, що його необхідно розглядати як перманентний (постійний і неперервний) процес нововведень, оснований на збалансованому, виваженому прийнятті інноваційних рішень, проведенні досліджень та запровадженні певного інноваційного досвіду діяльності, що дасть можливість виявити закономірності соціально-економічного розвитку суб'єктів господарювання в умовах циклічності глобальних викликів та трансформації економіки знань.

2 ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДЛЯ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1 Когнітивні умови трансформації механізму інноваційної взаємодії та їх вплив на зміцнення економічної безпеки підприємницької діяльності

Процес трансформації механізму інноваційної взаємодії суб'єктів підприємницької діяльності є складним, оскільки прийняття до уваги когнітивних умов функціонування підприємництва потребує використання певних стратегій економічної безпеки. За оцінками різних організацій [127, с. 4 – 8], сьогодні в жодній країні світу не існує офіційно прийнятої стратегії зміцнення економічної безпеки. Безумовно, кожна країна (суб'єкт підприємництва) намагається створити ефективні стратегії, що мають включати певні пріоритети розвитку, проте вони постійно змінюються. Існує три основні напрями зміцнення економічної безпеки:

1. Створення умов, які можуть привести до виникнення робочих місць у довгостроковій перспективі. У цих умовах можливі трансформації можуть відбуватися у тих сферах підприємництва, де змінюються підходи до концепції робочого місця, де людина має можливість займатися реалізацією свого творчого потенціалу, що відповідатиме трендам сьогоденного суспільства знань, розвитку цифрової, поведінкової економіки тощо.

2. Уповільнене поширення передових технологій. Багато законів, що існують (зокрема і в Україні), можуть гальмувати процеси отримання нових інноваційних знань, технологій (на кшталт цифровізації економіки, автоматизації, інформатизації виробництва і т. ін.). Наприклад, закони, що забороняють роботу повністю автономних транспортних засобів на дорогах загального користування, перешкоджають розвитку безпілотних таксі, вантажівок і на певний час захищають цю групу водіїв від втрати роботи. Подібні дії можуть на деякий час відстрочити впровадження нових технологій, але це уповільнює виникнення шоківих явищ, проте не зменшує пошуку нових рішень в процесі взаємодії суб'єктів підприємництва та інших стейкхолдерів.

3. Введення безумовного основного доходу (БОД), який зараз набирає популярності серед провідних науковців світу (Г. Стендінд, М. Фрідман) та найбільш впливових бізнесменів (І. Маск, М. Цукерберг, Р. Бренсон) – для зниження соціально-економічної напруги та протидії розвитку і запровадженню нових технологій. Цей захід повинен звільнити людей від страху втрати роботи та будь-якого доходу. Проте подібний

підхід не стимулює одержувачів БОД до пошуку роботи, творчої діяльності. Якщо лишити людину трудової зайнятості (в умовах швидкого розширення нових знань і неможливості всім верствам населення їх отримати), а запропонувати безумовний основний дохід, то результат може бути неоднозначним: багато людей можуть втратити відчуття сенсу свого життя.

Пандемія COVID-19 і запровадження воєнного стану в Україні змушують більшість підприємців експериментувати, вчитися в режимі реального часу, а вимушений перехід бізнесу на віддалену (дистанційну) роботу потребує нових технологічних рішень – розвитку ІТ-інфраструктури, не тільки системи безпеки, але й окремих її складових: комунікацій, електронної постановки завдань, моніторингу їх виконання. І разом з цим виникла необхідність навчання не тільки персоналу, а й більшості населення щодо використання та адаптування до послуг, виробництв і постійних змін.

Тому основне завдання проведеного дослідження – оцінити сучасний етап трансформації інноваційної взаємодії на рівні різних суб'єктів підприємництва та вплив когнітивних умов на зміцнення економічної безпеки, проаналізувати потенційні ризики та загрози щодо подальшого їх елімінування в процесі підприємницької діяльності.

Вибір і розгляд когнітивних умов трансформації механізму інноваційної взаємодії суб'єктів підприємництва насамперед обумовлені складністю процесів функціонування та управління сучасним підприємництвом, прийняттям ефективних управлінських рішень у бізнесі, економіці, соціально-економічній сфері та зміцненні економічної безпеки. Когнітивні способи і методи трансформації можна пов'язати з процесом управління знаннями, їх ефективним використанням, які базуються на концепції когнітивного правління [61], а отже, на пізнанні можливостей людини застосовувати до конкретного контексту (механізму інноваційної взаємодії суб'єктів підприємницької діяльності) свої знання. Тому для дослідження певних аспектів зміцнення економічної безпеки у межах зазначених умов когнітивності безпосередньо будуть використані не тільки праці іноземних [142, 149] та вітчизняних [7, 49, 61, 127] науковців, теоретиків і практиків, а й особисті дослідження авторів з цієї тематики [43, 46, 147].

Когнітивне управління базується на таких постулатах [61]:

1) когнітивна здатність, яка розглядається як сила (енергія), що перетворює інформаційні потоки та призводить до зародження нового знання;

2) уявлення, які мають обмежену раціональність, що заважає людині остаточно уявити когнітивну економіку, яка обмежує активність у сфері сприйняття і перероблення інформації;

3) синергія в просторі зародження та використання знань.

Звідси основою когнітивних умов трансформації інноваційної взаємодії суб'єктів підприємництва є знання як основний ресурс, що забезпечує сучасне зміцнення економічної безпеки як підприємців, так і національної економіки, а також ефективність і якість результатів цієї діяльності, тому що знання розглядаються як основний інструмент сучасного інноваційного розвитку виробництва, конкурентоспроможності суб'єктів, стимул спеціалістів до ефективного застосування наявних ресурсів. Іншими словами, знання мають бути рушійною силою кожних перетворень, здійснювати певні реформи й дії, що й робить знання цінними.

У проведених дослідженнях щодо трансформації механізмів взаємодії суб'єктів підприємництва та зміцнення економічної безпеки переважно розглядається неформалізоване (або неявне) знання, що існує на рівні індивідуума (людини або суб'єкта) і погано піддається формалізації. Саме таке знання тісно пов'язане з досвідом і діями конкретних суб'єктів, механізмом їх взаємодії. Виявлення й використання набутого досвіду під час такої взаємодії дає змогу вирішити безліч важливих завдань, виходячи з мети розвитку суб'єктів, напрямів їх трансформації (змін), бачення умов, в яких вони вимушені сьогодні існувати, а також з того, як ці умови створюють об'єктивну інформацію для зміцнення економічної безпеки. У цих умовах саме спрацьовують такі суб'єктивні поняття, як «розуміння», «передчуття» і «здогадки», що являють собою складову частину знань, породжують певні образи, символи, цінності, інтуїцію та інші елементи знань. Саме в процесі когнітивної трансформації створюються інтелектуальні механізми інноваційної взаємодії суб'єктів підприємництва, в межах яких можуть створюватись свідомі аналоги та отримуватись адаптовані моделі для подальшої трансформації наявних взаємодій.

Когнітивні умови дають змогу систематизувати процеси трансформації механізмів інноваційної взаємодії суб'єктів підприємництва, за допомогою яких здобуті знання ідентифікуються, накопичуються, розподіляються й застосовуються суб'єктами для удосконалення їх діяльності. Це дає змогу сформулювати принципи взаємодії, що постійно перевіряються на практиці, а саме [61]:

- спільне використання знань будується на довірі суб'єктів підприємництва в процесі взаємодії;
- сучасні технології взаємодії роблять можливим створення нових форм когнітивної поведінки суб'єктів, а отже, нових видів інноваційної взаємодії;
- використання знань повинне підтримуватись та заохочуватись в процесі взаємодії на різних рівнях управління, у т.ч. на рівні окремих регіонів, територій і держави;
- ініціативи щодо використання знань мають попередньо випробовуватись пілотними програмами;

- будь-які ініціативи слід оцінювати за допомогою якісних і кількісних показників;

- знання і є продуктом творчості та мають розвиватися в нових напрямках, що потребує певного заохочення.

Звідси випливає, що когнітивні умови трансформації механізмів інноваційної взаємодії – це процес постійного навчання, що має змінюватись від впливом різноманітного досвіду; систематизації механізмів взаємодій, що дає змогу усвідомити, що знання стають найважливішим ресурсом, ключовим напрямом розвитку суб'єктів підприємництва та національної економіки. Тому основною тенденцією в області створення когнітивних умов трансформації інноваційних механізмів взаємодії стає активне застосування інформаційно-аналітичних (когнітивних) систем підтримки рішень в діяльності суб'єктів підприємництва і зміцнення їх економічної безпеки.

Вплив когнітивних умов на інноваційність взаємодії суб'єктів підприємництва можна вимірювати такими індикаторами, як швидкість сприйняття певних знань у процесі взаємодії, ефективність застосування інновацій та рівень управління взаємодією. Ознаками такої взаємодії можуть бути [49]:

- широкий спектр форм взаємодії суб'єктів підприємництва (міжфункціональна, міжгалузєва, міжвідомча тощо), яка забезпечується інноваційними когнітивними принципами організації діяльності;

- інтеграція здатності до креативного мислення з практичними економічними висновками [42, 147], що досягається включенням до складу груп фахівців, що постійно взаємодіють, тих, хто вже має певний виробничий та управлінський бізнес-досвід;

- швидкість розроблення та висока якість спільних інноваційних дій, що стосуються як випуску нового продукту, так і зміцнення економічної безпеки суб'єктів взаємодії; забезпеченість відповідною швидкістю щодо поширення інформації про нові спільні рішення та альтернатив серед зацікавлених осіб у процесі взаємодії; відповідність загальним стандартам комунікацій.

З іншого боку, формування транспарентних організаційних меж інноваційної взаємодії суб'єктів підприємництва створює когнітивні умови для вільного обміну інформацією, коли виникає ймовірність того, що потребу і цінність таких інноваційних взаємодій починає відчувати значна кількість потенційно зацікавлених осіб. А це, в свою чергу, означає, що в когнітивних умовах малоімовірною стає генерація інноваційних цінностей взаємодії, яких не потребують суб'єкти підприємництва. Це стосується й розроблення спільних інноваційних заходів щодо зміцнення економічної безпеки, бо інноваційна взаємодія суб'єктів підприємництва генерує потрібні їй компоненти, виходячи з власних цілей та завдань під впливом зовнішнього і внутрішнього середовища взаємодії, котрі створюють

додаткові імпульси для виникнення інноваційних елементів перетворень, з яких потім суб'єкти конструюють потрібні їм механізми взаємодій згідно з власними уявленнями в когнітивному плані. Проте, якщо суб'єкти підприємництва налагоджують тривалі взаємодії, то когнітивні умови коеволюціонують і створюють середовище спільних цілей, що реалізує на практиці «розширений розум» [7] і відносно формування ефективного механізму взаємодії суб'єктів, і заходів щодо зміцнення економічної безпеки. За таких умов у межах певних взаємодій відбуваються генерація смислу діяльності суб'єктів підприємництва й зміцнення безпеки, виходячи не тільки з власних потреб, а й з потреб зовнішнього середовища, у тому числі національної економіки.

Таким чином, інноваційна компонента взаємодії суб'єктів підприємництва є тим індикатором, що фіксує зміни у зовнішньому середовищі, ініціює та організує перетворення, які будуть формувати адекватний механізм взаємодії та заходи щодо зміцнення економічної безпеки.

Загалом, потенціал розвитку підприємництва (P) у процесі інноваційної взаємодії суб'єктів можна описати функцією можливостей суб'єкта підприємництва $f(U_t)$ у момент часу t (момент оцінювання) або за певний проміжок часу $\Delta t = t_1 - t_0$ (інтервальне оцінювання) [118, с. 65 – 66]:

$$P = f(U_t) \text{ або } P = f(U_{\Delta t}). \quad (2.1)$$

Можливості суб'єктів підприємництва (U) під впливом інноваційних взаємодій залежать від змінних величин, таких як: стан зовнішнього середовища – a ; вид діяльності – b ; стратегія розвитку (мета) – c ; вид продукції чи послуг – p ; ресурси – x ; процеси – y ; нематеріальні активи – z . Тобто формула для визначення потенціалу розвитку має такий вигляд:

$$U = f(a, b, c, p, x, y, z). \quad (2.2)$$

Щодо стану когнітивних умов інноваційної взаємодії, то вони можуть залежати від рівня запровадження сучасних досліджень, науково-технічного прогресу та формування оптимальних пропорцій між окремими складовими науково-технічного й технологічного циклів розвитку підприємництва.

Для забезпечення динамічного розвитку суб'єктів підприємництва в процесі їх інноваційної взаємодії слід дотримуватися й певних залежностей між приростом кількості винаходів і відкриттів (ΔFV), результатами науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт ($\Delta HDKP$), експериментальними зразками нової техніки (ΔHT) та видами продуктів (ΔHP):

$$\Delta FV > \Delta HDKP > \Delta HT > \Delta HP. \quad (2.3)$$

У таких когнітивних умовах діяльності суб'єктів підприємництва відбувається трансформація механізмів їх інноваційної взаємодії, що передбачає ефективне зміцнення економічної безпеки (ЗЕБ) суб'єктів, складовими якої є орієнтація на оновлення потенціалу розвитку (інноваційність виробництва (І), максимальне задоволення потреб як своїх працівників, так і споживачів (З), підтримка високого рівня ділової репутації (ДР), стійкий фінансовий стан (ФС), нарощування ринкової вартості бізнесу (ВБ), конкурентоспроможний потенціал розвитку (Р), трансфер технологій (Т) і т. ін. (n)):

$$\text{ЗЕБ} = \text{І} + \text{З} + \text{ДР} + \text{ФС} + \text{ВБ} + \text{Р} + \text{Т} + \dots + \text{n}. \quad (2.4)$$

Завдяки формуванню такого механізму зміцнення економічної безпеки увага підприємців фокусується не тільки на стратегії свого розвитку, але й на розвитку певної території, людського капіталу, бізнес-середовища, інфраструктури та підвищується здатність окремих територіальних і державних інституцій до прийняття якісних управлінських рішень. А синергетичний ефект, який виникає, є позитивним і сприяє успішному спільному розвитку всіх суб'єктів взаємодії, бо кожен із них вносить свій позитивний досвід і реалізує бажані стратегічні цілі розвитку:

1. Держава (владні та законодавчі інституції) формує інноваційну і промислову політику, забезпечує охорону довкілля та освіту населення.

2. Суб'єкти підприємництва зі свого боку розробляють стратегії розвитку бізнесу, аналізують ринок, життєвий цикл продукту, формують додану вартість і зміцнюють тим самим свою економічну безпеку.

3. Місцеві (територіальні) органи (виконавчі інституції) забезпечують сприятливий бізнес-клімат, раціональне використання територіальних ресурсів (в т. ч. своє географічне положення), розміщення об'єктів інфраструктури, залучають нові технології, підтримують стартапи, діяльність малого і середнього бізнесу та інших структур.

Окрім того, основою процесу зміцнення економічної безпеки підприємницької діяльності мають бути такі заходи [19, с. 105 – 109]:

1. Удосконалення політичного та нормативно-правового забезпечення діяльності бізнесу в Україні (особливо в період воєнного стану і після закінчення активних воєнних дій), без реалізації якого неможливий прогрес у будь-яких трансформаціях національної економіки. Принциповим є запровадження національного економічного діалогу між владою та бізнесом, а також законодавче закріплення інструментів його реалізації. Зокрема, цьому сприятиме практика залучення (взаємодії) суб'єктів підприємства та громадських об'єднань до роботи органів законодавчої і виконавчої влади з підготовки рішень, які стосуються питань економічної безпеки підприємства, створення нормативно-правової бази для механізму цивілізованого лобіювання бізнесом власних інтересів.

Слід усвідомлювати й той факт, що влада не зможе забезпечити підвищення економічної безпеки підприємництва без суттєвого поліпшення якості державних послуг, насамперед у регуляторній сфері. Йдеться про спрощення різних регуляторних механізмів: скорочення термінів реєстрації бізнесу та приведення відповідних вимог до рівня, що відповідає міжнародній практиці; перенесення на державу більшої частини трансакційних видатків у відносинах бізнесу і державних органів; поліпшення контролю за виконанням антикорупційних програм і рішень в усіх ланках державного апарату; створення надійного організаційно-правового, фінансового забезпечення діяльності правоохоронних органів і судів; проведення ревізії нормативно-правових актів міністерств, відомств, органів місцевої влади щодо їх відповідності Конституції України та антикорупційним законам України щодо невинновданого втручання в діяльність бізнесу і приватних осіб - підприємців.

2. Спільна координація роботи в процесі взаємодії органів державного управління різних рівнів та суб'єктів підприємництва щодо створення рівних конкурентних умов на внутрішньому та зовнішньому ринках для всіх підприємців. Слабка координація призводить до надто повільного реагування державних структур на факти недобросовісної цінової політики та інших дій на ринку товарів і послуг.

Важливим також є забезпечення захисту внутрішнього ринку від недоброякісної, небезпечної імпоротної продукції, використання цінового демпінгу тощо. Особливу увагу слід приділити поєднанню поступового зниження рівня тарифного захисту із захистом перспективних, соціально значущих та важливих для національної безпеки галузей підприємницької діяльності.

Ще одним аспектом діяльності, спрямованої на зміцнення економічної безпеки підприємництва, є планомірна і системна ліквідація невиправданих пільг окремим підприємцям, які викривляють конкуренцію на внутрішніх і зовнішніх ринках.

3. Підвищення рівня економічної безпеки підприємництва, яке залежить від реформування та вдосконалення нормативно-правової та організаційної роботи всіх органів державної влади, особливо судової, з метою покращання захисту майнових прав та охорони приватної власності у разі порушень як з боку держави, так і суб'єктів підприємництва. Власнику бізнесу, який ефективно працює в економіко-правовому полі держави, має бути забезпечена недоторканність його майна від будь-яких посягань: з боку кримінальних структур, конкурентів та влади. Власник приватизованого підприємства, який не дотримується інвестиційних, соціальних, природоохоронних чи інших вимог, передбачених угодою приватизації, має втрачати власність відповідно до напрацьованого економіко-правового механізму.

4. Забезпечення відповідного кадрового потенціалу підприємництва та проведення дієвих заходів на ринку зайнятості в Україні. Найбільш ефективними кроками в цьому процесі вважають прогнозування державою потреби у робочих спеціальностях та запровадження відповідних освітніх програм, у тому числі щодо підвищення кваліфікації кадрів. Важливим елементом посилення економічної безпеки підприємництва є також державна політика доходів і заробітної плати, орієнтована на підвищення оплати праці до рівня найближчих партнерів України (особливо європейських) з метою попередження відпливу робочої сили за кордон, скорочення тіньової зайнятості, посилення нагляду за нелегальним наймом та зниження податкового навантаження на фонд заробітної плати.

Перелічені заходи будуть сприяти створенню партнерських взаємодій між владою та підприємництвом, спрямовувати їх на реалізацію спільних цілей та національних інтересів. Досягнення високого рівня зміцнення економічної безпеки підприємницької діяльності саме полягає у застосуванні принципово нових механізмів залучення бізнесу до формування та забезпечення поточної і стратегічної економічної політики шляхом розширеного і легального доступу бізнесу в процесі інноваційної взаємодії до вирішення актуальних економічних проблем сучасної української економіки, особливо в умовах воєнного стану.

2.2 Алгоритм трансформації механізмів співробітництва суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень

Алгоритм трансформації механізмів співробітництва суб'єктів господарювання залежить від виду глобальних викликів. Найбільшими глобальними викликами є: зміна клімату; забруднення навколишнього середовища, спричинене людськими діями; втрата біорізноманіття; поширення зброї масового знищення; поширення інфекційних захворювань, пандемії; кібератаки, шахрайство та крадіжка даних; поширення зброї масового ураження. Оскільки зміна клімату посідає перше місце в ТОП-рейтингу глобальних викликів, вкрай актуальним є аналіз впливу зміни клімату на розвиток різних галузей національної економіки, особливо сільського господарства, оскільки від розвитку галузі сільського господарства залежить рівень продовольчої безпеки.

У сучасних дослідженнях проблема впливу клімату є дуже актуальною серед науковців різних галузей, оскільки тематика має міждисциплінарний характер. Вивчення впливу клімату на різні сфери діяльності в економічному контексті займалися такі автори, як: Бурхан Джан Карахасан, Мехмет Пінар [144], Жутінич Дюрджіца, Зракич-Сушак Магдалена [168],

Шенцай Тао, Інълун Сю, Ке Лю, Цзе Пан, Шивей Гоу [159], Падгам Джон [156], Прокопенко К., Удова Л. [98] та ін.

Деякі зарубіжні дослідники [168] визначають думки та ставлення керівників сільськогосподарських підприємств щодо зміни клімату. Ставлення вимірювали за допомогою 16 тверджень, які узагальнюють три зведені показники (обізнаність про антропогенні причини та наслідки, відповідальність за пом'якшення наслідків, байдужість до зміни клімату). Результати дослідження показують, що респонденти відносно обізнані про антропогенний вплив на зміну клімату, а також про ширші наслідки зміни клімату для суспільства та навколишнього середовища (MKIs = 3,83). У середньому респонденти висловили найбільшу згоду з твердженнями про політичну та громадянську відповідальність за пом'якшення наслідків зміни клімату (MKIo = 4,06). Більшість керівників сільськогосподарських підприємств вважають зміну клімату небезпечною для стабільності вітчизняного сільського господарства, а 92,4 % респондентів вважають, що фермери не мають необхідних знань, щоб успішно боротися з ризиками зміни клімату у власному виробництві.

Інші дослідники [159] пропонують для оцінювання вразливості сільського господарства до зміни клімату використовувати: метод статистичного аналізу; метод індикаторної системи; метод модельного моделювання; метод комплексного оцінювання.

Проте, недостатньо досліджено вплив зміни клімату на урожайність сільськогосподарської продукції та процедуру трансформації механізмів взаємодії між суб'єктами господарювання та стейкхолдерами різних рівнів ієрархії під час протидії глобальним викликам.

Пропонується формування теоретико-прикладних засад співробітництва аграрних суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів. Для досягнення поставленої мети визначено орієнтири побудови фінансового механізму співробітництва суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів, досліджено вплив глобальної зміни клімату на розвиток аграрного сектору, запропоновано заходи з підвищення ефективності взаємодії суб'єктів різних ієрархічних рівнів для протидії негативним наслідкам глобальних викликів.

Глобальна зміна клімату – одна з актуальних загроз міжнародній безпеці, що порушує економічний розвиток країн і має абсолютно вимірювані фінансові наслідки, які з кожним роком зростають. Без адаптаційних заходів зміна клімату може скоротити глобальне зростання сільського господарства до 30 % до 2050 року [164].

Зміна клімату та розвиток сільського господарства є взаємокорельованими, оскільки сільське господарство, яке потерпає від зміни клімату, одночасно є джерелом викидів парникових газів, а отже, однією із причин цієї зміни.

Традиційні технології виробництва сільськогосподарської продукції суттєво порушують природну рівновагу та забруднюють навколишнє середовище. Серед екологічних проблем, що виникають унаслідок виготовлення людиною харчових продуктів рослинного та тваринного походження, можна виділити такі:

- забруднення ґрунтів, ґрунтових і поверхневих вод, а також питної води залишками мінеральних добрив і засобів захисту рослин;
- промислове забруднення при виробництві агрохімікатів;
- забруднення навколишнього середовища відходами тваринницьких ферм (бактеріальне зараження ґрунту, забруднення атмосферного повітря метаном, сірководнем, аміаком);
- зменшення видового різноманіття рослинного й тваринного світу;
- виснаження, заболочення, засолення ґрунтів;
- зростання дефіциту водних ресурсів;
- негативний вплив на здоров'я людини від уживання в їжу культурних рослин, у яких накопичилися небезпечні речовини (зокрема, залишки мінеральних добрив та отрутохімікатів);
- ризики для здоров'я людини у разі вживання в їжу продуктів харчування, отриманих з генетично модифікованих організмів.

З одного боку, сільське господарство є значним джерелом викидів парникових газів, адже тваринництво і рослинництво пов'язані з викидами вуглекислого газу, метану і оксиду азоту. Відповідно до звітів про викиди, які уряди країн регулярно подають до Секретаріату Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату, на сільське господарство припадає приблизно 15 % від світового обсягу викидів парникових газів. З іншого боку, парникові гази змінюють клімат і таким чином впливають на сільськогосподарське виробництво. При цьому частка сільського господарства в світовому ВВП становить близько 4 %, а це свідчить про те, що вуглецева інтенсивність сільського господарства (обсяг викидів на одиницю виробленої продукції) є досить великою [164].

Виробництво сільськогосподарської продукції призводить до викидів таких парникових газів, як вуглекислий газ, метан та оксид азоту. На сільське господарство припадає майже половина світового обсягу викидів двох найбільш потужних парникових газів після вуглекислого: оксиду азоту і метану. Оксид азоту утворюється при мікробіологічних і хімічних перетвореннях органічної речовини, як в окислювальних (нітрифікації), так і відновлювальних (денітрифікації) реакціях. Обсяг викидів залежить від типу ґрунтів, вологості, температури і системи обробки ґрунту. Метан утворюється внаслідок перероблення мікробами в анаеробних умовах органічної речовини в травному тракті жуйних та інших тварин (кишкова ферментація), при зберіганні органічних добрив, а також при всіх перетворювальних процесах в умовах браку кисню у повітрі.

Найважливіший фактор для хорошого врожаю будь-якої культури в Україні з її природною (за кліматом) досить обмеженою кількістю опадів – це достатнє зволоження ґрунту. Дефіцит ґрунтової вологи у вегетаційний період – головний фактор, який зменшує врожайність. Джерело ґрунтової вологи – це опади. Річна кількість опадів – це загальний показник зволоження території.

При цьому найважливіші опади для всіх культур – це опади вегетаційного періоду (квітень-жовтень). Окрім того, змінюється характер опадів, а саме збільшується кількість малоефективних сильних злив, які часто після тривалих сухих періодів завдають більше шкоди, ніж користі.

Вплив зміни клімату на сільське господарство залежатиме від регіону. Вплив на субтропічні та тропічні регіони буде здебільшого негативним, особливо там, де сільське господарство зараз є маргінальним щодо умов високої температури та дефіциту вологи. Найбільш вразливі сільськогосподарські системи виникають у посушливих, напівпосушливих і сухих субгумідних регіонах у країнах, що розвиваються, де проживає половина населення світу, яке страждає від недоїдання, де висока мінливість опадів, регулярні посухи та повені постійно порушують виробництво продуктів харчування та де бідність є повсюдною.

Очікується, що в Європі зміна клімату спричинить поєднання позитивних і негативних наслідків, причому прогнозується, що загальна продуктивність сільськогосподарських культур зросте через підвищення температури та, можливо, через стимулювання росту сільськогосподарських культур із збільшенням концентрації CO₂. Так, у Росії врожайність зернових і загальна площа земель, придатних для сільського господарства, можуть збільшитися. Однак регіони вирощування сільськогосподарських культур на південному заході Росії можуть стикнутися зі значними падіннями виробництва через збільшення посухи та зменшення стоку, тоді як на півночі Росії можуть виникнути додаткові повені. Південна Європа, ймовірно, зазнає зниження продуктивності ярих культур внаслідок посиленого теплового стресу, більшої інтенсивності опадів і тривалих посушливих періодів. Виробничі зони можуть зміститися на північ для культур, які зараз переважають у Південній Європі, таких як кукурудза, соняшник і соя [156].

Зміни клімату показано на рисунку 2.1.

Європа є регіоном, де зміна температури була найвищою у 2020 році (а також протягом більшої частини періоду 2000–2020 років) – на 3,4 °С, за нею йдуть Азія (1,6 °С), Океанія (1,4 °С), Америка і Африка (1,3 °С) [164].

Уже найближчим часом спостерігатимуться як позитивні, так і негативні наслідки для сільського господарства в різних агрокліматичних зонах, зокрема подовження вегетаційного періоду стане досить сприятливим фактором для зони Полісся, а у південних регіонах це

приведе до збільшення посушливих періодів. Дослідження впливу зміни клімату за різними сценаріями на вирощування основних сільськогосподарських культур демонструє такі тенденції:

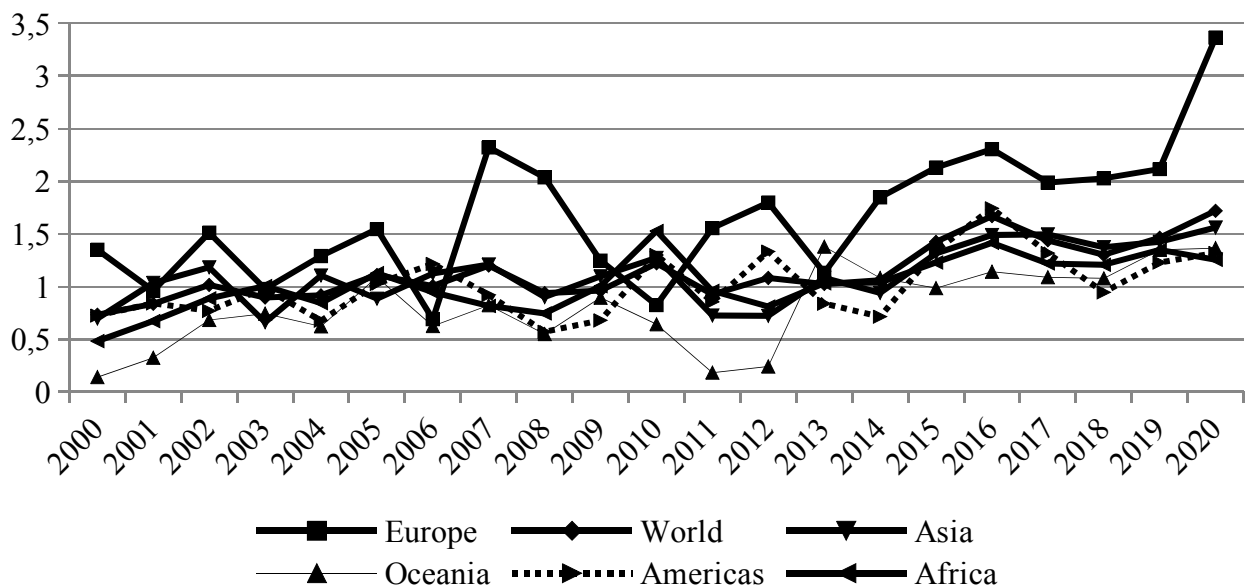

Рисунок 2.1 – Зміна температури по регіонах
Джерело: побудовано авторами на основі [164,165].

– у найближчі 10–20 років формуються сприятливі умови для виробництва озимої пшениці внаслідок зміщення строків сівби на 20–40 днів та більш ефективного використання умов осінньої вегетації, що може бути наслідком збільшення загальної продуктивності на 20–40 %;

– для ранніх ярих зернових культур (ячмінь, пшениця, овес) підвищення температурного фону спричинить падіння їх урожайності внаслідок зменшення вегетаційного періоду і більш раннього дозрівання;

– внаслідок зміщення межі Степової зони на північ, у сучасну Лісостепову, зміститься північна межа промислового вирощування баклажанів, солодкого перцю та томатів з одночасним підвищенням ризику зменшення територій, сприятливих для вирощування картоплі, капусти й огірків, що потребуватиме застосування заходів передпосівної підготовки.

Отже, з погляду підвищення продуктивності сільського господарства зміна клімату має як позитивні, так і негативні наслідки. До позитивних слід віднести: покращання умов і скорочення термінів збирання врожаю; можливість ефективного впровадження пізньостиглих сортів (гібридів), для яких необхідно більше теплових ресурсів; покращання умов перезимівлі сільськогосподарських культур і багаторічних трав; підвищення ефективності внесення добрив. До негативних належать: погіршення якості зерна внаслідок підвищення концентрації вуглекислоти у повітрі; почастишання та посилення посух у вегетаційний період; прискорення розкладання гумусу в ґрунтах; погіршення зволоження ґрунту в південних

регіонах; незабезпечення повної яровизації зернових; зростання кількості шкідників, поширення збудників хвороб рослин та бур'янів завдяки сприятливим умовам їх перезимівлі; зростання вітрової та водної ерозії ґрунту, спричинене збільшенням кількості посух та екстремальних опадів; збільшення ризиків вимерзання озимих культур через відсутність стійкого снігового покриву при значному зниженні температури.

Прояви зміни клімату, що є критичними для сільськогосподарської галузі, також впливають і на лісове господарство, змінюючи оптимальні показники екологічних умов для лісових екосистем. Основні ефекти впливу зміни клімату на лісові екосистеми:

- будуть змінені ареали зростання деяких порід через змінення меж природних зон, у деяких випадках окремі продуктивні види повністю зникнуть;

- зміняться режими, типи, інтенсивність і частота впливу на ліс різних пошкоджувальних чинників – комах, хвороб, пожеж тощо;

- відбудуться зміни в балансі поживних елементів;

- відбудуться (переважно негативні) зміни в стабільності й життєвості лісових екосистем, продуктивності лісових деревних і недеревних рослин;

- зміниться ефективність екологічного функціонування лісових екосистем, зокрема їх вплив на біогеохімічні цикли, біорізноманіття, зниження обсягів депонування вуглецю. При реалізації сценаріїв швидкого зростання ліси з накопичувачів вуглецю перетворяться на джерела викидів;

- зміняться цикли репродуктивності лісових порід, динаміка сукцесій, відбудуться зміни екологічних і соціальних функцій лісів;

- зменшиться рівень біорізноманіття, а саме кількість видів з вузьким кліматичним діапазоном (стенотопних), видів на межі ареалів та ендемічних видів.

Динаміку змін урожайності зернових культур наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Урожайність зернових культур, кг на га

Країни	Значення за роками						Приріст
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Україна	1433	2295	1743	1960	2240	2500	57,0
Китай	4753	5527	5701	5830	5889	5886	23,9
Індія	2294	2676	2861	3010	2963	2981	29,9
Німеччина	6453	6718	6458	6965	7318	8050	24,8
Франція	5854	6988	6819	5925	7340	7637	30,5

Джерело: складено авторами на основі [82].

Вихідні дані для розрахунку коефіцієнтів кореляції між фінансово-економічними показниками діяльності сільськогосподарських підприємств і тенденціями зміни клімату наведено в таблицях 2.2 та 2.3.

Таблиця 2.2 – Кліматичний середньорічний моніторинг погоди за 2009–2021 рр. в Україні

Рік	Температура повітря, °С			Опади Оп, мм
	Середній мінімум	Середня Т	Середній максимум	
2009	-3,3	9,4	21,7	621
2010	-7,1	9,4	24,4	623
2011	-4,1	9,2	21,7	741
2012	-6,1	9,1	23,7	454
2013	-5,6	9,4	20,8	800
2014	-4,8	9,4	23,7	547
2015	-3,2	10,5	20,8	451
2016	-5,0	9,5	22,3	654
2017	-3,8	9,8	24,0	590
2018	-3,8	9,5	22,5	596
2019	-4,5	10,6	23,6	605
2020	-3,4	10,9	21,7	539
2021	-4,1	9,2	22,4	521

Джерело: складено авторами на основі [148].

Таблиця 2.3 – Обсяг виробництва (валовий збір) сільськогосподарських культур, тис. т

Рік	Обсяг виробництва (валовий збір) сільськогосподарських культур, тис.т					
	Культури зернові та зернобобові З	Буряк цукровий фабричний Б	Соняшник С	Картопля К	Культури овочеві О	Культури плодові та ягідні П
2009	46028	10068	6364	19666	8341	1618
2010	39271	13749	6772	18705	8122	1747
2011	56747	18740	8671	24248	9833	1896
2012	46216	18439	8387	23250	10017	2009
2013	63051	10789	11051	22259	9873	2295
2014	63859	15734	10134	23693	9638	1999
2015	60126	10331	11181	20839	9214	2153
2016	66088	14011	13627	21750	9415	2007
2017	61917	14882	12236	22208	9286	2048
2018	70057	13968	14165	22504	9440	2571
2019	75143	10205	15254	20269	9688	2119
2020	64933	9150	13110	20838	9653	2024
2021	86010	10854	16392	21356	9935	2235

Джерело: складено авторами на основі [82].

Результати кореляційного аналізу між фінансово-економічними показниками сільського господарства та тенденціями зміни клімату показано на рисунку 2.2.

Проведений кореляційний аналіз показує більшу залежність обсягів виробництва від температури, ніж від обсягів опадів, а також те, що зі зменшенням обсягів опадів зменшаться і обсяги виробництва сільськогосподарської продукції. Найбільша залежність спостерігається між обсягами опадів і обсягами виробництва картоплі. Така залежність є прямою, що свідчить про те, що зі збільшенням кількості опадів збільшиться й обсяг виробництва картоплі. Отже для адаптації до змін клімату необхідне співробітництво на всіх рівнях ієрархії.

Correlations (Spreadsheet3) Marked correlations are significant at $p < 0,05000$ N=13 (Casewise deletion of missing data)								
	Т	Оп	З	Б	С	К	О	П
Т	1,00	-0,28	0,95	-0,92	0,88	-0,89	0,94	0,91
Оп	-0,28	1,00	-0,85	0,76	-0,83	0,97	-0,93	-0,94
З	0,95	-0,85	1,00	-0,34	0,94	0,19	0,60	0,68
Б	-0,92	0,76	-0,34	1,00	-0,36	0,70	0,22	-0,12
С	0,88	-0,83	0,94	-0,36	1,00	0,06	0,54	0,72
К	-0,89	0,97	0,19	0,70	0,06	1,00	0,72	0,34
О	0,94	-0,93	0,60	0,22	0,54	0,72	1,00	0,58
П	0,91	-0,94	0,68	-0,12	0,72	0,34	0,58	1,00

Рисунок 2.2 – Результати кореляційного аналізу природно-кліматичних умов та обсягу виробництва сільськогосподарських культур

Джерело: складено авторами.

Алгоритм трансформації механізмів співробітництва суб'єктів господарювання залежно від сценаріїв перебігу глобальних викликів наведено на рисунку 2.3.

Фінансовий механізм співробітництва сільськогосподарських підприємств є складною багатоструктурною системою, яка поєднує складові елементи, що мають визначені та сформовані зв'язки та залежності, що є основою його існування. Таким чином, відбуваються паралельні процеси обмінів та стимулювання, взаємного оновлення, трансформації з відповідною їх координацією.

Варіанти співробітництва між державою та сільськогосподарськими підприємствами наведено на рисунку 2.4. Варіанти співробітництва між державою та сільськогосподарськими підприємствами передбачають безпосередньо пряме, умовно-пряме та непряме співробітництво.

Рисунок 2.3 – Алгоритм трансформації механізмів співробітництва суб'єктів господарювання залежно від сценаріїв перебігу глобальних викликів

Джерело: розроблено авторами.

З урахуванням таких глобальних викликів, як зміна клімату та несприятливі погодні умови, страхові компанії, держава та суб'єкти господарювання повинні спільно співпрацювати для розроблення якісної комплексної програми страхування для сільськогосподарських підприємств. Фінансовий механізм співробітництва сільськогосподарських підприємств з різними суб'єктами взаємодії під час протидії глобальним викликам наведено на рисунку 2.5. Трансформація фінансового механізму співробітництва суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень полягає в зміні, покращанні та

удосконаленні методів, важелів впливу на результати такого співробітництва шляхом забезпечення тісних взаємовигідних зв'язків між стейкхолдерами, формування й використання фінансових ресурсів з метою забезпечення сталого функціонування й розвитку підприємства в умовах глобальних викликів.

Рисунок 2.4 – Варіанти співробітництва між державою та сільськогосподарськими підприємствами
Джерело: побудовано авторами на основі [126].

Рисунок 2.5 – Фінансовий механізм співробітництва сільськогосподарських підприємств з різними суб'єктами взаємодії під час протидії глобальним викликам

Джерело: побудовано авторами на основі [126].

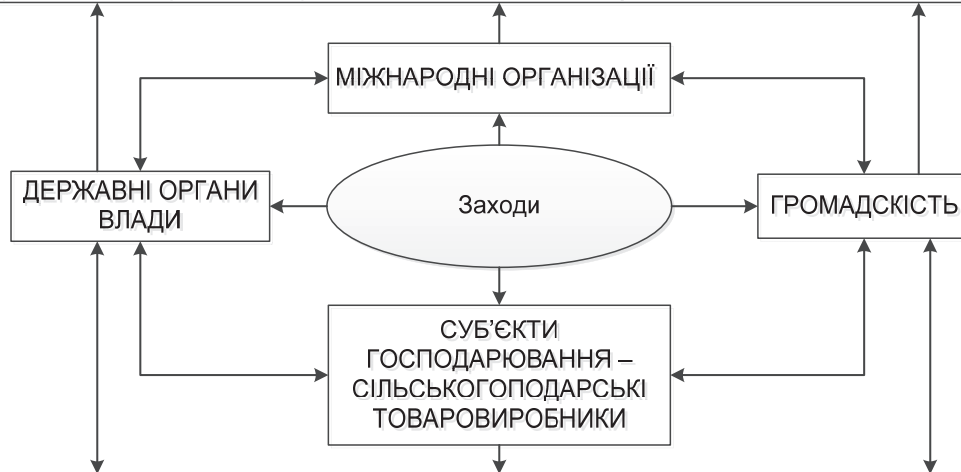
Шляхи трансформації фінансового механізму співробітництва суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень показано на рисунку 2.6. Заходи з підвищення ефективності взаємодії суб'єктів різних ієрархічних рівнів для протидії негативним наслідкам глобальних викликів наведено на рисунку 2.7.

Для протидії негативним наслідкам такого глобального виклику, як зміна клімату мають взаємодіяти між собою як міжнародні організації, так і державні органи, громадськість та суб'єкти господарювання різних галузей, особливо тих, що чинять значний вплив на зміну клімату й для яких зміна клімату може суттєво вплинути на фінансово-економічні результати їх діяльності.

Рисунок 2.6 – Шляхи трансформації фінансового механізму співробітництва суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень
Джерело: побудовано авторами на основі [126].

- заходи, спрямовані на зміцнення адаптаційного потенціалу;
- заходи, спрямовані на зниження ризику та ступеня чутливості до наслідків зміни клімату;
- заходи, спрямовані на підвищення потенціалу для подолання надзвичайних ситуацій та стихійних лих (готовність до стихійних лих);
- заходи, спрямовані на отримання переваг від зміни кліматичних умов

- створення кліматично розумного, органічного сільського господарства за допомогою створення умов для динамічного зростання продуктивності сільського господарства та доходів аграріїв, побудови стійких до зміни клімату систем сільськогосподарського та продовольчого виробництва, пошук можливостей мінімізації емісії парникових газів і викидів діоксиду вуглецю; використання спеціальних прийомів механічного обробітку ґрунту, управління відходами, відновлення рослинного покриву й рекультивация ґрунту на пасовищах, поліпшення управління прибиранням, зберіганням і використанням гною, енергозбереження та зневуглецювання, вирощування стійких до посух і хвороб високоврожайних сортів сільгоспкультур, агролісомеліорація тощо;
- адаптація культур до мінливих умов і коливань температури та кількості опадів, зокрема: заміна сортів на більш стійкі до посухи, з довшим періодом наливання зерна; зміна строків посіву та проведення інших обробок, наприклад мінеральних добрив; впровадження в культуру нових видів і сортів, адаптованих до змінених умов місцезростання, наприклад, теплолюбних рослин;
- мінімальний обробіток ґрунту у міжряддях (no-till), використання покривних культур (сидератів) і точне землеробство, що дає змогу здійснювати секвестрацію парникових газів із навколишнього середовища;
- страхування сільськогосподарських угідь від широкого спектра ризиків (від посухи і т.д.);
- надання субсидій на аграрне страхування з Фонду стихійних лих;
- поліпшення використання землі, підвищення її родючості;
- впровадження комплексної механізації та автоматизації виробництва;
- поглиблення спеціалізації і концентрації виробництва на основі міжгосподарської і агропромислової інтеграції та співробітництва;
- раціональне використання виробничих фондів і трудових ресурсів;
- впровадження інтенсивних і ресурсозберігаючих технологій виробництва;
- підвищення якості і збереження виробленої продукції;
- широке використання прогресивних форм організації виробництва та оплати праці;
- розвиток сільськогосподарського виробництва на основі різноманітних форм власності і видів господарювання та створення для них однакових економічних умов, необхідних для самостійної та ініціативної роботи;
- підвищення інноваційності та запровадження екоінновацій в розвитку сільського господарства

Рисунок 2.7 – Заходи з підвищення ефективності співробітництва суб'єктів для протидії негативним наслідкам глобальних викликів
 Джерело: побудовано авторами.

Таким чином, основними напрямками трансформації фінансового механізму співробітництва суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень є: удосконалення методів співробітництва; удосконалення економічних важелів співробітництва; покращання законодавчого та інформаційного забезпечення співробітництва; поліпшення організаційно-інституційного забезпечення співробітництва. Політика з адаптації визначається як діяльність та рішення, що приймаються державними і приватними зацікавленими особами на різних рівнях управління, що цілеспрямовано враховують наслідки зміни клімату та мають на меті суттєво вплинути на зацікавлені групи, сектори та географічні території, вразливі до зміни клімату.

Адаптація до зміни клімату має відбуватися за такими принципами:

- співробітництво на всіх рівнях, спільна робота у партнерстві, що передбачає залучення громадськості, забезпечення її поінформованості;
- розуміння наявних ризиків та їх граничних значень, а також пов'язаних з ними невизначеностей;
- формування цілей і завдань з адаптації до зміни клімату перед виконанням запланованих заходів;
- застосування збалансованого підходу, що передбачає оцінювання заходів адаптації у контексті загальної ефективності та соціально-економічних цілей розвитку держави, до яких належить розв'язання обумовлених зміною клімату проблем;
- зосередження на завданнях, що стосуються першочергових кліматичних проблем, визначення основних ризиків і можливостей їх зниження;
- аналіз і обґрунтування оптимальних варіантів з найменшими втратами з погляду економічної ефективності, доцільності та мультиплікації можливих переваг;
- уникнення дій, що обмежують варіанти для майбутньої адаптації або знижують ефективність заходів з адаптації в інших галузях;
- регулярний перегляд стратегії адаптації та заходів відповідно до сучасних умов.

Перелічені заходи дадуть змогу досягти комбінації економічних, соціальних та екологічних результатів, зокрема, покращання якості повітря та родючості ґрунту, збільшення біорізноманіття, при цьому природоорієнтовані рішення є дешевшими та більш сталими, ніж технічні.

2.3 Виявлення наслідків трансформації обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів

У реаліях сьогодення особливістю ефективного функціонування суб'єктів господарювання є необхідність вирішення гострих поточних проблем і реагування на глобальні та локальні виклики, які пов'язані зі стрімким розвитком науково-технічного прогресу, загрозами екологічного характеру, міграційними процесами і демографічною ситуацією, необхідністю територіальної консолідації та регіональної інклюзії, чинниками геополітичного і цивілізаційно-гуманітарного характеру тощо. Перманентна нестабільність соціально-економічної динаміки визначає необхідність трансформації обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання та дослідження її наслідків на різних економічних рівнях.

Аналіз наукових досліджень і публікацій вказує на те, що значу увагу теоретичним і практичним аспектам формування фінансового механізму взаємодії загалом і його трансформації зокрема приділяють такі науковці: Марусяк Н. Л. [71], Ведернікова С. В. [14], Руденко М. В. [103], Катан Л. І., Демчук Н. І. [17], Лісовська Л. С. [64], Синюгіна Н. В. [108] та Чмерук Г. Г., Стороженко О. О. [130]. Дослідженнями щодо формування обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання присвячено роботи Калінеску Т. В. [44] та Ліхоносової Г. С., Єльцової Т. І. [9]. Проте проблема виявлення наслідків трансформації обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання лишається нерозв'язаною.

Деструктивні тенденції пандемії коронавірусу і повномасштабне російське вторгнення в Україну призводять до трансформації традиційних форм взаємодії суб'єктів господарювання й активізації переходу на нові.

Під обліково-фінансовим механізмом взаємодії суб'єктів господарювання розуміється система взаємодії між різними учасниками економічної діяльності, що здійснюється на основі організації обліку і фінансових операцій.

Суб'єктами взаємодії обліково-фінансового механізму можуть бути як юридичні, так і фізичні особи, державні організації, некомерційні організації, підприємства малого, середнього та великого бізнесу, фінансові інституції тощо. Вони взаємодіють між собою в межах різних економічних операцій, таких як продаж та купівля товарів і послуг, інвестування, інноваційний розвиток, залучення та розміщення фінансових ресурсів, надання кредитів та інші операції. Вони взаємодіють між собою в межах податкової системи, де кожен економічний суб'єкт також повинен дотримуватись вимог податкового законодавства та вносити податкові платежі відповідно до встановлених правил.

Проте необхідно враховувати, що суб'єкти обліково-фінансового механізму мають різні цілі та завдання, і взаємодія між ними може бути як конкурентною, так і співпрацею. Тому важливо правильно організувати обліково-фінансовий механізм і використовувати його як інструмент для досягнення власних цілей та завдань, збереження фінансової стабільності та ефективного конкурування на ринку.

Як система заходів впливу обліково-фінансовий механізм взаємодії суб'єктів господарювання виявляється у формі інструментів, методів та важелів, які об'єднуючись, створюють єдине ціле, характеристики якого виявляються лише за спільної конвергенції його елементів. Через взаємодію елементів обліково-фінансовий механізму, які й утворюють систему, з'являються нові якості, які неможливо отримати шляхом простого поєднання його елементів. Тому у сучасних умовах розвитку економіки успішне розв'язання проблем соціально-економічного розвитку підприємств, об'єднань, галузей і країн залежить від трансформації обліково-фінансових механізмів взаємодії суб'єктів господарювання, оскільки лише за умов надійного функціонування їх різні елементи взаємодіють, забезпечуючи реалізацію стратегічних і тактичних цілей.

Основними елементами обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання є:

- облікова політика – комплекс правил і принципів, що визначають порядок і методи ведення бухгалтерського обліку та формування фінансової звітності;

- бухгалтерський облік – система збору, оброблення, аналізу та подання інформації про фінансові операції, яка дає змогу керувати фінансами організації, приймати рішення та формувати фінансову звітність;

- фінансовий облік – складання фінансових звітів на основі бухгалтерського обліку, які відображають фінансовий стан організації та її результати за певний період;

- податковий облік – ведення обліку податкової звітності та підготовка декларацій для податкових органів;

- фінансовий аналіз – це методи та інструменти, які дають змогу оцінити фінансовий стан організації та її результати діяльності;

- фінансове управління – процес планування, організації, контролю і управління фінансовими ресурсами, оцінювання ризиків і вироблення стратегій фінансової діяльності. За допомогою правильно налаштованої системи обліку та фінансового управління суб'єкти господарювання можуть визначити фактори, які можуть призвести до ризику та вжити заходів щодо його мінімізації.

Загалом, обліково-фінансовий механізм є невід'ємною частиною управління економічною діяльністю, що дає змогу суб'єктам господарювання контролювати свої фінанси та приймати правильні

рішення у процесі взаємодії з іншими учасниками ринку. При цьому суб'єкти господарювання можуть взаємодіяти між собою різними способами. Наприклад, вони можуть укласти договори на постачання товарів та послуг, здійснювати платіжні операції, залучати фінансування, брати участь у інвестиційних проєктах тощо.

Для ефективного функціонування обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання потрібні правильна організація бухгалтерського обліку та податкового обліку, використання сучасних інформаційних технологій для автоматизації процесів обліково-фінансового характеру, аналіз фінансової звітності.

Трансформація обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів відбувається внаслідок зміни економічного середовища та потребує адаптації до нових умов, щоб забезпечити ефективність та конкурентоспроможність бізнесу. Це може потребувати зміни методів та систем обліку, розроблення нових інструментів фінансового менеджменту та аналізу даних, а також зміни податкового законодавства та інших правил регулювання.

Одним із прикладів трансформації обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання є перехід до цифрових технологій [27, 130]. Цифровізація дає змогу прискорити й спростити процеси обліку та звітності, а також підвищити точність та якість фінансових даних. У зв'язку з цим суб'єкти господарювання можуть використовувати цифрові інструменти для аналізу даних, прийняття рішень та управління фінансами.

Ще одним прикладом є збільшення уваги до соціальної відповідальності бізнесу (CSR). Суб'єкти господарювання дедалі частіше орієнтуються на створення стабільного і стійкого бізнесу, який не тільки дає прибуток, а й враховує соціальні та екологічні аспекти. Це може потребувати зміни методів обліку, щоб відобразити витрати на соціально-екологічно відповідальну діяльність і оцінити відповідні результати.

Суб'єкти господарювання мають бути готові до зміни бізнес-моделей, застосування нових технологій та участі у різних економічних та соціальних ініціативах.

Одним із основних викликів, з яким стикаються суб'єкти господарювання в умовах трансформації обліково-фінансового механізму, є збільшення невизначеності та ризиків. Глобальні виклики, такі як зміна клімату, пандемія та геополітичні конфлікти, можуть призвести до зміни економічного середовища та ускладнення прогнозування бізнес-процесів та фінансових результатів. Суб'єкти господарювання повинні розробляти стратегії управління ризиками та покращувати механізми контролю, щоб мінімізувати можливі негативні наслідки.

Крім того, трансформація обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів може спричинити

зміну правил регулювання та законодавства, моделей фінансування та інвестування. Державні органи можуть запровадити нові вимоги до фінансової звітності та обліку, включаючи соціально-екологічні показники, та податкове законодавство, яке може бути переглянуте з урахуванням змін в економічному середовищі. Суб'єкти господарювання повинні постійно шукати нові джерела фінансування, особливо якщо вони пов'язані з екологічно чистими технологіями або соціально-відповідальними проєктами. Інвестори можуть стати більш вимогливими і більше звертати увагу на соціально-екологічні показники під час прийняття рішення про інвестування.

Суб'єкти господарювання мають співпрацювати один з одним і з державними органами для забезпечення узгодженості й скоординованості дій. Взаємодія та співробітництво дадуть змогу їм обмінюватися інформацією та ресурсами, а також приймати спільні рішення для досягнення спільних цілей.

Трансформація обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів може призвести до різних наслідків. Вони можуть бути як позитивними, так і негативними.

До позитивних наслідків можна віднести:

1. Спрощення процесів обліку та звітності. В умовах глобальних викликів потрібна більш оперативна і точна інформація, тому спрощення системи обліку та звітності може скоротити витрати часу та підвищити ефективність діяльності суб'єктів господарювання.

2. Розвиток нових фінансових інструментів. Глобальні виклики потребують постійного розвитку та вдосконалення фінансових інструментів, що може спричинити створення нових можливостей для фінансування діяльності суб'єктів господарювання.

3. Зміцнення позицій на світовому ринку. Суб'єкти господарювання, які можуть швидко та точно адаптуватися до глобальних викликів, можуть зміцнити свої позиції на світовому ринку та отримати конкурентну перевагу.

Негативними наслідками є:

1. Збільшення ризиків. Глобальні виклики можуть призвести до нестабільності на фінансових ринках, що збільшує ризики для суб'єктів господарювання. Можливі зміни податкового законодавства та інших правил, що також може підвищити ризики для бізнесу.

2. Обмеження доступу до фінансування. Деякі фінансові інструменти можуть стати недоступними в умовах глобальних викликів, що може призвести до обмеження фінансового доступу для суб'єктів господарювання.

3. Збільшення конкуренції. Глобальні виклики можуть призвести до збільшення конкуренції на світовому ринку, що може вплинути на прибутковість суб'єктів господарювання.

Для виявлення наслідків трансформації обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання можна використовувати різноманітні показники залежно від конкретної мети дослідження. Доцільно досліджувати їх значення до трансформації обліково-фінансового механізму і після неї, тобто здійснювати фінансовий моніторинг динаміки зніми системи часткових показників (рисунок 2.8).

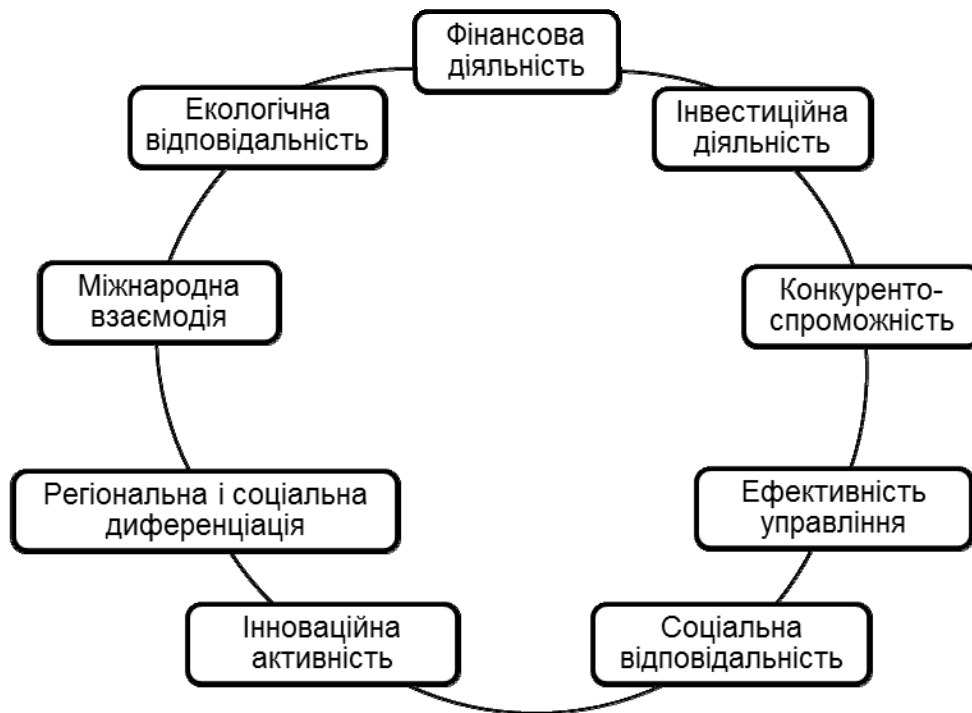

Рисунок 2.8 – Напрями виявлення наслідків трансформації обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання
Джерело: складено авторами.

Для вирішення цієї проблеми пропонується використовувати систему показників за такими напрямками:

1. Фінансові показники: зміни в обсягах продажу, прибутку, рентабельності, структурі доходів і витрат, оборотному капіталі, зміни рівня заборгованості, ліквідності, ризиковості бізнесу, ступеня залежності від зовнішніх джерела фінансування тощо.

2. Інвестиційні показники: зміни обсягів інвестицій, їхньої структури, термінів окупності, очікуваної прибутковості, ефективності використання інвестиційних ресурсів та ін.

3. Показники конкурентоспроможності: зміни частки ринку, рівнів цін, якості продукції або послуг, рівнів задоволеності споживачів та інших.

4. Показники ефективності управління: зміни рівня автоматизації обліку та фінансового управління, ефективності використання інформаційних технологій, продуктивності праці та ін.

5. Показники інноваційної активності: зміни на рівні інноваційної активності, обсягів інвестування в науково-дослідну діяльність, рівня впровадження нових технологій, кількості нових продуктів, рівня задоволеності клієнтів.

6. Показники соціальної відповідальності: зміни рівня зайнятості, заробітної плати та умов праці, рівня соціальної захищеності працівників, соціальної відповідальності бізнесу.

7. Показники регіональної та соціальної диференціації: зміни рівня розвитку різних регіонів, зайнятості та прибутковості населення, соціального розвитку і підтримки тощо.

8. Показники міжнародної інтеграції: зміни рівня експорту та імпорту товарів і послуг, структури експорту та імпорту, ступеня відкритості ринків, зміни рівня міжнародної торгівлі та інвестицій, міжнародної конкуренції та позицій національної економіки на міжнародному ринку.

9. Показники екологічної відповідальності: зміни рівня використання екологічно чистих технологій, викидів та відходів, ступеня дотримання екологічних і вимог, екологічної відповідальності бізнесу тощо.

Ці показники можна використовувати окремо або у комбінації з іншими показниками для дослідження наслідків трансформації обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання на різних економічних рівнях.

Трансформація обліково-фінансового механізму є складним багатоаспектним процесом, який потребує гнучкості, адаптивності та інноваційного мислення з боку бізнесу та держави. Проте успішна адаптація дасть змогу суб'єктам господарювання зберегти конкурентоспроможність і забезпечити стійке зростання в умовах глобальних викликів.

Для виявлення наслідків трансформації обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів доцільно проводити моніторинг динаміки груп показників за такими напрямками: фінансова та інвестиційна діяльність, конкурентоспроможність, ефективність управління, інноваційна активність, соціальна відповідальність, регіональна і соціальна диференціація, міжнародна інтеграція та екологічна відповідальність.

Трансформація обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів може мати позитивні й негативні наслідки. Для мінімізації негативного ефекту і максимізації позитивного необхідно розробляти й застосовувати нові стратегії та методи обліку і фінансового менеджменту, які дадуть змогу суб'єктам господарювання швидко й ефективно адаптуватися до змінних умов ринку. Крім того, суб'єкти господарювання мають бути готовими до змін у законодавстві та правилах регулювання, щоб мінімізувати ризики та отримати максимальну вигоду від глобальних викликів.

3 ДІАГНОСТИКА ЗДАТНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

3.1 Моніторинг взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень

В умовах воєнних дій спостерігається погіршення фінансового стану не тільки окремих суб'єктів господарювання, але й національної економіки у цілому. Як наслідок, суттєво збільшився дефіцит бюджету та різних видів ресурсів, зріс державний борг, прискорився відплив капіталу з країни. Все це обумовлює необхідність посилення моніторингу взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень для досягнення ними стабільного функціонування та подальшого розвитку.

Моніторинг має тісний зв'язок з усіма функціями та етапами управління, тому його сутнісні ознаки доцільно розглядати порівняно з іншими елементами процесу управління. Але, незважаючи на той факт, що моніторинг є однією з головних складових управління ефективністю діяльності підприємства, в літературі його практично не висвітлено. Погляди вчених щодо визначення суті поняття «моніторинг» наведено в таблиці 3.1.

Еволюція підходів до визначення суті поняття моніторингу змінюється від об'єктивно-пасивного процесу до суб'єктивно-активного [1]. Спочатку поняття моніторингу трактувалось як спостереження за станом об'єктів, але у процесі розвитку економічних систем визначення деструктивних змін стало неповною мірою розкривати його суть. Це поняття стали розглядати як інформаційне забезпечення процесу прийняття рішень, яке надає дані про стан об'єкта, динаміку його розвитку і дає змогу приймати управлінські рішення з урахуванням умов, в яких функціонує об'єкт, лімітувати або повністю запобігти деструктивному впливу факторів та збільшити дію позитивних чинників.

Моніторинг показників взаємодії суб'єктів господарювання відбувається при різних обмеженнях, які пов'язані із ресурсами та умовами функціонування підприємств. Так, дослідники виділяють такі види обмежень:

- ресурсні (організаційні, фінансові, інформаційні, технічні та кадрові);
- фундаментальні – пов'язані із відсутністю протиріч із фундаментальними принципами суб'єкта господарювання та суспільства;
- суб'єктивні – обумовлені постановкою завдання, необ'єктивністю та упередженням роботи аналітика [104].

Таблиця 3.1 – Формулювання поняття «моніторинг»

Автор	Характеристика
П. В. Єгоров та Н. В. Алексеєнко	Система спостережень, оцінювання якості управління діяльності виробничих систем за певний період часу, а також визначення майбутнього стану діяльності на основі прийняття ефективних управлінських рішень
О. А. Кириченко, В. І. Міщенко	Система постійного спостереження за всіма контрольованими лімітами і нормативами, визначення розмірів і причин відхилення фактичних показників від нормативних та прийняття управлінських рішень
О. Г. Мельник та М. Д. Пецович	Вид управлінської діяльності, який передбачає спостереження за станом, параметрами і характеристиками певного об'єкта з метою формування інформаційної бази щодо його поведінки та прийняття обґрунтованих управлінських рішень
Б. А. Райзберг	Складова частина управління, яка здійснюється в межах дослідження, крім спостереження та діагностики, проводиться аналіз об'єкта, що вивчається
А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк	Безупинне спостереження за економічними (або будь-якими іншими) об'єктами, аналіз їх діяльності як складова частина управління
В. Н. Єдронова	Комплексна система спостережень, збору, оброблення, систематизації та аналізу даних про стан економічного об'єкта, що оцінює і прогнозує його зміни, надає обґрунтовані рекомендації щодо прийняття управлінських рішень
В. К. Галіцин, О. П. Суслов, Н. К. Самченко	Це засіб контролю за ситуацією, складова технології управління та фактор зниження ризику при реалізації стратегії об'єкта
М. С. Татар, О. В. Дзюбенко, Н. С. Остроушкіна	Постійне, систематичне спостереження за основними кількісними та якісними параметрами діяльності суб'єктів господарювання з елементами аналізу, оцінювання і прогнозування з урахуванням факторів навколишнього, зовнішнього та внутрішнього середовищ

Джерело: складено за даними [6, 22, 35, 36, 38, 73, 100, 115].

У сучасних умовах поведінкові моделі суб'єктів господарювання постійно змінюються під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників. Їх поділяють на групи, які показано на рисунку 3.1. Під час проведення моніторингу необхідно враховувати такі особливості об'єктів дослідження:

– динамічність – всі об'єкти, які досліджуються у процесі моніторингу, перебувають у стані розвитку та постійно змінюються;

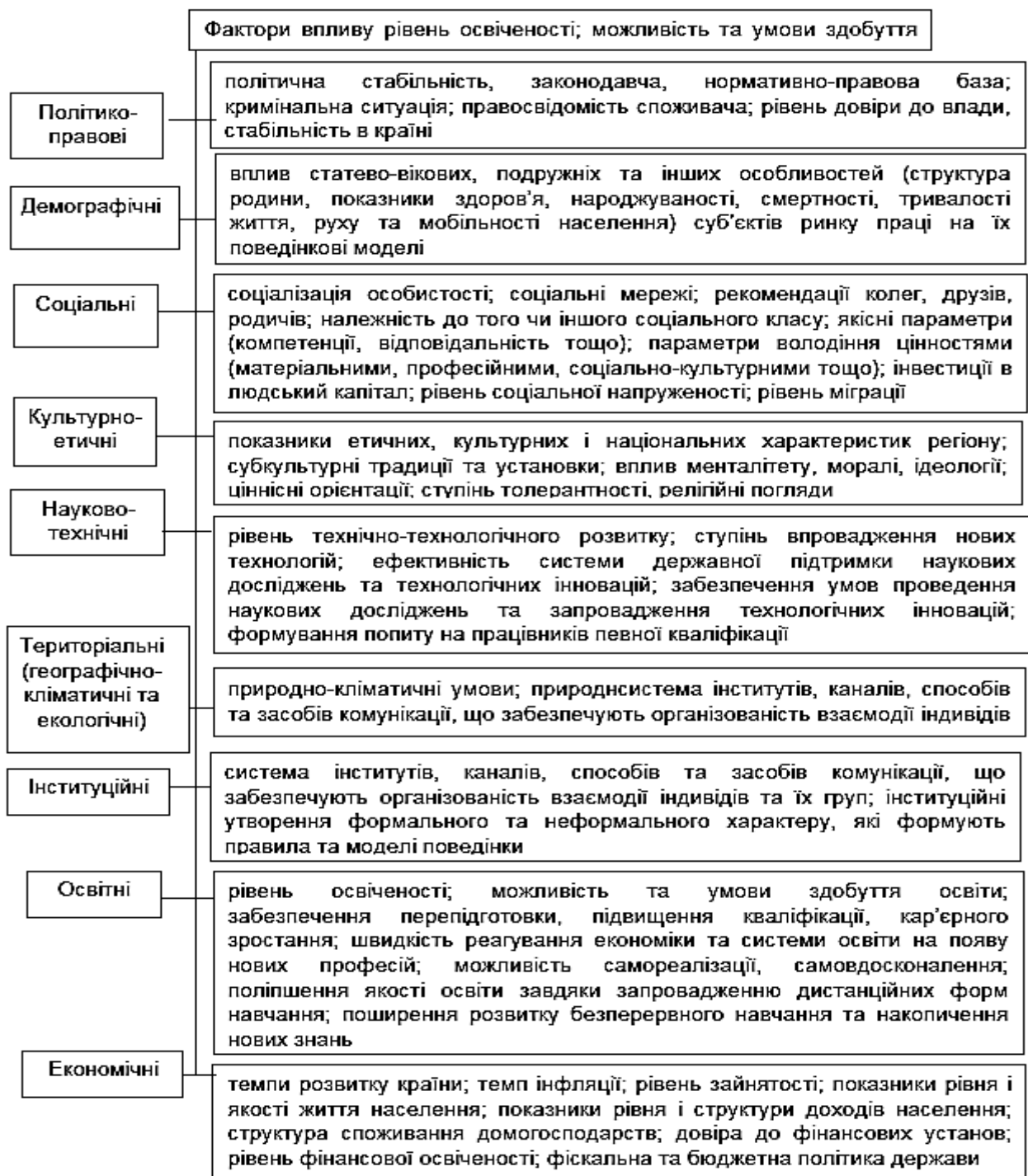

Рисунок 3.1 – Фактори впливу на поведінкові моделі суб'єктів господарювання

Джерело: складено за даними [93].

– наявність або можливість небезпеки, яка виникає в процесі діяльності об'єкта моніторингу, що потребує від системи моніторингу попередження про певний ризик до того моменту, коли ситуацію вже неможливо виправити;

– можливість прогнозування розвитку ситуації в умовах відсутності випадкових відхилень або форс-мажорних обставин, що надає

моніторингу особливої цінності та значущості для потенційних користувачів [104].

З метою поліпшення результатів моніторингу підприємству під час його проведення необхідно дотримуватися кількох принципів (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2 – Принципи системи моніторингу взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання

Назва	Характеристика
Системність	Система моніторингу показників взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання має бути керованою та вбудованою в систему управління підприємством. Керованість досягається наявністю у складі системи моніторингу підсистеми управління моніторингом показників взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання з обов'язковою наявністю зворотного зв'язку
Економічна ефективність	Позитивні ефект та результати використання системи моніторингу показників взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання повинні переважати над можливими негативними наслідками та витратами на функціонування системи
Оптимальність	Використання в процесі моніторингу мінімальної кількості показників, що не перебувають у функціональній залежності один від одного та охоплюють максимально доступний масив інформативних даних, які дадуть змогу не проігнорувати важливу інформацію та забезпечать досягнення цілей моніторингу
Достовірність	Система моніторингу показників взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання повинна використовувати і надавати правдиву інформацію, яку можна було б легко перевірити та яка має нейтральний характер
Часова відповідність	Включає забезпечення регулярності, своєчасності та оперативності проведення моніторингу показників взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання
Компаративність	Характеризує те, що інформація в системі моніторингу взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання повинна бути здатною до порівняння. Компаративність даних досягається шляхом використання єдиних методологічно узгоджених і методично узагальнених спостережень та реєстрації показників
Гнучкість	Моніторингова система показників взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання повинна мати можливість адаптації залежно від зміни умов діяльності підприємства
Цілеспрямованість	Комплекс процедур системи моніторингу показників взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання повинен реалізовуватися у певній логічній послідовності та бути спрямований на досягнення поставлених цілей і виконання функцій моніторингу, а також на максимальне задоволення потреб користувачів результатів моніторингу взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання
Конфіденційність	Результати моніторингу показників взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання є конфіденційними та не підлягають відкритому поширенню

Джерело: складено на основі роботи [104].

Принципи системності та економічної ефективності означають, що система моніторингу має бути керованою та вбудованою в систему управління підприємством, а результати її використання повинні переважати над можливими негативними наслідками та витратами на функціонування системи моніторингу.

Завданнями принципів оптимальності та достовірності є збирання та верифікація даних.

В основу принципів часової відповідності та компарабельності покладено виконання завдань з оцінювання, аналізування, прогнозування та контролювання показників фінансової та іншої взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання.

Дотримання принципу гнучкості є підґрунтям для виконання завдань з формування баз даних, оцінювання та аналізу показників ефективності діяльності підприємства.

Дотримання принципів конфіденційності та цілеспрямованості є необхідною умовою для виконання завдань з інформаційної підтримки в процесі прийняття управлінських рішень суб'єктами господарювання.

Л. О. Українська та Г. Є. Рябик [120], досліджуючи ключові положення концепції розбудови системи моніторингу підприємства, виділяють такі основні її завдання:

- визначення ефективності процесу планування на підприємстві;
- оцінювання якості прогнозів розвитку підприємства;
- удосконалення процесів планування та прогнозування;
- підвищення адаптивних властивостей підприємства, необхідних для генерації конкурентних переваг;
- розроблення і своєчасна реалізація заходів, спрямованих на адаптацію підприємства до змін умов господарювання, та ін.

Суб'єктами моніторингу взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання є: сторони, які зацікавлені в ефективній діяльності підприємств, тобто власники, менеджери, інші фахівці підприємства, а також суб'єкти господарювання, з якими воно стикається у процесі функціонування (банківські установи, споживачі, дебітори, страхові компанії, органи податкових служб та влади, інвестори). Прийняття ними управлінських рішень на основі отриманої інформації за результатами проведеного моніторингу дає змогу досягти поставлених перед компанією цілей, збільшити вартість підприємства, яка є однією із ключових ознак сучасного ефективного управління.

Об'єктом моніторингу взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання є система фінансово-економічних показників ефективності діяльності підприємства.

Ще однією складовою системи моніторингу взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання є функції, які спрямовані на вирішення

завдань моніторингу, що визначають мету цього процесу. За функціональною спрямованістю завдань моніторингу взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання вирізняють функції, націлені на таке:

- збір і попереднє оброблення інформації щодо показників взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання;
- аналіз показників взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання;
- прогнозування змін показників взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання;
- прийняття управлінських рішень стосовно ефективності взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання;
- коректування показників взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання [104].

У зв'язку з цим під час виконання завдань, наведених вище, реалізуються такі функції [22, 73]:

- інформаційна – створення інформаційної та аналітичної бази шляхом збору даних, їх групування та оброблення з метою ефективного та дієвого управління показниками взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання, а також надання інформації керівникам підприємства про відхилення величин, які вимірюються, що вже спостерігаються або були спрогнозовані;
- аналітична – аналіз та оцінювання поточного стану об'єкта та порівняння отриманих результатів з показниками, які відображено у заздалегідь розробленій програмі моніторингу;
- прогностична – можливість визначення стану об'єкта моніторингу у найближчому майбутньому, а саме: прогнозування можливостей виходу аналізованих показників взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання за граничні значення, формування та використання прогностичних моделей, надання даних системі управління щодо результативності отримуваних прогнозів;
- превентивна – виявлення потенційних ризиків і формування заходів щодо їх уникнення, лімітування, запобігання їм та боротьби з ними;
- контрольна – спостереження за показниками, які вимірюються, їх змінами, порівняння отриманих показників із запланованими величинами, визначення фактів щодо перевищення значень показників установленим нормам, а також причин, характеру та часу виникнення; надання даних щодо відхилень керівникам;
- регульовальна – усунення виявлених відхилень, недоліків, та інших наявних проблем, які є наслідком виходу вимірювальних показників за встановлені нормативні значення, шляхом пропонування керівних впливів на керовану систему, а також упровадження заходів з ліквідування наявних або прогнозованих порушень ситуації.

Ефективність реалізації функцій моніторингу показників взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання залежить від методики оцінювання результативності та критеріїв, які для цього використовуються.

Таким чином, моніторинг взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання є складною комплексною системою, яка містить взаємозв'язані та взаємозамінювані елементи, такі як принципи, суб'єкти, об'єкти, мета, обмеження та функції.

Проаналізувавши підходи до визначення суті поняття «моніторинг» у сучасній економічній науці, було визначено, що моніторинг показників взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання – це системне незалежне спостереження за показниками ефективності діяльності підприємства, яке спрямоване на своєчасне виявлення та усунення проблем, а також виявлення відхилень значень показників від їх граничних нормативів. Ключовим завданням моніторингу показників взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання є утворення бази даних щодо ефективності діяльності підприємства, метою якої є визначення впливу результатів системи моніторингу на ефективність процесів підприємства. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на конкретизацію показників ефективності взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання, такими як підприємства, податкові органи, банківські установи, страхові організації тощо.

3.2 Аналіз готовності суб'єктів господарювання до інвестування в інтелектуальний ресурс в умовах економіки знань

У цей час підвищуються роль і значущість нематеріальних джерел розвитку. Тому економічна діяльність суб'єктів господарювання пов'язана не тільки з видобутком і переробленням ресурсів, виробництвом матеріальних товарів, а й з виробництвом нематеріальних товарів і послуг. У цих умовах необхідне ефективне управління нематеріальними ресурсами, у тому числі й інтелектуальними.

Розвиток економіки нинішнього століття, ймовірно, здебільшого пов'язаний з інтелектуальним ресурсом, і в період становлення економіки знань особлива увага повинна приділятися накопиченню цього капіталу.

Інтелектуальний ресурс можна розглядати:

1. На рівні індивіда – являє собою сукупність індивідуальних здібностей людини.

2. На рівні організації – це комплекс, який поєднує інтелектуальний капітал людей і різні форми нематеріальних активів, що фіксують знання і професійні вміння.

3. На організаційному рівні – є насамперед фактором виробництва, який повинен забезпечити максимум доданої вартості при мінімальних витратах.

4. На макрорівні – генератор розвитку виробничого процесу за допомогою науки, інформаційних ресурсів і технічного прогресу. Особливістю інтелектуального ресурсу на макрорівні є формування банку знань та накопичення інформації, частина якої може навіть не використовуватись на практиці, але при цьому не втрачати своєї цінності.

Процес інвестування в інтелектуальний ресурс – це не просто вкладення коштів і ресурсів, а усвідомлена, цілеспрямована діяльність самого носія творчих здібностей і суспільства в цілому.

Чим раніше вкладаються кошти в людину, тим швидше вони починають давати дивіденди. Але не всякі інвестиції в людину можуть бути визнані вкладенням в інтелектуальний ресурс, а лише ті, які є суспільно доцільними та економічно ефективними.

Під час інвестування в інтелектуальний ресурс також потрібно враховувати ризики, фізичний і моральний знос.

Фізичний знос інтелектуального ресурсу визначається ступенем старіння людського організму і властивих йому психофізичних функцій, а моральний знос – ступенем старіння знань.

Таким чином, інтелектуальний ресурс в економіці знань має специфічні особливості, а саме:

1) інтелектуальний ресурс являє собою вищу форму організації якісних властивостей індивіда, реалізація яких сприяє створенню творчих знань, ідей, продуктів, винаходів і т. ін.;

2) інтелектуальний ресурс має накопичувальну форму у вигляді знань, навичок, досвіду, здібностей;

3) у процесі формування інтелектуального ресурсу задіяні вроджені і сформовані в процесі виховання і навчання індивідуальні здібності індивіда;

4) вкладення в інтелектуальний ресурс дають великий за обсягом, тривалий і інтегральний за характером економічний і соціальний ефект;

5) інтелектуальний ресурс є частиною людського капіталу, оскільки передбачає розвиток лише деяких властивостей.

Використання інтелектуального ресурсу без його практичного застосування не має цінності для економіки і суспільства в цілому. Процес творчого використання інтелектуального ресурсу з метою створення інтелектуальних благ називається інтелектуальним виробництвом. Це виробництво змістовно характеризує творчу і морально-орієнтовану діяльність людини.

Безмежне зростання потреб людини зумовлює не тільки внутрішню, але й зовнішню форму актуалізації інтелектуальних сил. Ця актуалізація здійснюється за наявності інтелектуального зовнішнього (екзогенного)

ресурсу, функціонування якого забезпечує створення і розширене відтворення інтелектуальних зовнішніх продуктів. Структура цих продуктів складається з відчутних і невловимих інтелектуальних продуктів.

До недосяжних інтелектуальних продуктів відносять інноваційні ідеї, ноу-хау, нові висновки і системи уявлень, нові знання і розробки, що стали основою для патентування та ліцензування.

Відчутні інтелектуальні продукти являють собою реалізовані ідеї, втілені ноу-хау, винаходи і т. ін. Ці відчутні цінності є результатом освоєння інтелектуальних невловимих благ, тобто послідовної трансформації інноваційної ідеї в відчутне нововведення.

Сучасна економічна цілісність і міць суб'єктів господарювання та економіки держави в цілому значною мірою визначається їх здатністю до створення, використання і збільшення інтелектуального ресурсу, основу якого становлять інформація і знання, які поступово стають основними засобом і предметом суспільного виробництва. Економіка знань може існувати і розвиватися лише в суспільстві знань, в якому здобуття і використання знань визначаються не тільки міркуваннями економічної доцільності, а й тим, що знання в різних формах входять в повсякденне життя людей.

Інтелектуальний ресурс суб'єкта господарювання створюється людиною, яка перетворює інформацію на знання. Частину знань людина своїм рішенням переводить у ранг формалізованих і таким чином перетворює їх на корпоративний капітал, а частину залишає собі у вигляді ноу-хау.

Майже всі складові інтелектуального ресурсу можуть функціонувати тільки у взаємозв'язку з людиною, оскільки безпосередні або опосередковані їх носії приводяться в дію знаннями та вміннями людини. Тому відсутність або неналежне інвестування в розвиток людських ресурсів, недооцінювання працівників, їх необґрунтоване звільнення призводять до знецінення інтелектуального ресурсу суб'єкта господарювання.

Отже, можемо резюмувати, що в сьогоденних умовах інтелектуальний ресурс є основним елементом створення вартості продукції, робіт, послуг. За оцінками Всесвітньої організації інтелектуальної власності, частка інтелектуального ресурсу при створенні доданої вартості продукту в два рази більша, ніж частка матеріального капіталу. Однак роль інтелектуального ресурсу та його функцій у показниках діяльності суб'єктів господарювання залишається недостатньо висвітленою через відсутність якісних емпіричних досліджень. Тому під час аналізу, збору, висвітлення та осмислення даних щодо збільшення цінності інтелектуального ресурсу необхідно дотримуватись традиційного методу – обліку нематеріальних активів, розмір яких наведено в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3 – Розмір нематеріальних активів у загальному обсязі капітальних інвестицій за видами активів суб'єктів господарювання

Показник	Досліджуваний рік				
	2017	2018	2019	2020	2021
Усього капітальних інвестицій, млн грн	448461,5	578726,4	623978,9	508217,0	673899,3
Інвестиції в нематеріальні активи, млн грн	16422,0	36391,3	23410,8	24893,0	31097,8
з них:					
Інвестиції у права на комерційні цілі, об'єкти промислової власності, авторське право та суміжні з ним права (уключаючи розважальні програми й оригінали літературних і художніх творів), патенти, ліцензії	6228,1	24381,6	8389,5	8389,1	6044,0
Програмне забезпечення та бази даних	8196,4	9476,4	10215,3	12411,1	16643,5

Джерело: розроблено на основі [82].

Із таблиці видно, що найбільший розмір нематеріальних інвестицій був у 2018 році, але спостерігаємо коливання в частині зменшення у 2019 – 2020 рр. і незначного збільшення в 2021 році, яке навіть не наблизилося до показника 2018 року. Під час аналізу можливості інвестування в інтелектуальний ресурс також важливе значення має кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт в цілому по країні.

Отже, бачимо, що протягом 2010–2019 рр. вартість виконаних наукових і науково-технічних робіт у країні збільшилась, що позитивно відобразилось на удорожчанні вартості й зростанні кількості інноваційних робіт. Однак це не дало позитивного впливу, тому що відбулось скорочення питомої ваги обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у структурі ВВП (таблиця 3.4). У країні також спостерігається тенденція до зменшення загальної кількості працівників організацій, які виконували наукові та науково-технічні роботи: у 2015–2019 рр. чисельність персоналу наукових організацій зменшилась на 34,5 %, у тому числі дослідників – на 26,4 %, техніків – на 61,3 % і допоміжного персоналу – на 36,5 % [82].

Зазначимо, що науково-дослідна діяльність в країні сьогодні зосереджена в основному на сфері освіти, оскільки майже три чверті

виконавців наукових досліджень і розробок працюють у секторі вищої освіти, проте можливості до комерціалізації їхніх результатів є низькими через відсутність тісної співпраці з реальним сектором економіки та недостатню актуальність розробок.

Таблиця 3.4 – Витрати на виконання наукових досліджень і розробок в країні

Рік	Витрати на виконання наукових досліджень і розробок – усього млн, грн	У тому числі на виконання						Частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП, %
		фундаментальних наукових досліджень		прикладних наукових досліджень		науково-технічних (експериментальних) розробок		
		млн грн	у відсотках до загального обсягу витрат на виконання наукових досліджень і розробок	млн грн	у відсотках до загального обсягу витрат на виконання наукових досліджень і розробок	млн грн	у відсотках до загального обсягу витрат на виконання наукових досліджень і розробок	
2010	8107,1	2175,0	26,8	1589,4	19,6	4342,7	53,6	0,75
2011	8513,4	2200,8	25,9	1813,9	21,3	4498,7	52,8	0,65
2012	9419,9	2615,3	27,8	2023,2	21,5	4781,4	50,7	0,67
2013	10248,5	2698,2	26,3	2061,4	20,1	5488,9	53,6	0,70
2014	9487,5	2452,0	25,9	1882,7	19,8	5152,8	54,3	0,60
2015	11003,6	2460,2	22,4	1960,6	17,8	6582,8	59,8	0,55
2016	11530,7	2225,7	19,3	2561,2	22,2	6743,8	58,5	0,48
2017	13379,3	2924,5	21,9	3163,2	23,6	7291,6	54,5	0,45
2018	16773,7	3756,5	22,4	3568,3	21,3	9448,9	56,3	0,47
2019	17254,6	3740,4	21,7	3635,7	21,1	9878,5	57,2	0,43

Джерело: розроблено на основі [82].

У частині комерціалізації наукових розробок розглянемо головний критерій, при якому суб'єкти господарювання інвестують в інтелектуальний ресурс – інноваційність виробленого продукту, роботи або послуги. Інноваційну активність підприємництва в країні за розмірами підприємств наведено в таблиці 3.5.

За аналізований період кількість підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, зменшилась, але показник у структурі майже не змінився (частка малих підприємств зменшилася з 60,2 до 58,0 %, а частка середніх та великих підприємств зросла на 0,8 і 1,5 % відповідно). Частка підприємств з технологічними інноваціями зросла з 49,1 до 65,2 %. Обсяг продукції, реалізованої підприємствами, що займаються інноваційною

діяльністю, також зменшився на 13,7 % відносно загального обсягу реалізованої продукції обстеженими підприємствами, найбільше – на великих підприємствах (на 16,1 %), тобто ситуація погіршилася.

Таблиця 3.5 – Інноваційна активність підприємництва в країні за розмірами підприємств

Показники	Малі підприємства		Середні підприємства		Великі підприємства	
	2015 р.	2020 р.	2015 р.	2020 р.	2015 р.	2020 р.
Загальна кількість обстежених підприємств, од.	24657	20895	7069	5440	2288	1657
Підприємства з інноваційною активністю, од.	4170	2367	1767	1073	993	644
Кількість працівників на інноваційно активних підприємствах, % до загальної кількості обстежених підприємств	17,6	13,2	26,5	21,7	50,8	47,3
Обсяг реалізованої продукції інноваційно активними підприємствами, % до загального обсягу реалізованої продукції обстеженими підприємствами	19,2	13,5	25,6	14,5	62,5	49,1

Джерело: розроблено на основі [82].

Слід звернути увагу на інноваційні процеси підприємств у різних сферах економічної діяльності, а також на значне збільшення попиту на інновації (таблиця 3.6). Це забезпечить не лише стійкість суспільства та підприємств, а й стійкість інноваційний розвиток усієї національної економіки. Інновацій потребують не лише високі технології, а й більш традиційні сфери бізнесу. Таким чином, інноваційний процес сприяє збільшенню виробництва, а отже, збільшенню продуктивності й стимулюванню інвестицій у виробничий сектор.

Виходячи з викладеного вище, можна виділити п'ять ключових компонентів у частині інвестування в інтелектуальний ресурс за умови розвитку інноваційної складової.

Таблиця 3.6 – Кількість інноваційно активних підприємств за видами економічної діяльності

Галузь економіки	Кількість інноваційно активних підприємств			Підприємства з технологічними інноваціями		
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Промисловість	2492	2598	4060	1888	1859	1985
Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	850	1164	2174	308	597	332
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	267	336	568	160	208	144
Інформація та телекомунікації	287	435	619	186	258	196
Фінансова та страхова діяльність	157	151	222	63	86	67
Діяльність у сферах архітектури та інжинірингу; технічні випробування та дослідження	188	213	262	121	134	90
Наукові дослідження та розробки	111	118	118	96	103	87
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури	121	80	80	34	33	36

Джерело: розроблено на основі [82].

По-перше, необхідно виявляти і враховувати інтереси учасників інноваційної системи – від дослідників і підприємців до менеджерів великого бізнесу і державних чиновників – в дискусії про те, які галузі і технології підтримувати.

По-друге, в межах соціального підходу держава повинна враховувати громадську думку, у тому числі за допомогою політичних і соціологічних механізмів, а також шляхом вивчення ЗМІ, щоб мати зворотний зв'язок про те, які галузі і технології є найбільш значущими для суспільства тією мірою, якою воно відчуває себе частиною глобального світу.

По-третє, необхідно врахувати пріоритети, що встановлюються країнами-лідерами інновацій. Це дасть змогу зрозуміти, які з них є найбільш затребуваними на світовому ринку продуктів і технологій.

По-четверте, слід правильно визначити і врахувати наявні компетенції: в яких галузях і технологіях Україна зараз інституційно найбільш сильна з погляду як фундаментальної науки, так і комерційного сектора і де є найкращий заділ для подальшого розвитку.

По-п'яте, потрібно переконатися в наявності сильних лідерів і спільноти.

Кожен з п'яти компонентів алгоритму повинен працювати, постійно поставляючи матеріал для роздумів і роботи.

Вирішення питання створення сприятливих умов для розвитку інновацій бачиться, перш за все, в консолідації інтересів держави, суспільства і суб'єктів господарювання за допомогою комплексу таких заходів [52]:

1. Формування і реалізація узгоджених заходів інститутів розвитку, технологічних платформ і галузевих бізнес-асоціацій з метою підтримки вбудовування українських інноваційних підприємств у світову інноваційну екосистему з метою максимального розширення високотехнологічного експорту.

2. Сприяння розвитку і зростанню культури інноваційного підприємництва через освітні та акселеративні програми.

3. Формування ефективних практик комерсоціалізації розробок, здійснюваних інноваційними компаніями (стартапами), підтриманими інститутами розвитку, у межах реалізації політики імпортозаміщення.

4. Кооперація інститутів розвитку з метою розвитку сучасних практик управління інтелектуальною власністю найбільшими державними корпораціями і компаніями з державною участю, які реалізують програми інноваційного розвитку, а також в наукових і освітніх установах.

5. Формування і розвиток в Україні інституту технологічного брокерства.

6. Введення в дію механізмів податкового стимулювання інвесторів всіх типів (включаючи держкорпорації, що реалізують програми інноваційного розвитку).

7. Полегшення умов залучення венчурного і проєктного фінансування для малого і середнього бізнесу.

8. Вироблення форм та інструментів надання скоординованої державної підтримки «національним технологічним чемпіонам».

9. Вироблення єдиних підходів до участі представників інститутів розвитку в громадських і експертних радах щодо закупівель інноваційної продукції, які формуються найбільшими компаніями з державною участю і федеральними органами виконавчої влади.

10. Підтримка переходу вітчизняних компаній до моделі «відкритих інновацій», в тому числі в частині придбання інноваційних компаній на відкритому ринку, формування корпоративних венчурних фондів та участі в галузевих інвестиційних фондах.

Таким чином, для інвестування в інтелектуальний ресурс в країні є досить унікальне поєднання науково-дослідного потенціалу, високотехнологічних виробництв і містких внутрішніх ринків, що створює необхідні передумови для використання переваг, пов'язаних з поширенням інновацій.

3.3 Оцінювання наявності гідних умов праці для забезпечення здатності суб'єктів господарювання до інноваційної взаємодії з метою ефективного використання знань

Досвід функціонування економіки високорозвинених країн свідчить, що інновації є підґрунтям економічного прогресу та що економічне зростання неможливе без підвищення й накопичення рівня знань і розвитку інтелектуального капіталу.

Погодимось із думкою О. М. Стреліної, що перехід до дієвої державної політики інноваційного розвитку України є одним із першочергових завдань державного управління, і, по-перше, стратегія втілення цієї політики має здійснюватися на системній і послідовній основі, по-друге, всі учасники інноваційного процесу мають бути зацікавлені в поєднанні їх інтересів і зусиль у створенні і застосуванні нових знань та технологій [113]. Отже, вивчення питань створення умов та механізмів стимулювання інноваційного розвитку, факторів впливу та критеріїв оцінювання рівня їх впливу на загально-економічний результат певної країни чи світової економіки в цілому і надалі є актуальним за умов глобальних викликів, соціально-поведінкових обмежень та трансформації економіки знань.

Краус Н. М. стверджує, що інноваційний розвиток здійснюється закономірно під впливом багатьох факторів, які спричинили його та є рушійними силами змін, а їх сукупність й взаємозалежність створюють синергетичний ефект інноваційного розвитку, і виділяє такі чинники сили інноваційного розвитку:

- економічні;
- демографічні;
- соціальні;
- політичні;
- науково-технічні [53, с.137].

За результатами статистичних спостережень Україна, на жаль, щорічно знижує темпи інноваційного розвитку, про що свідчать як

показники кількості працівників, задіяних у науково-дослідній роботі, так і частка витрат на інноваційну діяльність у структурі ВВП (таблиця 3.7).

Таблиця 3.7 – Показники наукової та інноваційної діяльності в Україні за 2010–2020 рр.

Рік	Кількість зайнятого населення у віці 15 - 70 років, усього	Кількість працівників, задіяних у виконанні НДР, усього, тис. осіб	Частка працівників, задіяних у виконанні НДР, %	Витрати на виконання НДР, усього, млн грн	Частка витрат на виконання НДР у ВВП, %	Витрати на інновації промислових підприємств, млн грн
2010	19180,2	182,484	0,95	8107,1	0,75	8045,5
2011	19231,1	175,330	0,91	8513,4	0,65	14333,9
2012	19261,4	164,340	0,85	9419,9	0,67	11480,6
2013	19314,2	155,386	0,80	10248,5	0,70	9562,6
2014	18073,3	136,123	0,75	9487,5	0,60	7695,9
2015	16443,2	122,504	0,75	11003,6	0,55	13813,7
2016	16276,9	97,912	0,60	11530,7	0,48	23229,5
2017	16156,4	94,274	0,58	13379,3	0,45	9117,5
2018	16360,9	88,128	0,54	16773,7	0,47	12180,1
2019	16578,3	79,262	0,48	17254,6	0,43	14220,9
2020	15915,3	78,860	0,50	17022,4	0,41	14406,9

Джерело: сформовано авторами на основі [82].

Аналіз витрат на інноваційну діяльність (рисунок 3.2) свідчить про те, що більше ніж 40 % цих витрат фінансується за рахунок державного бюджету, майже чверть – за кошти іноземних джерел і приблизно 15 % – за кошти організацій підприємницького сектору з територіальним розподілом переважно у межах трьох областей: Київської, Харківської та Дніпропетровської (рисунок 3.3).

За результатами міжнародного дослідження Global Innovation Index 2022 р. Україна посідає 57 місце з майже 132 країн світу з інтегральним показником 31 бал, випереджаючи такі країни, як Грузія, Беларусь і Казахстан, але при цьому маючи один із найгірших результатів з-поміж країн Європи [166]. Це ще раз підтверджує необхідність проведення певних досліджень, виявлення чинників, які перешкоджають або унеможливають інноваційний розвиток в країні, розроблення необхідних заходів щодо його стимулювання.

За умов розгляду питання інноваційного розвитку в контексті нової економічної парадигми і так званої економіки «творчих змістів» особлива увага приділяється інформації, знанням, технологічному базису, науковим розробкам, а також креативно-пізнавальній і ціннісно-ментальній діяльності людини.

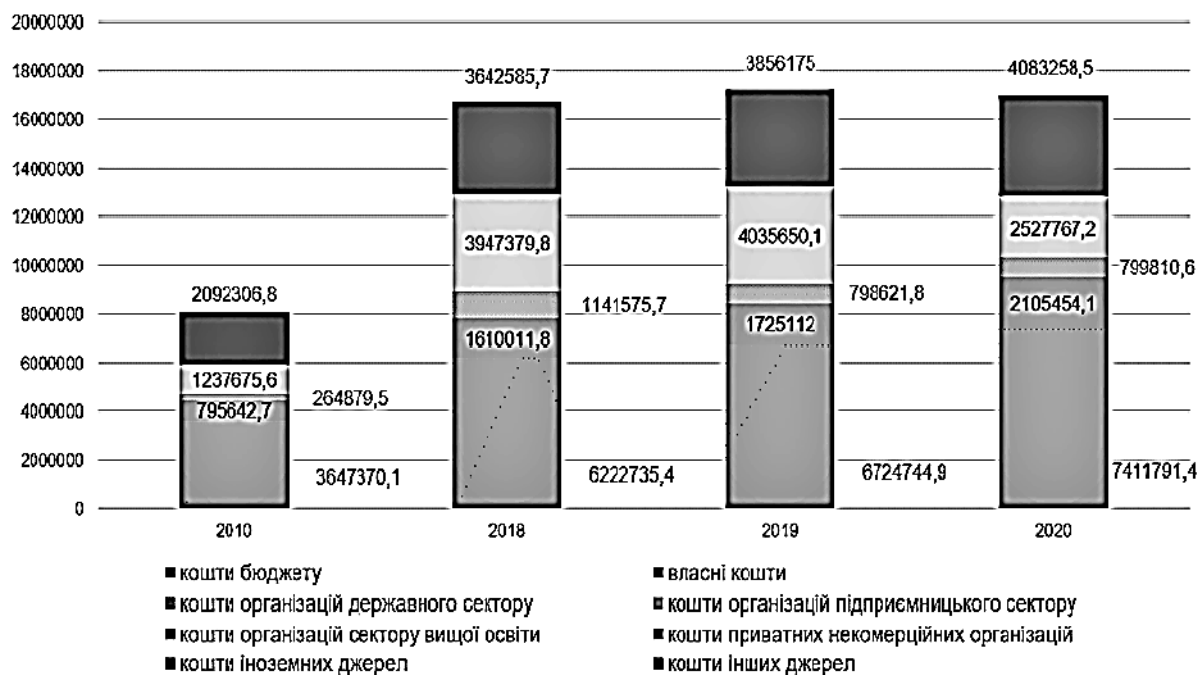

Рисунок 3.2 – Витрати на НДР за джерелами фінансування у 2010–2020 рр., тис. грн
Джерело: розроблено авторами на основі [76].

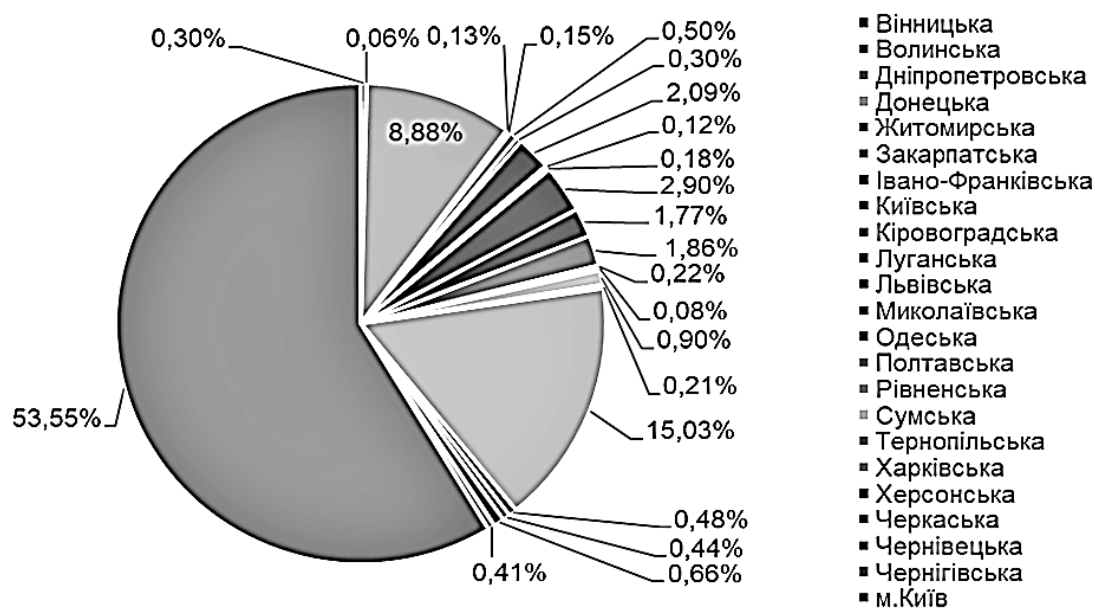

Рисунок 3.3 – Структура витрат на НДР за регіонами у 2020 р.
Джерело: розроблено авторами на основі [76].

Взаємозв'язок інформації, знань та інновацій у своїх працях розглядали як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Так, О. В Пархоменко

стверджує, що інформація й знання в діалектичній системі інноваційної економіки «інформація – знання», що діє за принципом «об'єднання можливостей», функціонують у нерозривному взаємозв'язку. І саме цей принцип покладено в основу інноваційної економіки, оскільки в процесі творчості людини із застосуванням діалектичної системи «інформація – знання» з'являється стадія наукового пізнання [86, с. 8, 10]. А. В. Марков . зазначає, що саме інновація є уречевленою формою знання, яка перетворює знання на предмет товарно-грошових відносин, і включає її до господарського обороту [70, с. 28]. В. О. Сизоненко в контексті інноваційної економіки визначає її як економіку, що базується на знаннях, тобто генеруванні, дистрибуції і використанні знань та інформації, або як «інтелектоекономіку», що ґрунтується на використанні інтелектуального і людського капіталу, в якій знання є джерелом економічного багатства, інноваційного розвитку країн-продуцентів високотехнологічної продукції [107, с. 84].

У цілому в системі соціально-трудових відносин людський капітал посідає все більш значуще місце і набуває актуальності не тільки для вчених, але й для керівників усіх рівнів. Практикою останніх років підтверджується, що Україна послідовно вибудовує соціальну політику, що ґрунтується на ставленні до людини як до активу, в який потрібно вкладати гроші. Однак, прискорення темпів модернізації виробництва потребує регулярного оновлення й підвищення рівня отриманих кваліфікацій, навичок і знань для забезпечення якомога довшого перебування особи в лавах робочої сили. Цей процес потребує застосування новітніх підходів під час розроблення державних соціально-економічних програм, професійної освіти, оцінювання задоволеності працівників виконуваними функціями й умовами праці, поведінкових факторів суб'єктів ринку праці саме в контексті задоволеності працею та мотивації до праці в цілому та окремо інноваційної праці [11].

Необхідно акцентувати увагу на тому, що всі автори-дослідники при визначенні поняття інноваційна економіка одну з ключових ролей також відводять людині як учаснику інноваційної діяльності; людині, яка «прагне постійно розвиватися, здобувати нові знання та навички, має здібності генерувати ідеї та можливості втілювати їх в життя» [110]. Наприклад, С. В. Шевчук трактує інноваційну економіку (економіка знань) як підвид економіки, в якій основну роль відіграють знання, спостерігається закономірний процес акумулювання ідеї з подальшим перевтіленням в інновації в усіх сферах людської діяльності, що зумовлює зростання наукомісткого сектору, підвищення продуктивності праці, зменшення матеріальних витрат виробництва, його енергомісткості та робочої сили [135]. Н. М. Краус інноваційну економіку у вузькому розумінні тлумачить як економіку, результатом ефективного функціонування якої є інноваційний продукт/послуга та в якій суб'єкти господарювання й галузі розвиваються

шляхом постійної генерації інноваторами інновацій, що трансформувалися з наукових і фундаментальних розробок, ідей з метою отримання надприбутків та підвищення якісного рівня життя соціуму [54, с. 38; 55, с. 69]. А. М. Колот визначає економіку знань як таку, що створює (у вигляді технологічної продукції, висококваліфікованих послуг, наукової продукції), поширює і використовує знання для забезпечення свого зростання і підвищення конкурентоспроможності. В організаційно-технологічному, трудовому аспекті економіка знань – це економіка, підґрунтя якої становлять високотехнологічно обладнані робочі місця, де працюють висококваліфіковані, інноваційно орієнтовані працівники; у ній упроваджуються інформаційні, комунікаційні та інші сучасні прогресивні технології, виготовляється наукомістка, конкурентоспроможна продукція [50, с. 4].

Отже, за умов трансформації знань можна дійти висновку, що інноваційна економіка потребує наявності високорівневого інтелектуально наповненого людського капіталу з інноваційним способом мислення, схильним до підвищення інноваційної активності. Так, ключовим фактором становлення і розвитку інноваційної економіки науковці вважають креативний, творчий, здібний, інноваційний людський капітал з потужним інтелектуальним потенціалом товарів [153, с. 66]. А до ключових характеристик відносять:

- визнання інтелектуального капіталу й інноваційної праці головними факторами економічного зростання;
- наявність більш як 50-відсоткової зайнятості інноваційною працею;
- пріоритетний розвиток основних інститутів інтелектуальної діяльності, а саме: наукових освітніх закладів, центрів стратегічних розробок, дослідних лабораторій, інших інтелектомістких галузей, у яких відбуваються створення, розподіл і споживання знань [50, с. 4].

Слід зазначити, що як і будь-яка інша діяльність інноваційна діяльність має бути організована, мотивована і стимульована. Дослідники зазначають, що інноваційно-активна поведінка людей безпосередньо залежить від рівня інноваційної свідомості, яка формується в процесі інноваційного розвитку і основну роль у структурі якої (серед таких чинників, як інтереси, ціннісні орієнтації, потреби, пов'язані зі здійсненням нововведень) відіграє мотивація інноваційної поведінки [16].

Мотивація інноваційної діяльності може бути здійснена двома шляхами:

1. Безпосереднє стимулювання працівника.
2. Формування внутрішніх мотивів різними засобами [16].

Вважається, що для інноваційної діяльності більше значення має внутрішня мотивація працівників, результатом якої може бути підвищення сприйнятності працівником інноваційної діяльності, наприклад, збільшення і примноження зусиль до впровадження нововведень, або її несприйняття

чи відторгнення. Але, на нашу думку, не слід відкидати вплив і інших мотиваційних факторів.

У цілому виділяють матеріальні, соціальні, інноваційні та трудові фактори мотивації. Поряд із створенням інституційних умов для інноваційної діяльності на рівні держави поведінку людини можна мотивувати матеріальними стимулами максимального особистого благополуччя, наприклад високим рівнем заробітної плати та якості життя, створенням комфортного інноваційного клімату, наданням можливостей для вдосконалення чи розширення бази знань, моральними, психологічними та культурними факторами, які, у певному сенсі, формують підґрунтя для забезпечення гідних умов праці інноваційного працівника.

Відповідно до Декларації століття МОП щодо майбутнього сфери праці гідна праця є основою сталого розвитку, подолання нерівності в доходах та бідності. Міжнародна організація праці визначає поняття «гідна праця» як «ефективну працю в гарних та безпечних умовах, яка дає працівникові задоволення, можливість повною мірою виявити свої здібності, навички і майстерність, працю з гідною оплатою і справедливим розподілом плодів прогресу, працю, коли права трудящих захищені [131, с. 203].

Як індикатори гідної праці МОП рекомендує використовувати: частку зайнятих і рівень безробіття; частку витрат заробітної плати в загальному обсязі ВВП; обсяг державних витрат на соціальне забезпечення і соціальне страхування; вимір досягнутих результатів; встановлення основних цілей розвитку [75]. Також під час проведення оцінювання на рівні національної економіки та в галузевому вимірі виділяють такі компоненти гідної праці, як можливості зайнятості, вільна праця, продуктивна праця, безпека праці, рівність на роботі. При цьому можливості зайнятості охоплюють усі форми трудової активності:

- самозайнятість;
- найману працю;
- запозичену працю;
- зайнятість у формальному та неформальному секторах економіки;
- зайнятість у розрізі соціально вразливих груп населення;
- безробіття як загалом, так і в розрізі вікових груп і за рівнем освіти.

У межах цього підходу як критерії можна використовувати безпосередньо розмір трудового доходу або винагороди, умови праці, ступінь зацікавленості у виконуваних роботах, стабільність зайнятості, кар'єрне і професійне зростання, статус, доступ до робочих місць та відсутність дискримінації за всіма ознаками, відсутність гендерної нерівності, гідний соціальний захист тощо [23, 24].

За даними Державного комітету статистики України, за показниками 2020 року перше місце за рівнем інноваційних витрат посідає «професійна,

наукова та технічна діяльність» (80,23 %), у складі якої майже 73,97 % припадає на дослідження й експериментальні розробки у сфері природничих і технічних наук і 5,29 % – на дослідження й експериментальні розробки у сфері суспільних і гуманітарних наук. Також 8,07% коштів було витрачено на інновації у галузі освіти, 3,57 % – у переробній промисловості, 2,42 % – у сфері транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності. Однак за останнє десятиліття загальний рівень інноваційних витрат у структурі ВВП знизився на 45,33 %. До того ж слід зазначити, що витрати на оплату праці становлять більше половини усіх інноваційних витрат (рисунок 3.4).

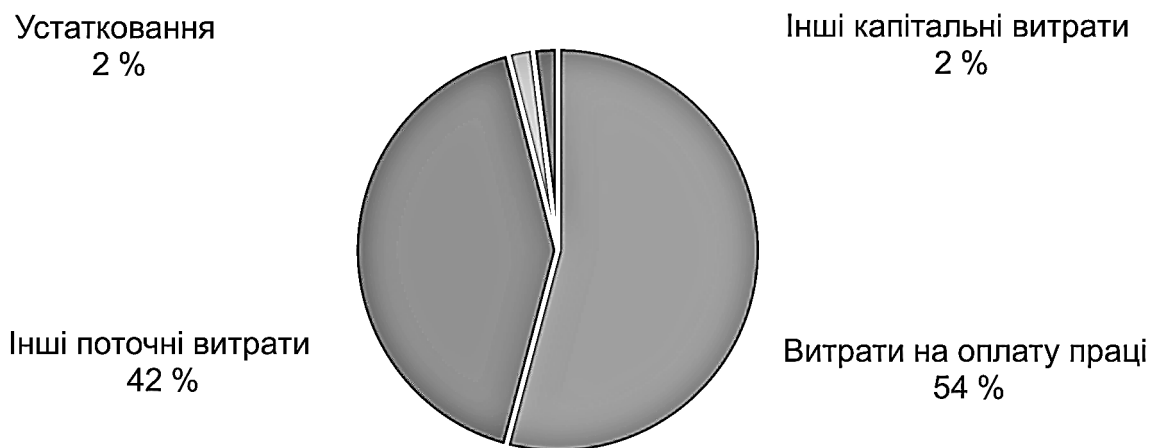

Рисунок 3.4 – Структура витрати на НДР, виконані власними силами та співвиконавцями, за видами витрат у 2020 році, тис. грн
Джерело: сформовано авторами на основі [76].

Статистика також свідчить, що у 2020 році показник кількості працівників, задіяних у виконанні НДР, у відсотках до кількості зайнятого населення у віці 15–70 років знизився на 47,36 % порівняно з 2010 роком і становить лише 0,5 %. Аналіз структурного складу осіб, зайнятих інноваційною діяльністю на цей час, і рівня оплати їх праці дав змогу отримати такі дані:

- 47,55 % від загальної кількості працівників становлять жінки;
- 69,92 % становлять працівники, які виконують свої обов'язки за умов повної зайнятості;
- 86,3 % працівників мають вищу освіту, у тому числі 10,37 % дослідників мають науковий ступінь доктора наук і 26,37 % – кандидата наук / доктора філософії;
- середній розмір заробітної плати у розрахунку на місяць становить 9733,83 грн, що на 16,02 % менше за показник середньомісячної заробітної плати по країні в цілому за відповідний період.

Підсумовуючи отримані результати, можна зробити висновок, що, незважаючи на позитивні тенденції, які характеризують кваліфікаційні особливості працівників, зайнятих інноваційною діяльністю, рівень її доступності, гендерну рівність, гарантії соціального захисту осіб, зайнятих найманою працею, суттєвою перепорою є рівень фінансування інновацій, що безпосередньо впливає на рівень доходів і загальний стан добробуту інноваційних працівників.

В умовах сьогодення підвищення гідності праці в цілому та інноваційної праці зокрема ускладнюється ще й через вплив зовнішніх факторів непереборної сили, наприклад, наслідків COVID-19, світового економічного спаду та військових дій на території України, які спричинили суттєве зменшення або взагалі припинення надходження інвестицій на підтримання та запровадження інноваційної діяльності, пошкодження або втрату матеріальної бази для здійснення інноваційної діяльності у певних регіонах та зростання рівня безробіття по всій країні. Лише за умов повноцінного відновлення виробництва, встановлення довгострокових партнерських зовнішньоекономічних відносин, додаткового припливу капіталу в країну поряд із відновленням морально-психологічного стану працівників і взагалі мотивації до праці можливі стабілізація економіки країни та створення умов як для відновлення інноваційної діяльності, так і для підвищення зацікавленості працівників брати в ній участь.

4 МОДЕЛЮВАННЯ СЦЕНАРІЇВ ПОДОЛАННЯ СПЕЦИФІЧНИХ БАР'ЄРІВ У ПРОЦЕСІ ІННОВАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

4.1 Розроблення моделей взаємодії суб'єктів господарювання в умовах посилення глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень

Проблеми взаємодії з суб'єктами господарювання виникають перед кожним підприємством як за умов стійкого розвитку, так і в кризові періоди, але особливо актуальними є сьогодні, коли в Україні ведуться бойові дії та велика кількість підприємств є зруйнованими та потребують фінансової підтримки з боку банків та держави. Проте на сьогодні в Україні не існує комплексної оцінки стану системи моніторингу взаємодії підприємств з суб'єктами господарювання в умовах глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень. Проведені дослідження свідчать про те, що і власне сама процедура моніторингу для суб'єктів господарювання має добровільний характер, а її обов'язкове проведення не зафіксовано і не контролюється на державному рівні.

Моніторинг – це постійне, систематичне спостереження за основними кількісними та якісними параметрами діяльності суб'єктів господарювання з елементами аналізу, оцінювання і прогнозування з урахуванням факторів навколишнього, зовнішнього та внутрішнього середовищ [115, с.144].

Стрімкий розвиток авіаційного транспорту та зростання його ролі в житті людини не могли не вплинути на навколишнє середовище. Так, світові темпи приросту нальоту літаків цивільної авіації в періоди, у які не було економічної кризи, становлять за різними оцінками 5–10 % на рік. Ці темпи значно вищі за темпи розвитку інших видів транспорту, енергетики, а також багатьох інших галузей економіки. Відповідно, щороку зростає частка авіації в забрудненні навколишнього середовища [39].

На прикладі підприємств авіагалузі в таблиці 4.1 наведено ключові проблеми та суб'єкти (об'єкти) взаємодії у розрізі трьох складових: навколишнє середовище, внутрішнє середовище та зовнішнє середовище.

Під час діяльності авіатранспортних підприємств, пов'язаної з польотами та обслуговуванням літаків, роботою аеропортів і функціонуванням авіаремонтних компаній, мають місце різні види забруднень довкілля.

Так, хімічне забруднення різноманітними речовинами відбувається внаслідок викидів вихлопних газів літаків під час роботи авіаремонтних підприємств і аеропортів. Механічне забруднення атмосфери спричиняють

Таблиця 4.1 – Моніторинг ключових проблем, які виникають унаслідок взаємодії авіапідприємств з суб'єктами господарювання

Середовище	Суб'єкт	Проблемні аспекти
Навколишнє середовище	Державна екологічна інспекція	Мінімізація негативного впливу на повітряний басейн, енергетичні, водні ресурси, зниження рівня акустичного та біологічного забруднення, розроблення комплексних планів з питань економії ресурсів
Внутрішнє середовище	Держава/власники підприємства	Мінімізація ризиків, отримання економічного ефекту та операційного прибутку, дотримання економічних нормативів, міжнародних норм і правил ведення бізнесу
	Керівництво	Максимізація прибутку, участь у розподілі прибутку, мінімізація ризиків, конфліктів на підприємстві
	Персонал	Відсутність кар'єрного зростання, рівень кваліфікації, стабільність, дотримання трудового законодавства, наявність соціального пакета, гідного рівня зарплати
Зовнішнє середовище	Покупці (дебітори)	Якість та різноманітність товарів та послуг, доступні ціни на продукцію та тарифи на послуги, етичне та прозоре ведення бізнесу, соціальний вплив на суспільство, своєчасні розрахунки, платоспроможність покупців
	Постачальники	Своєчасне виконання зобов'язань, етичне та прозоре ведення бізнесу
	Інвестори, фінансово-кредитні установи	Мінімізація ризиків, отримання економічного ефекту та операційного прибутку, дотримання економічних, соціальних, екологічних та інших нормативів, міжнародних норм і правил ведення бізнесу
	Державні органи	Виконання економічних нормативів, дотримання економічних, соціально-законодавчих норм, створення робочих місць, сплата податків
	Конкуренти	Рівень конкурентоспроможності компанії-конкурента, продукції та послуг, частка ринку конкурентів
	Науково-дослідні установи	Спільні наукові проекти між університетами, науково-дослідними установами та суб'єктами господарювання
	Громадські формування	Наявність планів взаємодії із громадами, соціально-економічне партнерство, своєчасність розрахунків за податками та зборами, мінімізація наслідків впливу на екологію, забезпечення безпеки праці та охорони здоров'я, зайнятість кадрів, загрози скорочення тощо, антикорупційна політика
	ЗМІ	Надання об'єктивних, вичерпних, достовірних даних про діяльність підприємства

Джерело: складено за даними [115].

вітри, що віють на великих пустинних просторах аеродромів. Також під час зльоту, польоту та посадки повітряних суден відбувається сильне акустичне (шумове) забруднення навколишнього середовища. До електромагнітного забруднення призводить робота радіолокаційного та радіотехнічного обладнання цивільної авіації. До того ж, спостерігається й теплове забруднення довкілля. Авіаперевезення пасажирів, функціонування аеропортів можуть призводити до біологічного забруднення навколишнього середовища, поширення інфекційних хвороб і епідемій. Необхідно враховувати й проблему щодо естетичного забруднення довкілля під час будівництва аеропортів, особливо в разі їх спорудження в місцях, які мало займані діяльністю людини.

Особливістю викидів шкідливих речовин під час використання літаків є висота (висота польоту сучасних літаків становить 8–13 км), що як безпосередньо, так і опосередковано впливає на зміну складу атмосфери. Безпосередній вплив являє собою емісію вуглекислого газу, оксидів азоту, водяної пари, незгорілих вуглеводнів (бензол, пропан, етан, ацетилен, метан та ін.), сульфатних часток і сажі. Опосередкований вплив являє собою утворення озону внаслідок ланцюга хімічних реакцій, які схожі на утворення смогу. У нижньому шарі атмосфери озон спричиняє глобальне потепління. Наприклад, один літак під час перельоту на 1000 км споживає стільки кисню, скільки й одна людина протягом року. Реактивний лайнер під час перельоту з Америки до Європи за 8 год споживає 35 т кисню, що дорівнює обсягу кисню, який виробляють за той самий час 25 тис. га лісу. Авіатранспорт, який летить на великій висоті, скидає оксиди азоту безпосередньо в нижні шари атмосфери, де вони вступають у реакції, що призводять до руйнування озонового екрана планети, що захищає її від ультрафіолетового випромінювання. Іншими словами, вихлопні гази двигунів літаків є причиною утворення озонових дір [39].

Збільшення вантажопідйомності повітряних суден і кількості польотів також сприяли зростанню рівня шуму в зонах розташування аеропортів.

У зв'язку з цим ефективність взаємодії з навколишнім середовищем пропонується оцінити за допомогою таких показників:

- рівень звукового тиску і шуму літаків (відповідає гранично допустимим значенням – 1 бал, не відповідає – 0 балів);

- використання енергозберігаючих технологій у виробництві літаків (так – 1 бал, ні – 0 балів);

- рівень напруженості діючого електромагнітного поля на робочих місцях (не більше 25 В/м – 1 бал, якщо більше – 0 балів);

- виконання нормативу ГДВ (гранично допустимих викидів в атмосферу) — це обмежувальний об'єм забруднювальної речовини за одиницю часу, перевищення якого призводить до несприятливих наслідків у навколишньому середовищі або небезпечне для здоров'я людини (так – 1 бал, ні – 0 балів);

– виконання нормативу ГДС (гранично допустимих викидів у водойми) — це маса речовини в стічних водах, максимально допустима до відведення в установленому режимі в даному пункті за одиницю часу з метою забезпечення норм якості в контрольному пункті;

– наявність програми з охорони навколишнього середовища.

Максимальна кількість балів, яку може отримати підприємство, дорівнює 6. Пропонується така шкала оцінювання ефективності взаємодії підприємства з навколишнім середовищем:

– від 0 до 2 – низький рівень взаємодії підприємства з навколишнім середовищем;

– від 3 до 4 – середній рівень взаємодії підприємства з навколишнім середовищем;

– від 5 до 6 – високий рівень взаємодії підприємства з навколишнім середовищем.

Моніторинг ефективності взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища пропонується зробити на прикладі покупців/дебіторів підприємства шляхом оцінювання таких критеріїв:

– зростання/скорочення кількості споживачів продукції (кількість балів – від -1 до 1);

– збільшення/зменшення частки клієнтів, які мають довгострокові відносини з підприємством (кількість балів – від -1 до 1);

– збільшення/зменшення дебіторської заборгованості (кількість балів – від -1 до 1);

– наявність простроченої дебіторської заборгованості (не має – 1 бал, більше 25 % від загальної суми дебіторської заборгованості – -1 бал, менше 25 % – 0 балів);

– рівень лояльності споживачів (фактор соціально-поведінкових обмежень) (погіршення або покращання ставлення споживачів до продукції або послуг підприємства) (кількість балів – від -1 до 1);

– збільшення або зменшення періоду оборотності дебіторської заборгованості (кількість балів – від -1 до 1);

– погіршення/поліпшення економічної ситуації в країні (кількість балів – від -1 до 1).

Якщо є позитивна динаміка і спостерігається зростання показника, то додається 1 бал, якщо динаміка негативна, то – -1 бал, якщо немає динаміки, то – 0 балів.

Діапазон балів, які підприємство може отримати, становить від -7 до 7. Трактувати їх доцільно таким чином:

– менше 0 – дуже низький рівень взаємодії підприємства з покупцями/ дебіторами;

– від 0 до 2 – низький рівень взаємодії підприємства з покупцями / дебіторами;

– від 3 до 5 – середній рівень взаємодії підприємства з покупцями / дебіторами;

– від 6 до 7 – високий рівень взаємодії підприємства з покупцями / дебіторами.

Маючи результати оцінювання рівня взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища (на прикладі покупців/дебіторів), керівництво зможе приймати обґрунтовані рішення щодо подальших відносин з клієнтами.

Моніторинг взаємодії підприємства з суб'єктами внутрішнього середовища (на прикладі власників та менеджменту) пропонується проводити шляхом оцінювання якості управління підприємством за допомогою показників економічної безпеки. Оскільки економічна безпека передбачає ефективне управління фінансами, виробництвом, збутом, технологіями та кадрами підприємства під впливом різного роду зовнішніх факторів, то з кожної групи показників вибрано коефіцієнти для розрахунку інтегрального показника, запропоновані дослідниками С. Т. Пілецькою, Т. Ю. Коритько, Є. В. Ткаченко [91, 92] (таблиця 4.2). Але оскільки є необхідність урахування зовнішніх факторів як результату глобальних викликів до розробленої С. Т. Пілецькою, Т. Ю. Коритько, Є. В. Ткаченко методики, пропонується додати такі показники:

- темпи зростання ВВП;
- рівень безробіття;
- валютний ризик;
- рівень інфляції.

Таблиця 4.2 – Показники для розрахунку інтегрального показника економічної безпеки підприємства як результату взаємодії менеджменту та власників

Види показників	Перелік показників
Фінансові	рентабельність продажів, %; коефіцієнт поточної ліквідності; коефіцієнт автономії; коефіцієнт оборненості активів
Виробничо-технологічні	рівень завантаження обладнання; рівень зносу основних коштів; фондовіддача
Зовнішні	темпи зростання ВВП; рівень безробіття; валютний ризик; рівень інфляції
Кадрові	плинність кадрів; продуктивність праці; рентабельність персоналу

Джерело: складено за даними [62, 91, 92, 117].

Показники, які використовуються для оцінювання рівня економічної безпеки, мають різну розмірність, що унеможлиблює визначення загального рівня економічної безпеки підприємства. З метою проведення розрахунків розглядаються показники, які будуть приведені до безрозмірного вигляду через їх нормування за допомогою методу таксономічного аналізу. Перевагою методу таксономії є те, що він дає змогу узагальнити різні показники в один інтегральний показник.

Для знаходження таксономічного показника необхідно виконати кілька кроків, які наведено в таблиці 4.3.

Таблиця 4.3 – Алгоритм розроблення таксономічного показника

Етапи	Формули для розрахунків
Визначення показників, які розкривають якість управління підприємством власником та керівництвом і дають змогу оцінити рівень економічної безпеки	Показники, які є стимуляторами та дестимуляторами (див. таблицю 4.4)
Розроблення матриці спостережень	Наводяться дані вибраних показників
Стандартизація значень елементів матриці спостережень	$Z_{ij} = \frac{X_{ij}}{X_{cp.j}}$ <p>де Z_{ij} – стандартизоване значення елемента X_{ij}, тобто це елемент матриці стандартизованих значень (Z)</p>
Диференціація ознак матриці спостережень на стимулятори або дестимулятори	$Z_{oi} = \max Z_{ij}$, якщо показник j є стимулятором; $Z_{oi} = \min Z_{ij}$, якщо показник j є дестимулятором
Ідентифікація вектора-еталона	З елементів стандартизованої матриці вибирають найбільше значення стимуляторів і найменше значення дестимуляторів за весь досліджуваний період відповідно
Визначення відстані між окремими спостереженнями і вектором-еталоном	$C_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (z_{ij} - z_{0j})^2}$ <p>де Z_{ij} – стандартизоване значення j-го показника в період часу i; Z_{0j} – стандартизоване значення j-го показника в ідеалі</p>
Розрахунок середньої відстані між спостереженнями	$\bar{C}_0 = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m C_{i0}$

Продовження таблиці 4.3

Етапи	Формули для розрахунків
Оцінювання стандартного відхилення	$S_0 = \sqrt{\frac{1}{n} \sum (C_{i0} - \bar{C}_0)^2}$
Розрахунок максимально можливого відхилення від зведеного еталона	$C_0 = \bar{C}_0 + 2 S_0$
Розрахунок зведеного динамічного показника рівня розвитку	$d_i = \frac{C_{i0}}{C_0}$
Розрахунок таксономічного коефіцієнту якості управління державно-приватним партнерством	$K_i = 1 - d_i$

Джерело: розроблено автором за даними [34, 105].

Поділ показників на стимулятори й дестимулятори наведено в таблиці 4.4.

Таблиця 4.4 – Показники для оцінювання рівня економічної безпеки підприємства як результату взаємодії власників і керівництва з суб'єктами господарювання

Показник	Стимулятор/ Дестимулятор
X1 – рентабельність продажів, %	Стимулятор
X2 – коефіцієнт поточної ліквідності	Стимулятор
X3 – коефіцієнт автономії	Стимулятор
X4 – коефіцієнт оборотності активів	Стимулятор
X5 – рівень завантаження обладнання	Стимулятор
X6 – рівень зносу основних коштів	Дестимулятор
X7 – фондвіддача	Стимулятор
X8 – темпи зростання ВВП	Стимулятор
X9 – рівень безробіття	Дестимулятор
X10 – валютний ризик	Дестимулятор
X11 – рівень інфляції	Дестимулятор
X12 – плинність кадрів	Дестимулятор
X13 – продуктивність праці	Стимулятор
X14 – рентабельність персоналу	Стимулятор

Джерело: розроблено авторами.

Результати оцінювання рівня взаємодії власників і керівництва підприємства з суб'єктами господарювання наведено в таблиці 4.5.

Таблиця 4.5 – Якісна характеристика рівня економічної безпеки підприємства як результату взаємодії власників і керівництва з суб'єктами господарювання

Значення інтегрального показника	Характеристика	Рівень взаємодії власників і керівництва з суб'єктами господарювання
0,8 – 1,00	Підприємство з високим рівнем економічної безпеки, стійке до можливих криз	Високий
0,5 – 0,79	Підприємство з нормальним рівнем економічної безпеки; наслідки зовнішніх загроз будуть суттєвими, але їх можна вирішити	Середній
0,2 – 0,49	Підприємство з низьким рівнем економічної безпеки; наслідки криз можуть бути катастрофічними	Низький
0 – 0,19	Підприємство з дуже високим рівнем економічної безпеки, неспроможне	Дуже низький

Джерело: авторська розробка.

За допомогою розробленого методичний підходу можна оцінити ефективність рівня взаємодії підприємства з суб'єктами господарювання, які задіяні в трьох середовищах: навколишньому, внутрішньому та зовнішньому, з урахуванням глобальних викликів та соціально-поведінкових обмежень. Це дасть змогу виявити «слабкі місця» на підприємстві та обґрунтувати подальші пропозиції щодо впровадження та реалізації проєктів в таких умовах.

4.2 Формування патернів поведінки різних за соціально-економічними інтересами суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів

Одним з глобальних викликів сучасності є пандемія, яка призвела до серйозних глобальних соціально-економічних наслідків, відтермінування або скасування культурних, спортивних, релігійних подій, поширення побоювань дефіциту постачань різних товарів та послуг, що в певних регіонах спричинили панічні купівлі, поширення інфодемії тощо.

Виникнення та стрімке поширення коронавірусної інфекції, поява її нових штамів призвели до того, що всі без виключення суб'єкти стикнулися з різними видами соціально-поведінкових обмежень, що виявляються у фізично-просторовій дистанції між ними у повсякденних комунікаціях та інтеракціях, зобов'язанні використовувати засоби індивідуального захисту, утриманні від контактів з особами, що мають симптоми гострих респіраторних захворювань, самоізоляції у разі виникнення зазначених симптомів, можливості працювати, відвідувати відповідні громадські заклади, переміщатися в інші регіони чи країни лише за наявності COVID-сертифіката або негативного ПЛР-тесту тощо.

Тематиці глобальних викликів сучасності загалом і пандемії зокрема присвячено багато праць науковців, серед яких Н. О. Грицюк, В. В. Дергачова, Д. В. Долбнєва, М. І. Назаров, Ю. В. Рудніцька, Т. В. Сак, В. П. Степаненко, С. В. Терещук, М. В. Федик, В. Ю. Шевченко тощо. Соціальні наслідки пандемії COVID-19 у контексті суспільної трансформації в Україні розглянуто В. П. Степаненком [112]. Зміст та основні види економічних шоків пандемії, їх вплив на рецесію та соціально-економічні процеси визначено В. Ю. Шевченко [133]. Управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності в умовах пандемії COVID-19 розглянуто В. В. Дергачовою, Ю. В. Рудніцькою [30]. М. В. Федик зазначає, що попри негативні наслідки через зміну соціальних шаблонів поведінки індивідуумів, пандемію можна розглядати як «чорний лебідь», який очистив економіку від неплатоспроможних підприємств, які завдяки низьким відсотковим ставкам кредитували власну діяльність. Позитивними наслідками впливу на економічну систему через поширення пандемії можна вважати розвиток новітніх секторів економіки: нових сервісів, зокрема сервісів доставки, побудованих на цифрових бізнес-моделях та додатках [121]. Проте недостатньо уваги приділено формуванню патернів поведінки суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів, що дає змогу визначити, які шаблони поведінки є притаманними під час глобальних викликів та які з них є найбільш поширеними (характерними для значної кількості суб'єктів).

Під час соціально-поведінкових обмежень на фоні пандемії спостерігається трансформація звичних способів соціально-економічної взаємодії суб'єктів, змінюється сприйняття ризиків у площині інформаційної атаки. З одного боку, відбулося розширення комунікаційних контактів, що пов'язано з більшим поширенням використання медіа та інтернету, відбувся перехід суб'єктів господарювання на електронну комерцію, сталися зміни в

культурній сфері та дозвіллі громадян через масовий досвід освоєння мережових комунікаційних практик та нових форм віртуального спілкування. З іншого боку, відбулося фізично-просторове дистанціонування суб'єктів, обмеження фізичних контактів, таких як рукостискання, уникання скупчень людей, практика самоізоляції, і, як наслідок, спілкування все більше відбувалося через мобільний зв'язок або соціальні мережі, що не передбачає тактильного контакту між суб'єктами взаємодії, викликає психологічні проблеми, пов'язані з недостатністю особистого очного спілкування, потребою соціалізуватися, перебувати в колективі, збиратися у групи, спілкуватися, відвідувати різноманітні заходи та влаштовувати зустрічі, у безпосередньому спілкуванні бачити друзів, торкатися один одного при вітанні. Незважаючи на те, що сучасні дистанційні технології, віртуальне спілкування можуть допомогти зберігати, підтримувати і навіть розвивати соціальну, професійну й особисту взаємодію суб'єктів, вони не можуть повністю замінити собою або навіть частково компенсувати живе спілкування, яке передбачає використання багатьох невербальних і емоційних засобів комунікації.

Отже, соціально-поведінкові обмеження під час пандемії неминуче мають наслідком трансформацію багатьох сфер суспільної реальності, зміну характеру соціально-економічних комунікацій та формування нових правил, пов'язаних із соціально-біологічною безпекою під час глобальних викликів сучасності. Безумовно, пандемія призвела до епідеміологічних, біологічних, соціальних, демографічних, економічних, політичних, культурних, інформаційно-медійних та інших змін, деякі з яких мають характер пандемічних шоків (рисунок 4.1).

Звичайно, суб'єкти господарювання можуть опинитися у кризовому стані й на межі банкрутства у зв'язку з причинами, не пов'язаними з проявами глобальних викликів. Отже, слід диференціювати традиційні випадки прояву кризових явищ та дестабілізації бізнесу і дестабілізації бізнесу через глобальні виклики (таблиця 4.6).

Слід зосередити увагу на масштабності прояву глобальних викликів, оскільки деякі характеристики і наслідки дестабілізації бізнесу, спричинені геополітичними (військові операції, громадянські конфлікти) і природно-кліматичними ситуаціями (зокрема, такі стихійні лиха, як ураган, землетрус, цунамі), не мають глобального характеру й можуть спостерігатися лише на окремій території, на відміну від глобальних викликів, які можуть мати місце на певній території (у регіоні) і стрімко поширитися по всьому світу.

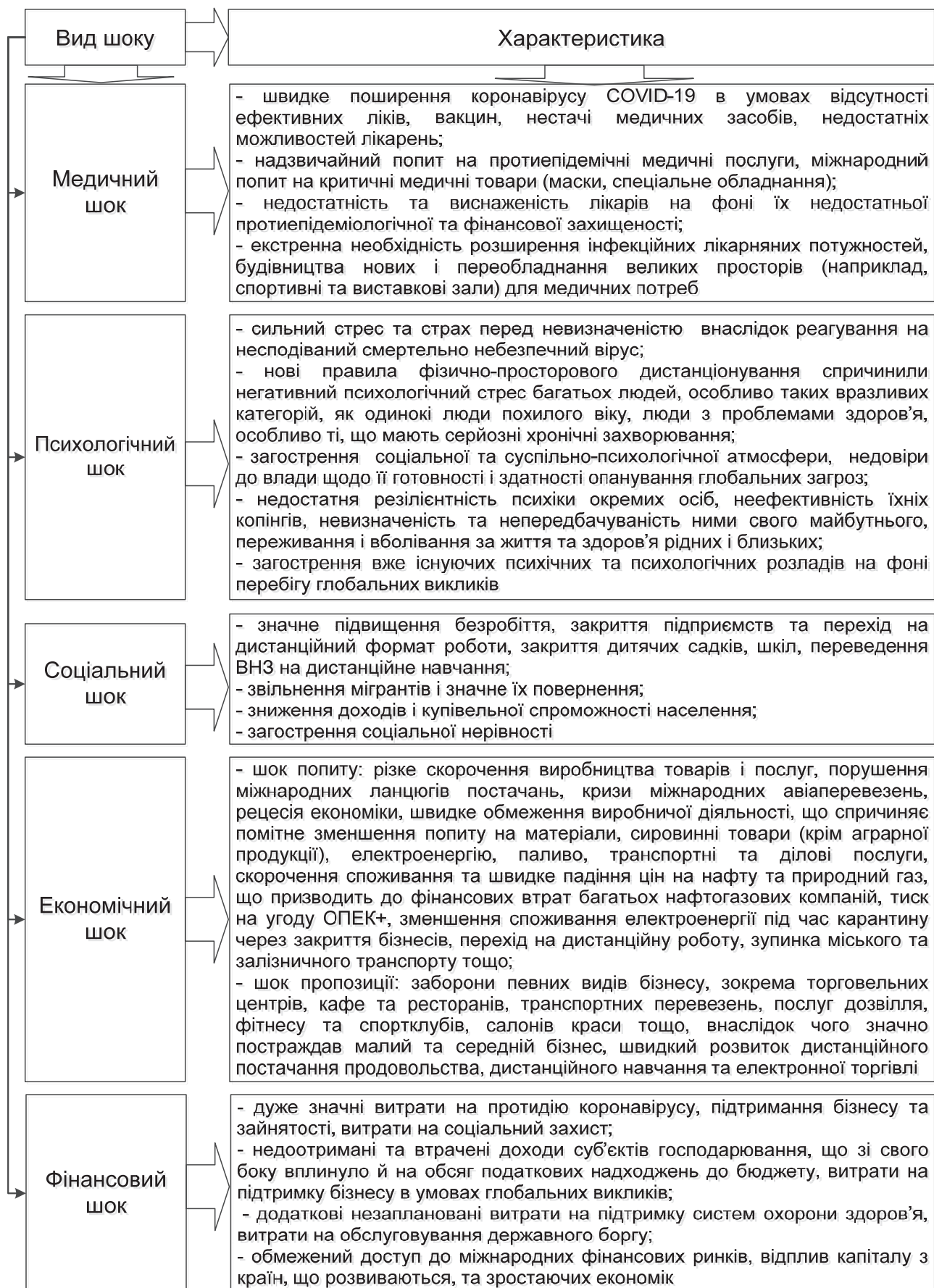

Рисунок 4.1 – Види та характеристика шоків під час глобальних викликів
Джерело: складено авторами на основі [30, 112, 133].

Таблиця 4.6 – Відмінності між традиційною дестабілізацією бізнесу і дестабілізацією бізнесу через глобальні виклики

Параметр	Традиційна дестабілізація бізнесу	Випадки дестабілізації бізнесу через глобальні виклики
Масштаб	Криза локалізована: стосується окремого суб'єкта господарювання, регіону, держави	Системний масовий характер: глобальні виклики тим чи іншим чином впливають на кожну фізичну і юридичну особу, регіон, державу
Швидкість поширення	Зазвичай криза стримується і ізолюється досить оперативно, як тільки визначено конкретну причину її виникнення	Стрімке поширення по всіх країнах і ринках – глобальна ланцюгова реакція з серйозним каскадним ефектом
Тривалість	Криза є нетривалою, наприклад, може тривати менше тижня	Пролонгована тривала дія; дестабілізація і прояви глобальних викликів можуть тривати роками або навіть десятками років (наприклад, такі глобальні виклики, як пандемія, колапс екосистеми, нездатність адаптації до змін клімату). Зазвичай довготривалі кризи супроводжуються регулярними лавиноподібними сплесками типу паніки
Можливість прогнозування	Криза, не пов'язана з глобальними викликами, є більш передбачуваною, оскільки часто залежить переважно від внутрішніх факторів	Криза, спричинена глобальними викликами, є важкопередбачуваною, оскільки залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів, зокрема на міжнародному рівні
Зовнішнє взаємоузгодження	Може потребувати здійснення узгоджених дій з окремими представниками державних і місцевих органів влади, правоохоронних органів, працівниками охорони здоров'я тощо в окремих регіонах	Потребує злагодженої роботи з представниками державних і місцевих органів влади, правоохоронних органів, працівниками охорони здоров'я тощо на міждержавному рівні, налагодження державно-приватного партнерства, соціального партнерства для створення сприятливого інституціонального середовища і взаємодії на міждержавному, державному, регіональному і мікрорівні з урахуванням специфіки функціонування різномасштабних суб'єктів

Продовження таблиці 4.6

Параметр	Традиційна дестабілізація бізнесу	Випадки дестабілізації бізнесу через глобальні виклики
Нестача робочої сили	Може привести до тимчасової нестачі або переорієнтації робочої сили на інші завдання	Може призводити до швидко зростаючої значної нестачі робочої сили, перепрофілювання кадрів, суттєвої зміни формату їх праці (неможливість працювати внаслідок локдаунів, перехід на дистанційний формат роботи)
Доступність інфраструктури	Зазвичай забезпечена доступність до базової інфраструктури (громадського транспорту, зв'язку, інтернету, енергоносіїв тощо), необхідних для реалізації основних бізнес-процесів	Може спостерігатися обмежений доступ до інфраструктури в міру збільшення масштабів глобальних викликів, ланцюговий характер недоступності або обмеженого доступу, особливо якщо інші пов'язані суб'єкти господарювання відчують аналогічні труднощі

Джерело: складено авторами на основі роботи [30].

Отже, діяльність суб'єктів господарювання та результативність в умовах глобальних викликів характеризуються такими факторами:

- глобальні виклики посилюють невизначеність соціально-економічних перспектив суб'єктів господарювання, а відсутність інституційної захищеності призводить до порушення договірних зобов'язань, що спричиняє шоківий стан підприємств та надання переваги короткостроковим цілям;

- дуже залежать від поведінки конкретних осіб, які приймають рішення за основними аспектами функціонування підприємства, від їх здатності та готовності ризикувати, вміння швидко адаптуватися до нових умов ведення бізнесу, перепрофілюватися, взаємодіяти та домовлятися про співпрацю з новими суб'єктами тощо;

- наявність системи неформальних зв'язків, оскільки глобальні виклики посилюють неформальні відносини і взаємодії, що подекуди допомагають пом'якшувати інформаційну обмеженість;

- глобальні виклики активізують здійснення суб'єктами господарювання частини діяльності у тіньовому секторі, що пояснюється прагненням уникнути оподаткування, найбільш поширеними з яких є виплати податків та інших «державних стягнень» у неповному обсязі;

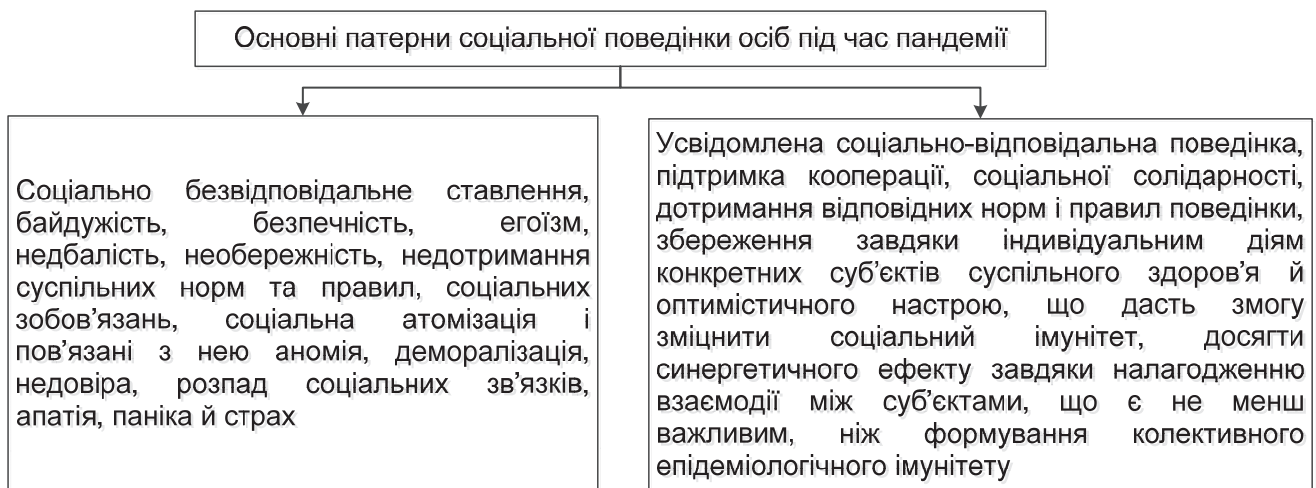
- розбіжність ціннісних установок суб'єктів господарювання щодо нових соціально-економічних умов (наприклад, одні роботодавці були соціально-орієнтованими, надавали працівникам соціальний пакет, навіть запроваджували додаткові соціальні гарантії (надання житла, створення соціальних фондів на підприємстві), а політика інших характеризувалася крайньою антисоціальною, коли роботодавець ухилявся навіть від

передбачених законодавством соціальних гарантій (внаслідок неофіційного працевлаштування, що має наслідком вплив на пенсії працівників у майбутньому, відпустку, лікарняний тощо)).

Таким чином, пандемія активізувала соціальну відповідальність та корпоративну соціальну відповідальність, що передбачає перманентну взаємодію суб'єкта господарювання із суспільством та розв'язання соціальних проблем й проявляється у відповідальному ставленні до свого продукту та послуг, до споживачів, працівників і партнерів тощо, тобто відповідальність підприємства за прямий та опосередкований вплив на економічну, екологічну та соціальні системи, з якими воно взаємодіє. Активізація в цьому випадку передбачала свідому самоізоляцію, дотримання правил карантину, носіння маски, вакцинацію, що свідчить про прояв турботи не тільки про близьких людей, а й незнайомих. Суб'єкти господарювання дозволяли деяким працівникам працювати дистанційно, безкоштовно забезпечували працівників засобами індивідуального захисту (милом, дезінфекторами, масками тощо), надавали допомогу у разі захворювання і лікування працівника від коронавірусної інфекції, активно долучалися до допомоги профспілкові комітети підприємств, що свідчить про відповідальність, самоорганізацію, ініціативу і соціальну солідарність [121].

Пандемія призвела й до зміни споживчих патернів. У постпандемічний період люди почнуть більше уваги приділяти здоровій і корисній їжі, уважніше ставитимуться до власного здоров'я і здоров'я оточуючих, змінюватимуться моделі відпочинку та інші звички. Прогнозується, що переоцінка цінностей, яка відбудеться у відповідь на високі загрози життю значної частини людства, змінить ставлення до сьогодення та майбутнього, що відобразатиметься на споживчій активності та структурі споживання. Так, за прогнозами, динаміка приватного споживання в 2022 – 2024 роках хоч і буде позитивною, проте стриманішою, ніж у докризовий період, та без шокуючих сплесків [133]. З одного боку, це пояснюватиметься відсутністю суттєвого падіння споживання в попередніх періодах та, як наслідок, відповідної низької бази порівняння, а з іншого – процесами зміни споживчих патернів, планів на майбутнє, відновленням втрачених під час кризи та карантинних заходів заощаджень домогосподарств.

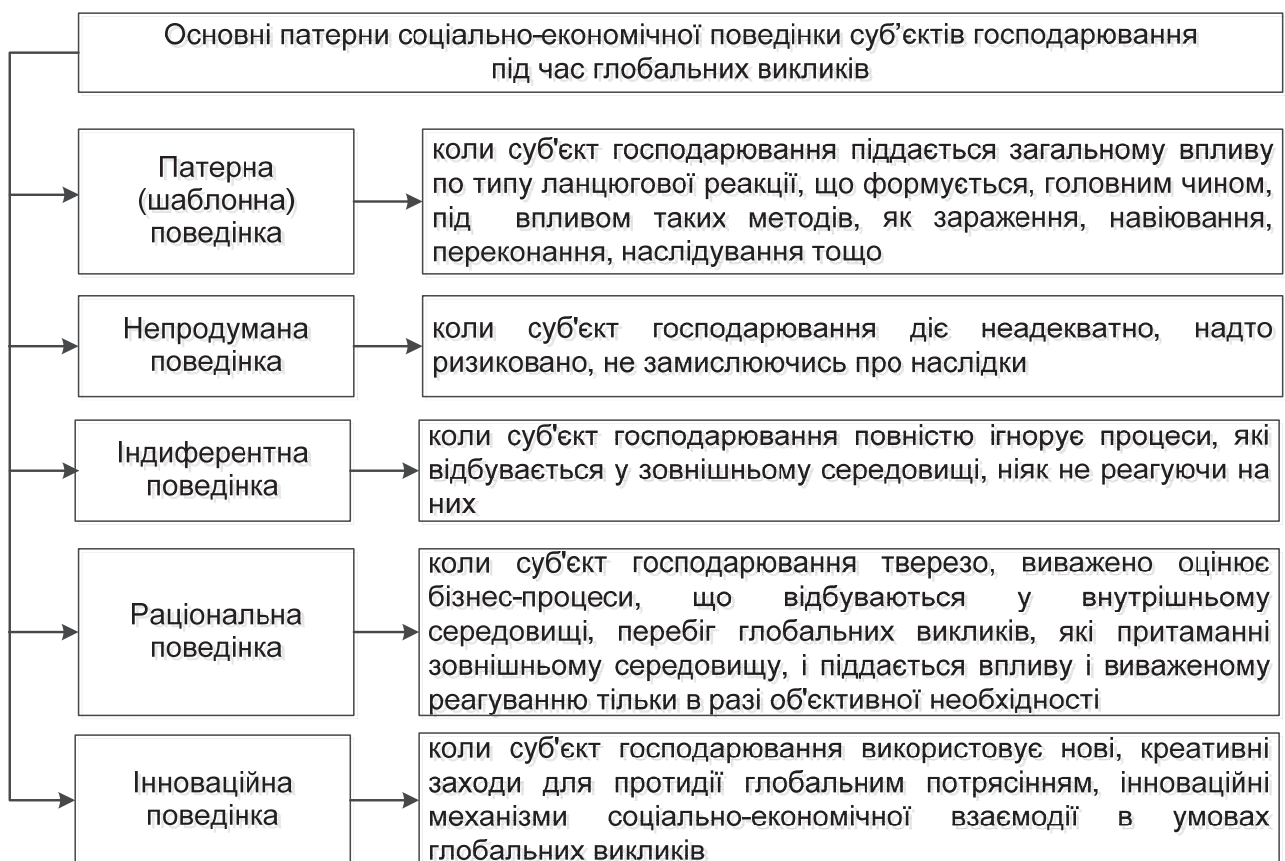
Поведінка фізичних осіб і суб'єктів господарювання (юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців) являє собою творчий, експериментальний, ризиковий процес, для успішного перебігу якого потрібні «здоровий глузд», постійність, знання, вміння правильно оцінювати важливість окремих подій та явищ, талант управління тощо [112]. В умовах пандемії простежується прояв двох основних патернів соціальної поведінки фізичних осіб (рисунок 4.2).

Рисунок 4.2 – Основні патерни соціальної поведінки фізичних осіб під час пандемії

Джерело: розроблено авторами.

Серед патернів поведінки суб'єктів господарювання під час глобальних викликів можна виділити такі: шаблонна (стандартна) поведінка, непродумана поведінка, індиферентна поведінка, раціональна поведінка та інноваційна поведінка (рисунок 4.3).

Рисунок 4.3 – Основні патерни поведінки суб'єктів господарювання під час глобальних викликів

Джерело: розроблено авторами.

При цьому можливий вільний характер формування поведінки, коли діють механізми наслідування, зараження, тобто коли суб'єкт дивиться на інших та копіює їх поведінку, а також цілеспрямований характер, коли діють механізми навіювання й умовляння реципієнта індуктором.

Як було вказано вище, на шаблонну (стандартну) поведінку суб'єктів впливають такі методи, як зараження, навіювання, переконання, наслідування тощо, суть яких розкрито в таблиці 4.7.

Таблиця 4.7 – Можливі методи впливу під час формування патерної (шаблонної) поведінки суб'єктів

Методи впливу	Автор
Зараження, навіювання, переконання	В. Паригін
Зараження, навіювання, наслідування	Д. В. Ольшанський
Переконання, навіювання, конформізм	В. Н. Куліков
Зараження, навіювання, переконання, наслідування	Г. М. Андрєєва
Примушування, маніпуляція, навіювання, переконання	А. Ю. Панасюк
Навіювання, зараження, наслідування, переконання, чутки, рекет, захоплення людей, публічні терористичні атаки, аварії, епідемії, мітинги, демонстрації, релігія, голодування, акти самоспалювання, засоби масової інформації, модифікація поведінки, мода, психотропна зброя	Т. П. Чернявська
Інформування, переконання, спонукання, навіювання	О. Ф. Феофанов
Переконання – свідомо аргументований вплив на іншу людину або групу людей, що має своєю метою змінити їхнє судження, ставлення, намір або рішення; самопросування – відкритий прояв свідчення наявності у людини своєї компетентності й кваліфікації для того, щоб бути оціненою за здобутками й отримати перевагу; маніпуляція – прихований від опонента вплив на нього, на його систему ставлень і орієнтацій; прихилення до наслідування – створення в іншій людині бажання «бути схожою», подібною до зразка; прохання – словесне звертання до людини із пропозицією задовольнити потребу або бажання ініціатора; примус – вимога виконувати розпорядження ініціатора, підкріплюване прихованими або явними погрозами; деструктивна критика – зневажливі або образливі судження, висловлення про особистість опонента, грубий, а іноді агресивний осуд, ганьблення або осміяння його пороків, вчинків; ігнорування – навмисна неувважність, підкреслене неприйняття людини, при якому ігнорування найчастіше є тактичною формою примусу або привернення уваги людини до чогось;	О. В. Сидоренко

Продовження таблиці 4.7

Методи впливу	Автор
емоційне зараження – передача свого стану і ставлення іншій людині або групі осіб; навіювання – свідомий вплив на підсвідомість людини або групи осіб з метою зміни їхнього стану або ставлення до питання, а також створення схильності до певних дій	
Переконання, поступливість, конформність, підпорядкування авторитету, дисонанс, самоатрибуція, соціальне навчання, обумовлювання, забобони, невербальна комунікація, підпорогове навіювання	Ф. Зімбардо, М. Ляйппе
Навіювання – вплив на особу не критикою, а особистим прикладом поведінки, авторитетом, словом; переконання – вплив на особу через логічне слово, емоції, дискусію, наведення прикладів з досвіду та історії; прохання – вплив на особу через слово при стосунках; погроза – вплив на особу через залякування, обіцянки завдати підлеглому шкоди; підкуп – вплив на особу через схиляння її на свій бік будь-якими засобами; наказ – офіційне розпорядження органів, що мають владу	П. В. Мельник

Джерело: складено авторами на основі робіт [2, 3, 37, 40, 56, 73, 79, 83, 87, 106, 123, 128].

Існує кілька принципів, без урахування яких цілі впливу в процесі здійснення контактної взаємодії не можуть бути досягнуті [74]:

1. Необхідно забезпечити психічну активність особи, на яку він спрямований. Вплив тільки в тому випадку буде результативним, якщо він активно сприймається, спонукає активну психічну діяльність.

2. Вплив повинен здійснюватися з урахуванням конкретних особливостей особистості для того, щоб досягти результатів, треба враховувати, що психологічний ефект кожної зовнішньої дії на особистість завжди обумовлений історією її розвитку, її внутрішніми індивідуальними особливостями, зокрема, типом темпераменту, оскільки особи з різним типом темпераменту по-різному можуть сприйняти однаковий вплив.

3. Вплив повинний здійснюватися з урахуванням сукупності конкретних фактів, обставин, що є базою для виникнення певної спрямованості розумових процесів у особи, на яку впливають.

4. Для здійснення впливу необхідно знати загальні закономірності психіки людини, загальні закономірності засвоєння нею інформації, особливостей її сприйняття в процесі спілкування, чинників, що впливають на активізацію процесу засвоєння інформації та хід мислення, впливи емоційних процесів на розумові при реалізації впливу.

5. При плануванні впливу повинна бути виявлена і врахована вся структура впливу на цю особистість.

6. Позитивне сприйняття впливу обов'язково має стимулюватися.

7. Процес впливу, його елементи, зворотна реакція особи, на яку впливають, повинні заздалегідь плануватися і прогнозуватися.

8. Вплив у всіх випадках не повинен порушувати права особи, на яку впливають.

9. При впливі обов'язково враховуються ті зовнішні умови, в яких він здійснюється. Зовнішні умови повинні допомагати досягненню цілей впливу. Необхідно в усіх випадках знати, передбачати ті умови, що здатні забезпечити результативність застосування психологічних методів впливу.

10. Вплив завжди повинний бути комбінованим, реалізовуватися з урахуванням можливих змін, формування певного стану особи, на яку він спрямований. Вплив, який зачіпає, хвилює, потрясає й надихає, є складною динамічною системою слів та емоцій й здатний значно змінити особистість і, відповідно, результати взаємодії з нею [74].

Отже, розглянуто основні наслідки, до яких призвів один з глобальних викликів сучасності – пандемія коронавірусу, зазначено відмінності між традиційною дестабілізацією і дестабілізацією бізнесу через глобальні виклики, проаналізовано основні патерни соціальної поведінки фізичних осіб та соціально-економічної поведінки суб'єктів господарювання під час глобальних викликів. Установлено, що вагомий вплив на патерни соціально-економічної поведінки осіб під час глобальних викликів чинить інфодемія, тобто інформаційна епідемія, що характеризує масову соціальну свідомість під час пандемії й відзначається швидким поширенням неправдивої або неточної, маніпулятивної інформації ЗМІ. Інфодемія передбачає вибухове зростання недостовірної інформації під час глобальних викликів і утруднення отримання чіткої достовірної і корисної інформації в умовах інформаційного шуму, небезпечність якої проявляється в прийнятті особами неправильних рішень через таку неточну маніпулятивну інформацію, що може навіть завдати шкоди життю та здоров'ю осіб (на кшталт щодо вакцинації та її наслідків), що активізується внаслідок загальної втрати суб'єктами довіри до влади і офіційних джерел інформації. Результатом інфодемії також може стати недостовірність вхідної інформації, яку отримують органи державної влади щодо перебігу захворюваності, кількості вакцинованих, вжитих суб'єктами заходів з мінімізації її поширення тощо, що може призвести до прийняття неправильних чи неефективних управлінських рішень, полегшення чи, навпаки, встановлення нових соціально-поведінкових обмежень, що спричинить негативні наслідки для соціально-економічних результатів діяльності суб'єктів (заборона відвідування відповідних закладів громадського харчування, торговельно-розважальних центрів тощо призведе до недоотримання цими закладами прибутку), а отже, до загального ускладнення перебігу пандемії та погіршення її наслідків.

4.3 Прогнозування змін обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів, соціально-поведінкових обмежень та умов трансформації економіки знань

Перманентні зміни у світовій економіці, розвиток сучасних технологій, глобальні виклики і соціально-поведінкові обмеження сьогодення, які стоять перед Україною, сприяють зростанню конкуренції на ринку, зумовлюють необхідність трансформації нових форм та методів розвитку інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання, потребують покращання обліково-фінансового механізму їх взаємодії. Соціально-поведінкові обмеження, такі як зміна споживчих пріоритетів, зростання схильності до екологічної відповідальності й інші, також мають вплив на обліково-фінансовий механізм взаємодії суб'єктів господарювання. Врахування цих факторів при прогнозуванні змін є дуже важливим для досягнення успіху в бізнесі та створення стійкого розвитку. Таким чином, проблема прогнозування змін обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів, соціально-поведінкових обмежень та умов трансформації економіки знань є дуже актуальною у сучасному світі.

Способи вирішення проблем побудови обліково-фінансових механізмів суб'єктів господарювання інноваційної взаємодії в умовах глобальних викликів наведено у роботах зарубіжних і вітчизняних вчених, а саме: Xie Bijun, Lin Bingkun, Li Min [167], О. І. Амоши, І. Ю. Підоричевої, А. І. Землянкіна [141], М. Татар, М. Бутко [161], Н. Л. Марусяк [71], Bar Am Jordan, Furstenthal Laura, Felicitas Jorge and Roth Erik [143], Г. Ліхоносової, А. Волошиної [66]. Питання інноваційної взаємодії в умовах глобальних викликів, соціально-поведінкових обмежень та умов трансформації економіки знань розглядалися у дослідженнях Г. Островської [81], П. Г. Перерви [89], Ю. М. Бажала [5], Л. Лісовської [154], І. В. Луциківа [68] та інших. Проте залишаються невизначеними теоретичні аспекти та практичні напрями процесу прогнозування змін обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання у когнітивних умовах.

Передбачення змін у обліково-фінансовому механізмі інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання є складним завданням, оскільки ці зміни залежать від багатьох факторів, таких як технологічний прогрес, соціальні та економічні умови, регуляторний контекст тощо. Проте можна виділити кілька ключових тенденцій, які впливатимуть на розвиток інноваційної взаємодії в майбутньому:

1. Зростання значення соціальних та екологічних факторів. У сучасному світі все більше уваги приділяється соціальній відповідальності

та екологічній стійкості. Це може привести до того, що суб'єкти господарювання будуть більше зацікавлені в інноваціях, які сприяють вирішенню соціальних та екологічних проблем, і вони будуть готові інвестувати у такі проекти.

2. Зростання обсягів інвестицій в інновації. Розвиток технологій і зростання конкуренції приводять до того, що компанії спрямовують зусилля на пошук нових ринків та способів покращання своїх продуктів та послуг. Це може стати рушійною силою збільшення інвестиційної активності в сфері інновації.

3. Зміна ролі держави. Держава може відігравати важливу роль у підтримці інноваційної взаємодії, зокрема, шляхом розроблення регуляторного контексту та фінансової підтримки. Проте, в майбутньому можливі зміни в ролі держави в цьому процесі.

4. Зростання впливу технологій блокчейн та штучного інтелекту. Технології блокчейн та штучного інтелекту можуть змінити спосіб фінансування інновацій та забезпечення їх ефективного використання. Вони можуть допомогти зменшити витрати на операційні процеси та забезпечити більш ефективний контроль над використанням інвестицій.

5. Підвищення значення глобальної конкуренції. Зростаюча конкуренція між країнами та компаніями може призвести до швидкого розвитку нових технологій та методів взаємодії. Це може стимулювати компанії до впровадження нових інновацій та розроблення нових продуктів та послуг.

6. Розвиток нових форм співпраці. У майбутньому можуть з'явитися нові форми взаємодії між суб'єктами господарювання, такі як платформи співпраці та віртуальні інкубатори, які дадуть змогу більш ефективно використовувати інноваційний потенціал.

Отже, можна очікувати, що в майбутньому будуть спостерігатися значні зміни в обліково-фінансовому механізмі інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання. Ці зміни будуть впливати на багато аспектів, таких як фінансування, регулювання, підтримка та співпраця між суб'єктами господарювання. Тому важливо бути готовим до цих змін та шукати нові способи взаємодії та розвитку в інноваційній сфері.

Для забезпечення ефективної роботи в умовах перманентності змін інноваційної сфери суб'єкти господарювання мають враховувати фактори, які наведено в таблиці 4.8.

Отже, для ефективної роботи в умовах трансформації інноваційної сфери суб'єкти господарювання мають бути готовими до постійного навчання та підвищення кваліфікації своїх працівників. Важливо розуміти тенденції розвитку ринку та причини зміни у поведінці споживачів, а також вміти швидко реагувати на них та адаптуватися до нових умов.

Таблиця 4.8 – Фактори, які впливають на ефективність інноваційної взаємодій суб'єктів господарювання

Фактор впливу	Суть фактора впливу
Доступність джерел фінансування	Наявність адекватного фінансування – важливий фактор для забезпечення інноваційної взаємодії. Доступ до капіталу та інвестиційних ресурсів дає змогу підтримувати дослідження, розвиток, упровадження нових технологій та інноваційних проєктів
Розвиток технологічної інфраструктури	Наявність високорозвиненої технологічної інфраструктури, наукових дослідних центрів, університетів та інших освітніх і наукових установ сприяє здійсненню інноваційної взаємодії. Інфраструктура для передавання знань, обміну даними та комунікацій є важливим компонентом обліково-фінансового механізму
Кадровий потенціал	Наявність кваліфікованих фахівців, які мають необхідні навички у сфері інновацій, фінансів, обліку та управління, є важливим фактором успіху обліково-фінансового механізму. Компетентні кадри здатні ефективно оцінювати інноваційні проєкти, проводити фінансовий аналіз і забезпечувати ефективне управління ресурсами
Ринкова конкуренція	Конкуренція на ринку є стимулом для суб'єктів господарювання активно впроваджувати інновації і покращувати свою обліково-фінансову стратегію. Конкурентне середовище сприяє розвитку новаторських рішень і взаємодії між суб'єктами
Регульовальне середовище	Правові, регуляторні та політичні межі мають великий вплив на обліково-фінансовий механізм. Якісне законодавство, сприятливі податкові стимули, захист інтелектуальної власності та інші фактори стимулюють інноваційну діяльність та сприяють взаємодії суб'єктів господарювання
Розвиток цифрової інфраструктури	Цифрові технології стають все більш важливим інструментом для ефективної роботи в інноваційній сфері. Суб'єкти господарювання мають розуміти переваги цифрової інфраструктури та вміти користуватися нею для підвищення ефективності своєї роботи
Використання штучного інтелекту та машинне навчання	Штучний інтелект може допомогти суб'єктам господарювання аналізувати великі обсяги даних та забезпечити більш ефективне прийняття рішень. Машинне навчання також може допомогти використовувати накопичені дані для розроблення нових продуктів та послуг
Розвиток мережевої економіки	Мережева економіка дає змогу суб'єктам господарювання співпрацювати та обмінюватися інформацією та ресурсами. Це може забезпечити більш ефективне використання інноваційного потенціалу та підвищити конкурентоспроможність суб'єктів господарювання
Розвиток управління знаннями та інноваційним менеджментом	Управління знаннями та інноваційним менеджментом є важливими компонентами ефективної роботи в інноваційній сфері. Суб'єкти господарювання мають розуміти принципи цих підходів та вміти застосовувати їх у своїй діяльності

Джерело: складено автором.

З урахуванням глобальних викликів та соціально-поведінкових обмежень суб'єкти господарювання повинні зосередитися на розвитку інноваційних продуктів та послуг, які вирішують актуальні проблеми суспільства. Важливими також є розвиток екологічної свідомості та врахування екологічних аспектів у процесі розроблення та впровадження інноваційних продуктів і послуг.

Нарешті, умови трансформації економіки знань передбачають розвиток глобальних мереж та взаємодію суб'єктів господарювання з різних країн. Тому важливим є залучення міжнародного досвіду та партнерства з іноземними партнерами для спільного розвитку та впровадження інноваційних продуктів і послуг.

Загалом, прогнозування змін обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання є важливим етапом у розвитку інноваційної сфери. Урахування глобальних викликів, соціально-поведінкових обмежень та умов трансформації економіки знань дає змогу суб'єктам господарювання успішно пристосуватися до змін у сучасному світі та забезпечити стійкий розвиток своїх бізнесів.

На сьогодні у економічній науці існує багато різних методів прогнозування [139, 152, 160], які доцільно використовувати для адаптації обліково-фінансових механізмів інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання до умов турбулентності. Серед них можна виділити такі:

1. Аналіз трендів. Цей метод включає аналіз даних та інформації за попередні роки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання для виявлення тенденцій та розуміння того, які зміни можна очікувати в майбутньому. Наприклад, якщо з останніх років спостерігається зростання кількості інноваційних проєктів у певній галузі, то можна очікувати, що ця тенденція продовжиться і в майбутньому.

2. Метод експертних оцінок. Він базується на опитуванні експертів у конкретній галузі про їхні очікування щодо майбутнього її розвитку. Експерти можуть бути запрошені для обговорення технологічних змін, ринкових тенденцій та інших факторів, які можуть вплинути на обліково-фінансовий механізм інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання.

3. Математичне моделювання. Цей метод полягає у побудові моделей на основі використання різноманітних математичних методів (диференціальних рівнянь, статистичних, імітаційних, штучного інтелекту тощо), здатних прогнозувати діяльність динамічних систем і процесів. Моделі можуть допомогти виявити тенденції та зрозуміти, які фактори мають найбільший вплив на обліково-фінансовий механізм інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання.

4. Сенсорний аналіз, що включає збір даних та інформації з різних джерел, таких як соціальні медіа, блоги та форуми, для отримання відгуків та думок людей щодо певних тем. Цей метод дає можливість виявити нові

тенденції та проблеми, які можуть вплинути на обліково-фінансовий механізм інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання.

5. Структурний аналіз. Метод базується на аналіз взаємозв'язку різних факторів, що впливають на обліково-фінансовий механізм інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання. Наприклад, можна вивчити, як зміна рівня технологічного розвитку впливає на ефективність інноваційної взаємодії між підприємствами.

6. Сценарійний аналіз – цей метод включає створення кількох можливих сценаріїв розвитку подій та оцінювання того, як ці сценарії можуть вплинути на обліково-фінансовий механізм інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання.

Кожен з цих методів має свої переваги та недоліки, і використання конкретного методу залежить від конкретних потреб та цілей прогнозування. Однак, комбінування різних методів може допомогти отримати більш точні та корисні прогнози змін у обліково-фінансовому механізмі інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання.

Після визначення методів прогнозування можна перейти до процесу прогнозування змін обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання. Доцільно виділити шість основних етапів цього процесу (рисунок 4.4):

1. Ідентифікація змін елементів структури обліково-фінансового механізму, що потребують прогнозування. Перед початком процесу прогнозування необхідно визначити, які конкретні зміни в обліково-фінансовому механізмі інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання потрібно передбачати. Це можуть бути зміни у витратах на інновації, збільшення обсягів інвестицій, зміни у залученні фінансування, нові методи і суб'єкти інноваційної взаємодії та ін.

2. Збір та аналіз інформаційної бази. Для прогнозування змін у обліково-фінансовому механізмі необхідно зібрати відповідну інформацію, таку як фінансові звіти підприємств, статистичні дані про галузь, дослідження ринку, ймовірність настання економічних втрат суб'єктів господарювання тощо. Після збору інформація аналізується для визначення тенденцій та залежностей, які можуть вплинути на обліково-фінансовий механізм інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання.

3. Вибір методів прогнозування. На цьому етапі вибираються методи прогнозування, які будуть використовуватися для прогнозування змін. Як зазначалося раніше, можна використовувати різні методи, такі як метод екстраполяції, аналітичні моделі, експертні оцінки, соціальні мережі та ін. Вибір конкретного методу або їх сукупності обумовлюється повнотою інформаційної бази про об'єкт дослідження.

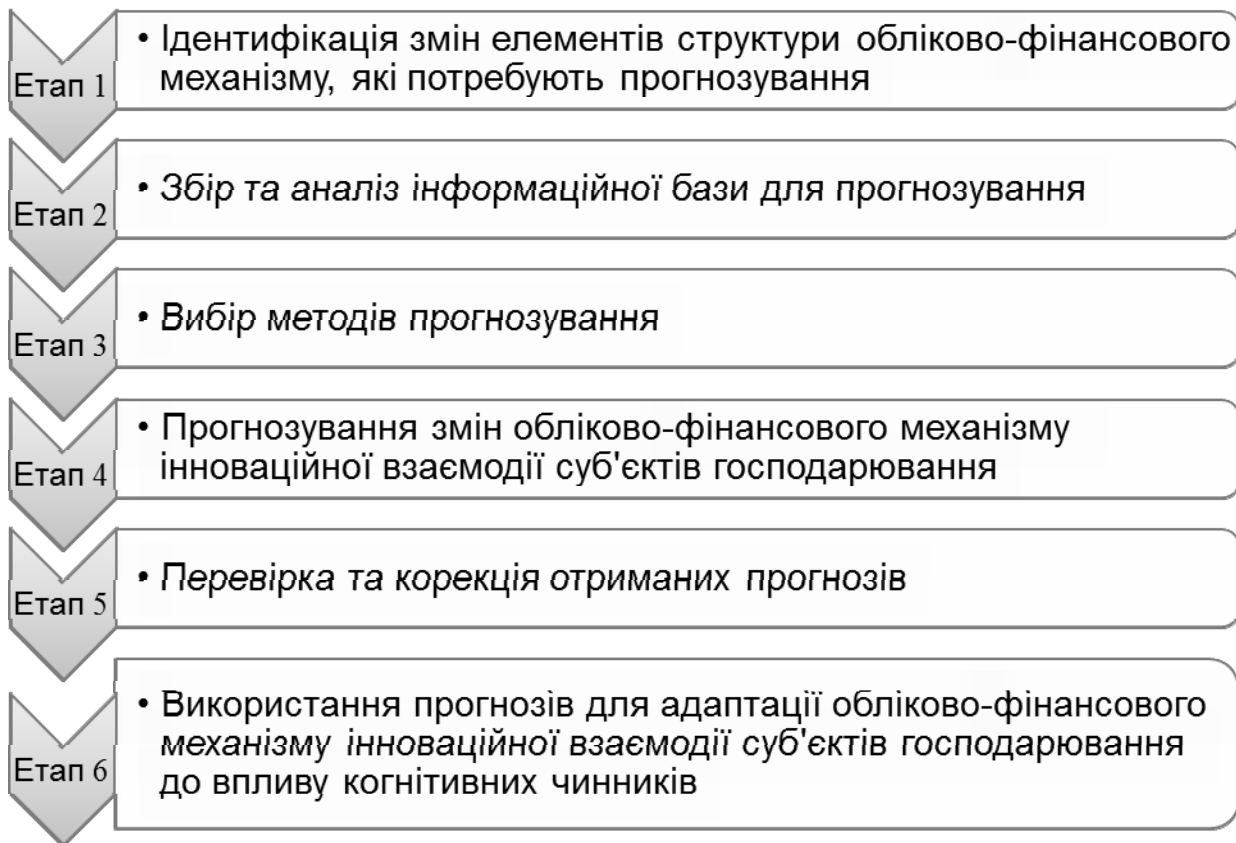

Рисунок 4.4 – Етапи процесу прогнозування змін обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання

Джерело: складено автором.

4. Прогнозування. На цьому етапі виконуються прогнози змін у обліково-фінансовому механізмі інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів, соціально-поведінкових обмежень та умов трансформації економіки знань на основі вибраних методів прогнозування і аналізу зібраної інформації. Важливо враховувати можливі ризики та невизначеність, які можуть вплинути на прогнозовані зміни.

5. Перевірка та корекція прогнозів. Після отримання прогнозів необхідно перевірити їх на достовірність та коректність. Якщо прогнози потребують корекції, то проводяться додаткові аналізи та виправлення.

6. Використання прогнозів. Отримані на основі моделювання прогнози можуть бути використані для прийняття рішень щодо адаптації обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання до впливу когнітивних чинників.

Загальний підхід до прогнозування змін обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання може бути різним залежно від конкретної ситуації та потреб. Однак важливо

враховувати когнітивні чинники з метою забезпечення ефективності використання та стабільності обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії.

Таким чином, прогнозування змін обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів, соціально-поведінкових обмежень та умов трансформації економіки знань передбачає врахування нових технологій, розвиток цифрової інфраструктури, використання штучного інтелекту та інших інструментів, що забезпечують підвищення ефективності взаємодії суб'єктів господарювання. Важливим також є зосередження уваги на розвитку інноваційних продуктів та послуг, які допомагають вирішити актуальні проблеми суспільства, з урахуванням екологічних аспектів. Для успішного розвитку інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання важливими є постійне навчання та підвищення кваліфікації працівників (економічно активного суспільства), а також використання міжнародного досвіду й співпраця з іноземними партнерами.

5 СТРАТЕГЕМИ АДАПТАЦІЇ ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

5.1 Сценарії адаптації обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання до глобальних викликів

У сучасних умовах бізнес опинився в ситуації, коли виникла необхідність підлаштовувати свій обліково-фінансовий механізм під глобальні виклики за найбільш негативними сценаріями розвитку. Спочатку пандемія внесла свої корективи в діяльність підприємств та їх взаємодію, а з початку 2022 р. ускладнив становище бізнесу військовий конфлікт в країні. У таких умовах суб'єкти господарювання почали шукати шляхи оптимального застосування обліково-фінансового механізму. Бізнес-структури починають формувати обліково-фінансову політику, комбінуючи різні елементи, які забезпечать ефективну взаємодію різних суб'єктів господарювання.

У цих умовах недостатньо зберегти велику частину напрацьованого досвіду, який у минулому приносив їм успіх, для подальшого розвитку необхідно вдосконалювати застосовувані компетенції та формувати нові.

Проблема дослідження полягає в визначенні типових облікових факторів та фінансових механізмів, що лежать в основі модифікації облікових операцій, які утворюють критерії ідентифікації інноваційних механізмів управлінського обліку при комплексному оцінюванні обліково-фінансової ефективності підприємства з урахуванням інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання.

Потреба української економіки переходити на інноваційний шлях розвитку об'єктивно необхідна і суб'єктивно обґрунтована. Важливим фактором цього розвитку є впровадження нововведень у різних сферах та на різних рівнях інноваційної дії та взаємодії бізнесу, влади та соціуму, національних економічних систем. При цьому велике значення мають інноваційні здібності та можливості, складові інноваційного потенціалу суб'єктів господарювання, моделі їх інноваційної взаємодії та якість впроваджуваних нововведень. Впровадження нововведень низької якості призводить до зниження конкурентоспроможності суб'єктів господарювання на ринку [77]. Вони послаблюють їхній інноваційний потенціал, ведуть до зростання інвестиційних та інших, у тому числі системних ризиків, які негативно впливають не лише на інноваційну діяльність локальних економічних систем, а й на їх інноваційну взаємодію, що визначає ефективність функціонування та розвитку всієї національної інноваційної економічної системи.

В інноваційній економіці кожен вид діяльності має свою специфіку і потребує особливого набору навичок, тому для задоволення споживчих очікувань підприємства повинні змінити свою стратегію: виробляти самим дешевше чи купувати, вибудовуючи взаємовигідні ділові відносини.

Згідно з доповіддю «Глобальний індекс інновацій 2019» провідними країнами-новаторами є Швейцарія (з 2013 р.), Швеція, США, Нідерланди та Велика Британія [18]. Україна й цьому переліку посіла лише 47-ме місце, а за підсумками 2020 р. – навіть не ввійшла до ТОП-50.

Причини цього не лежать на поверхні, а криються всередині, потрапляючи не лише під негативний вплив недофінансування, але й під «каток» корумпованих органів влади, і справа тут, як не прикро це звучало, не в законодавстві.

Сьогодні важливим джерелом фінансування інновацій є власні кошти підприємств, які коливаються на рівні 80 – 90 % (для порівняння за кордоном, навпаки, можуть припадати на зовнішні ресурси).

Основним способом підвищення конкурентоспроможності виробничих товарів, підтримки високих темпів розвитку і рівня прибутковості для підприємств стає впровадження інновацій.

Стратегію інноваційного розвитку підприємства можна визначити, як сукупність дій і методів ведення інноваційної діяльності, що забезпечує конкурентні переваги завдяки розробленню і впровадженню інновацій.

Стратегію розвитку підприємства можна визначити як довгостроковий гнучкий план дій інноваційного спрямування з відповідним рівнем ризику, який базується на детальному аналізі внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, залежить від людських чинників та потребує інвестицій для досягнення ефективних результатів, підвищення конкурентоспроможності продукції і підприємств [20].

На практиці підприємства застосовують так звані базисні, або еталонні, стратегії розвитку бізнесу:

- концентрованого зростання, що пов'язані зі зміною продукту і (чи) ринку (розвитку основного товару, нового товару, традиційного ринку, нового ринку);

- інтегрованого зростання (зворотна інтеграція – контроль над постачальниками, вперед – контроль між споживачами, глобалізація – одночасний контроль постачальників та споживачів);

- диверсифікованого зростання (централізованого, однорідного, технологічного, конгломеративного);

- скорочення (ліквідації, «збір урожаю», скорочення частини компанії).

Основа технологічного і економічного обґрунтування інноваційної стратегії розвитку підприємства становлять такі складові, як наявність попиту споживачів, інтелектуальних і технологічних можливостей використання досягнень науки і техніки; технічних і економічних можливостей підприємства щодо організації виробництва й збуту нової

продукції; можливість виготовляти нову продукцію і доводити її до споживачів способами, які мають переваги перед конкурентами [27, с. 19].

Інноваційна стратегія повинна одночасно враховувати потреби зовнішнього середовища і технологічні можливості підприємства. Якість інноваційної стратегії визначається її можливістю успішно реагувати на ринкові зміни.

Стратегія розвитку підприємства на основі активізації інноваційно-інвестиційної діяльності як ключового фактора підвищення конкурентоспроможності продукції ґрунтується на визначенні стратегічної цілі та пріоритетних завдань їх досягнення [18].

Формування системи стратегічних цілей і завдань починається з визначення загальних (базових) цілей підприємства, які відображаються в загальних термінах постановкою конкретних, кількісно визначених цілей.

Найпоширенішим до визначення поняття інноваційної стратегії є системний підхід, коли інноваційна стратегія розглядається як елемент корпоративної стратегії розвитку підприємства або як частина загальної соціально-економічної стратегії. Інноваційна стратегія доповнює інші типи функціональних стратегій, особливо стратегії збуту, виробничу, кадрову та фінансову (таблиця 5.1) [31, с. 143].

Таблиця 5.1 – Стратегічно-інноваційні альтернативи підприємств

Захисні інноваційні стратегії	Наступальні інноваційні стратегії
ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА	
Пасивна, адаптаційна, інноваційна діяльність спрямована на утримання здобутих конкурентних позицій	Активна, інноваційна діяльність спрямована на досягнення технічного та ринкового лідерства
РІВЕНЬ РИЗИКУ	
Інноваційна діяльність підприємства в умовах низького рівня ризику	Інноваційна діяльність в умовах підвищеного рівня ризику
ВИД ІННОВАЦІЙ	
Незначні модифікації в таких напрямках інноваційної діяльності, як управління та соціально-психологічна робота з персоналом	Радикальні нововведення з використанням власних наукових розробок, модернізація та реорганізація
СТРАТЕГІЧНА ПОЗИЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА	
Незначна частка на ринку, невелика конкуренція	Стійка позиція на ринку, наявність монополії або олігополії

Джерело: розроблено на основі [29].

Інноваційними стратегіями можуть бути: інноваційна діяльність організації, що спрямована на одержання нових продуктів, технологій і послуг; застосування нових методів і засобів виробництва, нових видів ресурсів і нових підходів до використання традиційних ресурсів.

Кожен з типів інноваційної стратегії має низку характеристик та стратегоутворювальних чинників, багатогранність та різноманітність яких

комплексно описують інноваційно-стратегічні процеси на підприємстві, а цільова функція щодо них повніше, об'єктивніше визначає тип стратегії, її характер та основні риси і має бути врахована під час визначення, а отже, і вибору інноваційної стратегії з метою детального планування інноваційних перетворень на підприємстві [29, с. 74].

Інноваційна стратегія має кілька специфічних особливостей, які потребують конкретизації кожного етапу процесу розроблення стратегії. Для врахування зазначених особливостей інноваційну стратегію доцільно подати у вигляді послідовності трьох фаз: цілепокладання, стратегічний аналіз, вибір стратегії [29].

Стратегії інтегрованого зростання пов'язані з розширенням підприємства шляхом додавання нових структур. Доцільно використовувати цю стратегію, коли воно перебуває в сильному бізнесі, але не може здійснювати стратегії концентрованого зростання. Інтегроване зростання не суперечить довгостроковим цілям підприємства. Підприємство може здійснювати інтегроване зростання шляхом придбання власності або розширення зсередини.

Стратегія диверсифікованого зростання реалізується тоді, коли підприємство далі не може розвиватися на цьому ринку із цим продуктом у межах цієї галузі.

Основні фактори, що впливають на вибір стратегії диверсифікованого зростання: ринки перебувають у стані насичення або ж скорочення попиту на продукт, який перебуває в стадії занепаду, поточний бізнес потребує значних грошових надходжень, що можуть бути вкладені в більш прибутковий, новий бізнес може викликати ефект синергії завдяки ефективному використанню устаткування, комплектувальних виробів, сировини тощо.

Стратегію скорочення використовують для цілеспрямованого згортання виробництва [41].

Корпоративна (загальна) стратегія визначає загальний напрям діяльності підприємства, а саме:

- стратегія зростання — стратегічна альтернатива, що характеризується цілями, які набагато перевищують рівень минулих досягнень;

- стратегія обмеженого зростання (стабілізації) — стратегічна альтернатива, що характеризується цілями, які визначені на рівні минулих досягнень, скоригованих з урахуванням інфляції;

- стратегія скорочення — стратегічна альтернатива, яка характеризується встановленням цілей, які є нижчими від рівня, досягнутого в минулому, або виключенням окремих напрямів діяльності.

Реалізація технологічної стратегії полягає у забезпеченні очікуваних прогнозованих умов функціонування підприємства у сучасному ринковому середовищі, тому слід акцентувати увагу на постійному проведенні

технологічних інновацій і використанні нових технологічних ідей, що означає активну інноваційну поведінку підприємства. Можна виділити два типи стратегії: лідерства та імітації. Різниця між ними полягає у первинності використання технологічної ідеї: якщо ідея нова, вибирається стратегія інноваційного лідерства, якщо вже відома на ринку – імітаційна стратегія.

Важливо в процесі моніторингу діяльності підприємства розпізнати та ідентифікувати стратегічні альтернативи. Якщо вибрано імітаційні стратегії, то залежно від політики підприємства альтернативною може бути стратегія слідування за лідером, копіювання, залежності або вдосконалення технологічної ідеї.

Виробництво продукції є одним з провідних та важливих напрямів розвитку промисловості України. Кінцевий результат діяльності суб'єктів господарювання в речовому вигляді має певну стандартизовану класифікацію щодо виробництва, якості тощо і товарознавчі характеристики, однак потребують ретельної організації аналізу зв'язку витрат, особливо змінних, обсягу та прибутків в обліково-фінансовому механізмі.

Використання інноваційних механізмів обліку у процесі реалізації стратегії сталого розвитку підприємства передбачає формування критеріїв їх однозначної ідентифікації, обумовлених впливом різних позитивних та негативних факторів фінансового та управлінського обліку. При цьому модифікація облікових операцій, що лежать в основі інноваційних механізмів, визначає ключові опорні показники обліково-фінансової ефективності та стратегічні перспективи її підвищення, що відображають позитивний ефект для покращання обліку в межах стратегічних проєкцій збалансованої системи показників.

Облікова політика стає важливим інструментом управління підприємством. При грамотному складанні облікової політики організація може суттєво змінювати основні параметри діяльності у бік оптимізації [60].

Значення облікової політики недооцінюється багатьма керівниками підприємств, які ставляться до її формування формально, не досліджують взаємозалежності, взаємовпливи, а також наслідки використання тих чи інших складових [60]. Як обліково-аналітичне забезпечення всіх сфер діяльності підприємства одним з основних методів фінансових механізмів на сучасному етапі є якість бухгалтерської інформації, що використовується для контролю та управління активами на всіх рівнях процесів заготівлі, виробництва та реалізації продукції.

Взаємозв'язок рахунків витрат в управлінському обліку та плану рахунків фінансового обліку є одним з найважливіших питань організації управлінського обліку взагалі, тому що значна частина інформації про

витрати формується і відображається саме в системі рахунків фінансового обліку.

При використанні інноваційних збирально-розподільних процесів стане можливим на основі критеріїв ідентифікації інноваційних механізмів управлінського обліку виявити причиново-наслідкові зв'язки та економічні тенденції формування ключових опорних показників і тим самим підвищити обліково-фінансову ефективність шляхом модифікації стратегічних проєкцій.

Мережева модель економічної системи – це якісно новий порядок формування інноваційних відносин зі своїми умовами невизначеності та ризиками. Реалізація цього порядку починає витіснити ієрархічні та ринкові форми з обслуговування економічних відносин суб'єктів господарювання у суспільстві.

Відбувається заміна їх інформаційними мережами, технологіями, мережевими структурами та мережевими традиційними й інноваційними благами. У цьому новому порядку з'являються і нові організаційно-управлінські форми виробництва та присвоєння цих благ, а також системні, мережеві невизначеності та ризики, у тому числі й у сфері інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання.

З метою своєчасного прийняття управлінських рішень економічним суб'єктом обліково-фінансова документація має містити:

- об'єктивну обліково-аналітичну інформацію для прийняття рішень у галузі управління та коригування бюджетів (планів);
- інформацію щодо ціноутворення;
- дані про результати контролю за раціональною та економічною діяльністю економічного суб'єкта;
- достовірну інформацію для розрахунку вартісної оцінки діяльності економічного суб'єкта.

Таким чином, бюджетування дає змогу заздалегідь оцінити фінансовий стан діяльності економічного суб'єкта загалом, ефективність окремих видів виробництв, продукції та забезпечити фінансову стійкість економічного суб'єкта.

Конфігурація організаційно-управлінської архітектури економічної системи зумовлює специфіку форми руху та реалізації, у тому числі й у моделях створення та запозичення інновацій, спрямованих на збільшення виробництва та присвоєння системних інноваційних благ, зростання їх цінності та зниження мережових невизначеностей та ризиків, що їх супроводжують.

Особливість створення мережових інноваційних благ суб'єктами господарювання полягає в тому, що зростаюча прибутковість проявляється у цьому випадку інтенсивніше і явно насамперед через структуру витрат, пов'язаних з їх виробництвом та інноваційною взаємодією суб'єктів господарювання. На підставі п'яти основних причин

виникнення ефектів пасток, виявлених американськими економістами К. Шапіро та Х. Веріаном [51], на наш погляд, можна виділити такі групи мережевих ризиків інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання, спричинених цими ефектами:

- системні ризики укладених інноваційних контрактів, розірвання яких пов'язано з додатковими витратами, спричиненими неясністю (завуальованістю, двозначністю) договірних умов;

- системні ризики переходу від одних інноваційних мережевих благ до інших. Іноді суб'єкти господарювання змушені змінювати механізми своєї діяльності, що потребує додаткового часу та збільшення трансакційних витрат на перехід від однієї мережевої системи до іншої;

- системні ризики конверсії інформації, які також потребують додаткового часу та збільшення трансакційних витрат на перехід при зміні програмних забезпечень інноваційних процесів, наприклад при заміні програмного продукту;

- системні ризики витрат під'єднання до різних інформаційних систем: до інтернету, мобільного телефонного зв'язку тощо.

Першим етапом інноваційної взаємодії є взаємодія окремих елементів підсистем влади, бізнесу та соціуму з приводу виникнення та оформлення інноваційної ідеї. Цей етап відповідає першій фазі інноваційного циклу – креативній.

У більшості випадків провідну роль у виникненні інноваційної ідеї відіграють підсистема бізнесу, її творчі представники або науково-дослідні організації, які є носіями інноваційної ідеї.

Суть інноваційної взаємодії та ризиків носія інноваційної ідеї на стадії її зародження, інтелектуального осмислення та верифікації з суб'єктами господарювання підсистем влади, бізнесу та соціуму економічної системи полягає насамперед в отриманні/неотриманні носієм ідеї необхідної інформації та ресурсної, у тому числі фінансової підтримки на проведення пошукових робіт та досліджень [63].

На другому етапі оформлення інноваційної ідеї у межах будь-якої з підсистем влади, бізнесу та соціуму економічної системи, нововведення розглядається суб'єктами господарювання з погляду наявних традицій як фрактальної основи розвитку нововведення та можливості/неможливості його адаптації до них, а також з погляду отримання/неотримання додаткових системних корисностей та ефектів від запровадження інновації.

На цьому етапі, що відповідає фазі раціоналізації та винаходу інноваційного циклу, суб'єкти господарювання підсистеми бізнесу проводять прикладні наукові дослідження, завершенням яких є патентування отриманих результатів та визначення виняткового суб'єкта (власника) креативного капіталу. Також уточнюються та вирішуються питання подальшого (організаційно-економічного, фінансового,

управлінського, інституційного та іншого) забезпечення/незабезпечення розробленого та реалізованого інноваційного проєкту [63].

Наступний етап інноваційної взаємодії відповідає фазі віртуальних та реальних розробок та експериментів, під час яких формуються прототип та дослідний зразок креативного капіталу та механізм його адаптації до традиційних компонентів локальної економічної системи. На цьому етапі існують ризики інноваційних взаємодій господарств.

У 2001 році в Європі була розроблена і введена в експлуатацію специфікація «Типові європейські вимоги до систем електронного документообігу» (MoReq), яка зараз удосконалена і діє в новій версії MoReq2. Наявність цієї специфікації підтверджує той факт, що управління документами за рубежом є неможливим без застосування інформаційних технологій. Немає поділу на паперове та електронне кадрове діловодство, як заведено в нашій країні. За рубежом документообіг є єдиною системою, яка основана на використанні сучасних інформаційних технологій.

Сьогодні у Франції основною і найпопулярнішою системою електронного документообігу є система M-Files intelligent information management solutions. Вона позиціонується як «абсолютно новий та унікальний підхід, що забезпечує надійність, швидкий та простий доступ до інформації через будь-яку електронну систему чи девайс». Новий підхід забезпечується трьома умовами [102]:

1. Метаданими (як реквізитами документа). Усі документи, що зберігаються в системі, нерозривно пов'язані один з одним. Не потрібно думати, куди зберегти той чи інший файл або які слова підібрати, щоб його знайти. Потрібно просто прикріпити до файлу потрібний тег і він буде відображатися в системі автоматично з суміжними разом документами у потрібному форматі та у потрібному розмірі.

2. Багатофункціональним зберіганням. На відміну від традиційних систем, які зберігають свої файли на єдиному сервері, ця система зберігає документацію, використовуючи сервери, хмарні сервіси, програми, електронну пошту та мережні папки, і є сумісною з багатьма частково застарілими версіями програм.

3. Застосуванням штучного інтелекту. На відміну від більшості конкурентів, система використовує всі останні тенденції у сфері штучного інтелекту. Іншими словами, всі процеси в системі відбуваються за його безпосередньої участі, що дає змогу зменшити кількість помилок та похибок.

Система M-Files постійно бере участь у аналітичних оглядах Gartner, Nucleus Research, Forrester Wave, за підсумками яких займає провідні позиції. Експерти визнають її однією з найбільш клієнтоорієнтованих ECM-систем для користувачів. На відміну від інших СЕД або ECM-систем, M-Files потребує зміни бізнес-процесів компанії, тобто система підлаштовується під робочі процеси компанії, а не навпаки.

Тисячі організацій у 100 країнах світу використовують систему управління документообігом M-Files як єдину платформу для управління основними та допоміжними бізнес-процесами.

Серед основних можливостей системи:

- швидкий пошук за базою документів завдяки використанню ключових слів.
- зручна взаємодія учасників процесу, а також віддалена робота: спільне редагування, обмін файлами, робота через веббраузер;
- мобільний доступ до документів та завдань: повнофункціональні мобільні програми для всіх платформ;
- налаштування автоматизованих робочих процесів із зазначенням послідовності дій, термінів та відповідальних;
- версійний контроль документів та змін у часі;
- робота з відсканованими документами: конвертація документів у pdf-формат з можливістю подальшого пошуку;
- швидке створення шаблонів бланків та документів;
- інтеграція із зовнішніми ERP-, CRM-системами, бухгалтерськими програм та ін.

Крім основних, базових, переваг системи, існують додаткові можливості:

1. Вбудована підтримка мультимовного інтерфейсу.
2. Багатовіконний режим роботи.
3. Можливість зміни робочої області силами користувача.
4. Можливість конструювання картки документа (набір полів, їх розташування і т. д.) силами адміністратора без залучення компанії постачальника, тобто вендора.
5. Наявність механізму потокового сканування документів з автоматичним прикріпленням їх до карток документів.
6. Об'єднання документів (наприклад, розпорядчого документа і документа, що його скасовує).
7. Наявність можливості фільтрації та сортування списків документів.
8. Експорт документів у формати (pdf, doc).
9. Версійність файлів.

З нововведень, які поки що перебувають на стадії доопрацювання, можна виділити такі, як інтеграція з поштовими скриньками, тобто перенесення їх завдання, пов'язані повідомлення, виконання доручення через повідомлення поштою та ін. Ця система підтримує цифровий підпис та шифрування документів, що є дуже важливим, коли йдеться про безпеку контенту.

Окремої уваги заслуговує той факт, що система має мобільну версію. Про її необхідність вже давно пишуть українські критики, але, на жаль, ми все ще дуже відстаємо від зарубіжних країн і у вітчизняних СЕД такої функції все ще не передбачено. Хоча мобільний додаток дає змогу значно

прискорити процеси, пов'язані з документацією, тому що телефон ми носимо завжди «під рукою» і можемо виконувати завдання у будь-який час та і будь-якому місці, на відміну від роботи з комп'ютером, яка потребує набагато більше тимчасових витрат.

Oracle – американська корпорація, другий за величиною доходів виробник програмного забезпечення (після Microsoft), найбільший виробник програмного забезпечення для організацій. Штат компанії налічує 120 000 осіб, капіталізація компанії становить 170 млн доларів США, що робить цю компанію одним з найбільших постачальників систем електронного документообігу не лише в Америці, а й у світі [101].

Не ставлячи собі за мету заглиблюватися в технічні моделі продуктів Oracle, можна лише сказати, що поряд з Microsoft компанія розробляє безліч офісних продуктів, один з яких – вільна альтернатива Microsoft Office, Open Office. Також Oracle має продукт Oracle e-Business Suite, який є повнофункціональним набором бізнес-програм, що забезпечують ефективне управління, взаємодію з клієнтами, надання послуг, випуск продукції, доставку замовлень, прийом платежів та інші аспекти діяльності організації у межах однієї системи, створеної з урахуванням єдиної інформаційної архітектури. Ця система має безліч модулів з додатками, які дають змогу підібрати продукт точно під цілі та завдання конкретної компанії. Так, наприклад, є програми для організації логістики, побудови життєвого циклу продукту, маркетингу та інших завдань організації.

У продукті Oracle e-Business Suite є такі функціональні блоки:

1. Oracle ERP (Enterprise Resource Planning) – програми для автоматизації управління внутрішньогосподарськими процесами підприємства (виробництво, фінанси, постачання, управління персоналом та ін.) та їх оптимізації.

2. Oracle CRM (Customer Relationship Management) – програми для автоматизації та підвищення ефективності процесів, спрямованих на взаємини із клієнтами (продаж, маркетинг, сервіс).

3. Oracle E-Hub (електронна комерція) – програми для організації електронних торгових майданчиків. Програми Oracle CRM, Oracle ERP, Oracle E-Hub (Exchange) повністю інтегровані та створені для роботи одна з одною, утворюючи повний, єдиний комплекс для електронного бізнесу - Oracle E-Business Suite (Oracle Applications), що дає змогу підприємствам використовувати єдине джерело даних у системі і не витрачати час та гроші на інтеграцію продукту.

Отже, інноваційна взаємодія та ризики носія потенційного креативного капіталу з суб'єктами господарювання підсистеми бізнесу економічної системи мають доповнюватися сценаріями передбачуваного проектом нововведення та інноваційного доходу.

Нарощенням обсягів протекціоністських заходів активно займаються в Азії (Китаї) та США, тоді як ЄС та Латинська Америка послаблює їх кількість у зовнішній торгівлі.

За даними Світового банку дефіцит зовнішньої торгівлі властивий найбільш розвинутим країнам світу (США, Велика Британія, Франція), тоді як торговельний профіцит мають Китай і Японія, ОАЕ, Саудівська Аравія, Ізраїль.

Нерівномірний розвиток світового господарства дає змогу посилювати країнам Азії власні економічні позиції, незважаючи на провал ідей вільного фінансового ринку з 2008 р. Так, у 2040 р. економіка Китаю може зрости до рівня доходів від 65 % порівняно з США.

Наявним протекціонізм має ще більш гнучкі прояви: обмеження Японії на імпорт сталі у свою країну змушують Південну Корею збільшувати її поставки в США, які переходять від тактики зміни зовнішніх перешкод між партнерами до посилення бар'єрів, що зі свого боку дають змогу штатам мати сильну економіку.

Загальні параметри протекціонізму у світі найближчим часом визначатимуть:

- реакції на обмеження торгівлі між Китаєм та США;
- потоки капіталів на світовому рівні;
- економічну політику щодо пожвавлення промисловості та обміну країн у постпандемічний період;
- набори політичних інструментів впливу;
- переплетення та взаємодоповнення прояву вільних продажів і захисту;
- перебудову експортно-імпортних моделей держав;
- темпи відновлення національних економік, яким сприятимуть прояву лібералізації.

Китай підсилює державний вплив на ринок, але не адміністративно, а шляхом управління та підвищення конкуренції серед китайського бізнесу. Стратегія просування українського експорту в Китаї неможлива без дій держави і вітчизняних крупних гравців ринку.

Згідно з даними звіту BCG і HSBC, для лідерів G20 застосування протекціоністських заходів у світовій торгівлі призведе до втрати від 10 трлн дол. до 2025 р., про що свідчать два сценарії розвитку:

- висока свобода торгівлі;
- максимальні торговельні обмеження щодо зростання імпортних мит в середньому по світу та продовження торгової війни між США і Китаєм.

Варіанти впливу Китаю на світ з 2023 р. подано на рисунок 5.1.

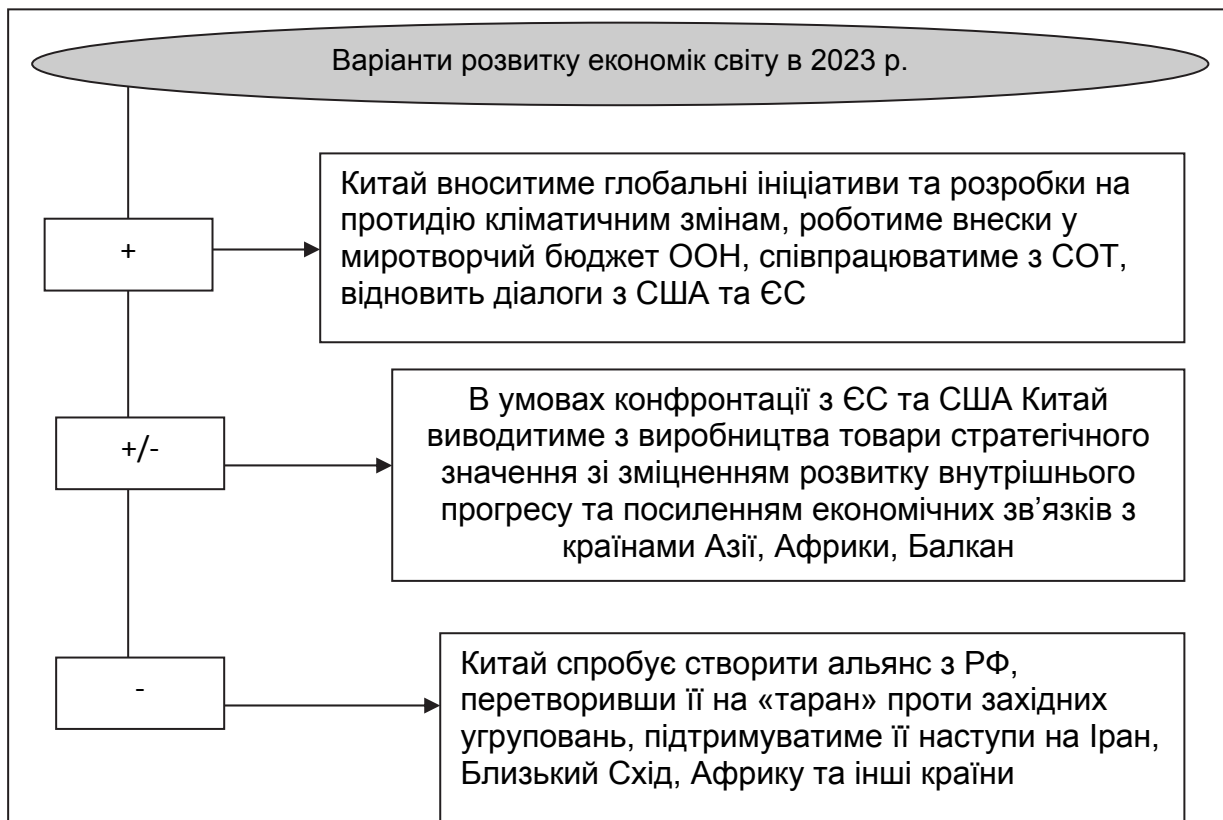

Рисунок 5.1 – Сценарії розвитку обліково-фінансових механізмів економік світу

Джерело: розроблено авторами.

Зростання інноваційної діяльності не стане стимулом для майбутнього розширення та зростання ЄС та попередження виникнення кризових явищ у майбутньому, зважаючи на те, що цей альянс не виправдав покладених на нього сподівань і не містить суттєвих переваг для капіталізації або отримання вигід щодо фінансування ТНК.

У разі ж загострення ситуації між США та КНР, навпаки, експорт з України до Китаю може незначно зрости: для нарощування необхідно відходити від постачання сировини та переходити до постачання готової продукції, постійно покращувати її якість, забезпечувати конкурентні ціни та стежити за відповідністю своєї продукції смакам місцевого споживача. Китай закінчить реалізацію програми із забезпечення продовольчої безпеки до 2025 р.

У Китаї профіцит зовнішньої торгівлі в 2021 р. зріс до 4,5 % (проти 3,5 % до пандемії), у ЄС він скоротився з 1,2 % до 0,4 %, а в США посилювався дефіцит – з мінус 4,3 % до мінус 5,2 %.

Основні чинники, що впливають на стан фондового ринку, – це інфляція, зміна політики центробанків, боргова криза, зміни руху капіталів, можливість рецесії у Європі та США, соціальні протести, нова «холодна» війна, кліматичні ризики та ін.

Наслідки війни в Україні відобразилися на ВВП основних торговельних партнерів України – Китаю, країн Центральної Європи (Угорщина, Хорватія, Болгарія, Польща, Румунія,), Туреччини, США та країн Євросоюзу. Так, якщо у 2021 р. ВВП Китаю зріс на 8 %, то в 2022 р., згідно з прогнозами Світового банку, цей показник зменшився на 4 %.

Ризик втрати прибутку (загроза збитку) залежить від невизначеності, пов'язаної з політикою організації в управлінні своїми доходами і витратами, від вартості використовуваних ресурсів. Основними факторами, що визначають рівень прибутку організації, є такі: конкурентоспроможність продукції, товарів, робіт, послуг, що дає змогу підтримувати обсяг продажів і ціну на прийнятному рівні; якість і ефективність використання трудових і матеріальних ресурсів; рівень контролю за витратами з боку керівництва організації; податкове та кредитне навантаження на бізнес; мотивація персоналу. Для оцінювання ризику недоотримання прибутку (загрози збитку) визначають такі показники:

1. Структура прибутку до оподаткування. Про високу якість прибутку до оподаткування свідчить висока частка прибутку від реалізації товарів, оскільки це основна поточна діяльність, яка забезпечує розвиток і здійснення фінансової та інвестиційної діяльності організації. Значний прибуток від непрофільної діяльності при негативному або незначному прибутку від продажів характеризує управління організацією як неефективне, оскільки, якщо воно не в змозі отримати достатній прибуток від основної поточної діяльності, керівництво організації починає продавати майно, здавати його в оренду, інвестувати у фінансові інвестиції тощо.

2. Темп зростання прибутку від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг: чим більша його величина, тим стабільніший прибуток і вища його якість.

3. Рівень операційного левериджу (відношення суми маржинального доходу до прибутку від реалізації товарів, продукції, робіт, послуг). Чим вище значення коефіцієнта операційного левериджу, тим вище швидкість збільшення прибутку від реалізації в умовах зростання обсягу реалізації товарів, продукції, робіт, послуг. Прибуток зменшуватиметься однаковими темпами зі зменшенням обсягів реалізації товарів, продукції, робіт, послуг [60].

Економіка України залишається нестабільною під впливом криз, що виникають, світових тенденцій глобалізації та інших факторів, які впливають на неї.

Адаптивне управління формується з використанням відповідних стратегій адаптації, які виділено у праці [111]. Таким чином, різні стратегії обумовлюють певну спрямованість прийняття управлінських рішень, кожне з яких базується на певній інформації і орієнтоване на різних користувачів.

Залежно від стратегії адаптації пропонується виявити спрямованість обліку. Для стратегії активного виживання характерне формування обліково-аналітичного забезпечення, спрямованого на консолідацію інформації про наявні ресурси, пошук резервів для розвитку підприємства шляхом оптимізації та раціоналізації управління трудовими, фінансовими, виробничими ресурсами з урахуванням впливу зовнішніх факторів.

Стратегії пасивного виживання найчастіше зустрічаються у практиці великих підприємств, які функціонують у стабільних умовах. Ураховуючи, що в Україні до таких суб'єктів господарювання належать підприємства різних галузей, занадто мінливе економічне середовище створює значні перешкоди у їхній діяльності. Ведення обліку відбувається на ретроспективних основах з визначенням відповідності запланованих завдань і робіт фактично виконаним.

Стратегії активного впливу на зовнішнє середовище мають зовсім інший вектор спрямованості, на відміну від наведених вище стратегій, які спрямовані на нарощування внутрішнього середовища самого підприємства. Такі стратегії використовуються для формування сприятливих економічних умов залежно від цілей підприємств. Одним із шляхів є створення об'єднань підприємств, діяльність яких дає змогу поєднувати та координувати функціонування окремих підприємств для досягнення спільних інтересів шляхом поєднання виробничих потужностей, трудового, фінансового потенціалу.

Щоб визначити можливість та/або доцільність впровадження/удосконалення адаптивного управління в діяльності об'єднань підприємств, пропонується враховувати адаптивність діяльності об'єднання підприємств.

Для кожного виду об'єднання підприємств характерна певна специфіка управління, що обумовлює окремі особливості організації бухгалтерського обліку їх господарських процесів. Водночас непередбачувані зміни у економічному середовищі потребують від них упровадження нових підходів до організації діяльності, спрямованих на підтримання спроможності протистояти негативному впливу змін, що зі свого боку передбачає необхідність зосередження обліку на потребах адаптивного управління. З метою отримання необхідної обліково-аналітичної інформації у процесі прийняття управлінських рішень у межах певного контуру адаптивного управління пропонується формування відповідного обліково-аналітичного забезпечення адаптивного управління об'єднанням підприємств.

5.2 Селективна стратегема узгодження інтересів держави, регіонів та окремих суб'єктів господарювання щодо регулювання диспропорцій комплексного розвитку

Сучасна економіка розвивається під впливом конвергентного розвитку четвертої, п'ятої та шостої промислових революцій, що проявляється впровадженням новітніх інноваційних та інформаційних технологій у всі сфери суспільного життя та характеризується проявом диспропорцій в розвитку національної економіки. Темпи автоматизації та роботизації виробництва в майбутньому будуть постійно зростати. Бачення сучасного світу як нелінійного у своєму розвитку, невизначеного, небезпечного (у природному, техногенному, політичному аспектах) має стати основним при виробленні стратегій розвитку підприємств, організацій, регіонів, держав та координації зусиль для вироблення узгоджених позицій на міждержавному рівні [129, с.40].

З огляду на стрімкий розвиток науково-технічного та інформаційного прогресу доцільно окреслити стратегічні напрями подолання та регулювання диспропорцій комплексного розвитку територій у межах селективно підходу до формування стратегічного бачення прогресу національної та регіональної економіки. Незважаючи на актуальність у науковому колі проблематики диспропорцій комплексного розвитку та подолання проблемних аспектів їх прояву на окремих територіях, на сьогодні спостерігаємо відсутність єдиних підходів до вирішення цього питання, що в основному пов'язано із динамічними змінами економічних інтересів ключових агентів розвитку у мінливому інформаційному та інноваційному середовищі.

Селективне стратегування дає можливість гнучко реагувати на нові виклики синергетичного прояву четвертої, п'ятої та шостої промислових революцій, концентруючись у комплексному баченні регулювання диспропорційних проявів інформаційного та технологічного прогресу на проблемних аспектах та наявному потенціалі (точках економічного зростання) з метою забезпечення сприятливих умов функціонування ринків, швидкого відновлення всієї економіки, особливо у післявоєнні часи, через вибіркові цільові об'єкти, які у подальшому у процесі свого розвитку можуть стати проривними.

Селективна стратегема в цьому розумінні – це послідовність управлінських дій прямого або непрямого впливу на систему рівневої організації економічних відносин (на національному, регіональному рівні та рівні бізнес-структур), що є динамічними у своєму селективному (вибірковому) регулюванні з позиції вирішення ключового завдання регулювання диспропорцій комплексного розвитку на основі підтримки секторів, які мають відповідний ресурсний потенціал та є пріоритетними з погляду реалізації національних економічних інтересів, перспективного

бачення розвитку країни та конкурентоспроможності національної економіки в умовах зростання ролі інформаційного прогресу.

Формування селективної стратегії узгодження інтересів держави, регіонів та окремих суб'єктів господарювання щодо регулювання диспропорцій комплексного розвитку стало можливим в умовах інформаційної економіки. Це пов'язано з тим, що ядром інформаційної економіки є цифровізація всіх сфер суспільного життя, яка ґрунтується на використанні новітніх технологій автоматизації та роботизації, цифрових платформ, що уможливають мобільність аналізу великих масивів даних і алгоритмів прийняття рішень, надають розширений доступ користувачам до інформації, яка є у вільному доступі (відповідно до наявного законодавства). Таким чином, процес активної диджиталізації відкриває нові можливості щодо консолідації, узгодження, гармонізації економічних інтересів держави, регіонів та окремих суб'єктів господарювання для вирішення важливих завдань соціально-економічного розвитку країни. Диджитал-підхід у розвитку національної економіки дає змогу розширити межі аналізу динамічної економічної системи, що змінюється під впливом інформаційного прогресу.

Слід зазначити, що процес узгодження економічних інтересів у парадигмі відносин «держава–регіональна влада–населення–бізнес» є динамічним і потребує дослідження трансформацій, особливо під час формування та коригування селективної стратегії регулювання диспропорцій комплексного розвитку територій в умовах інформаційного прогресу. Інформаційна революція активізує зміни в процесах економічної діяльності, модифікуючи її форми та ускладнюючи виробничі процеси, унаслідок чого формуються нові економічні інтереси, що трансформують процес їх узгодження та реалізації в рівневій системі організації економічних відносин.

Одними з ключових загроз досягнення балансу економічних інтересів у парадигмі відносин «держава–населення–бізнес» є тіньова економіка й інформаційна асиметрія як дестабілізуючі фактори прогресу економічного розвитку. Реалізація основних завдань тіньової економічної діяльності, яка полягає в одержанні додаткового прибутку внаслідок використання методів недобросовісної конкуренції, застосування незаконних механізмів фінансово-господарської діяльності, спричиняє неефективність системи управління на будь-якому рівні організації економічних відносин [10, с. 347].

За розрахунками Мінекономіки, рівень тіньової економіки в 2021 році становив 32 % від обсягу офіційного ВВП, що на два відсоткових пункти більше за показник 2020 року (рисунки 5.2, 5.3).

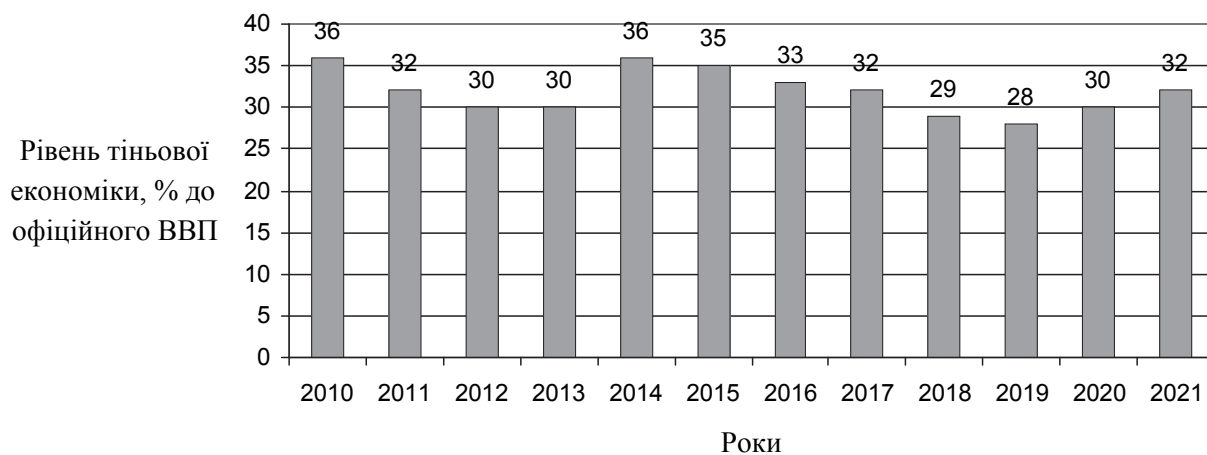

Рисунок 5.2 – Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні
Джерело: розроблено автором на основі роботи [116, с. 2].

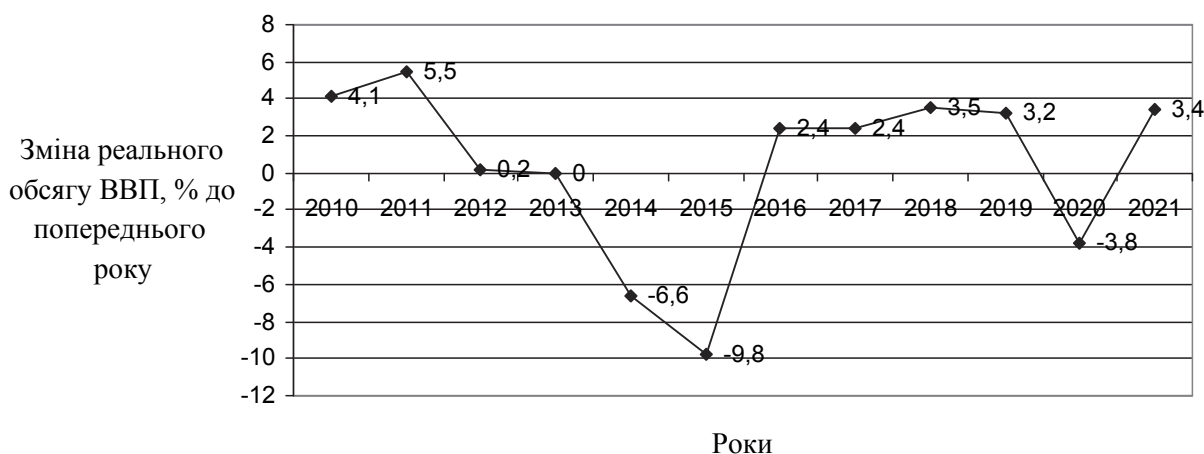

Рисунок 5.3 – Темпи приросту/зниження рівня реального ВВП
Джерело: складено автором на основі роботи [116, с. 2].

У регулюванні регіональних диспропорцій, зокрема в межах реалізації стратегії регіонального розвитку, важливим є питання достовірного оцінювання їхнього рівня за основними індикаторами соціально-економічного розвитку, що характеризують якісні та кількісні зміни регіональних економічних систем. У таблиці 5.2 показано розмах асиметрії (співвідношення рівня кращого показника та найгіршого) таких основних індикаторів соціально-економічного розвитку регіонів України, як обсяг ВРП на одну особу, обсяг реалізованої промислової продукції в розрахунку на одну особу, обсяг експорту в розрахунку на одну особу, кількість підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, обсяг капітальних інвестицій на одну особу, обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал) на одну особу [140].

Таблиця 5.2 – Розмах асиметрії за основними індикаторами соціально-економічного розвитку регіонів України в 2014 – 2020 рр.

Індикатор	Роки						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ВРП на одну особу, тис. грн	39,67	55,61	66,89	92,37	107,46	115,65	–
Обсяг реалізованої промислової продукції в розрахунку на одну особу, грн	27,97	16,14	15,31	17,59	19,21	19,53	–
Обсяг експорту в розрахунку на одну особу, дол. США	27,97	26,07	22,48	31,24	37,31	58,81	68,78
Кількість підприємств на 10 тис. осіб наявного населення	22	20	18	19	20	20	–
Обсяг капітальних інвестицій на одну особу, грн	12,84	33,08	19,69	30,79	46,22	46,57	37,11
Обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал) на одну особу, дол. США	120,8	116,38	126,27	132,5	119,43	138,67	138,68

Джерело: розроблено автором на основі робіт [82, 140].

Аналізуючи динаміку показників розмаху асиметрії за основними індикаторами, спостерігаємо негативну тенденцію до збільшення диспропорційності соціально-економічного розвитку регіонів України в 2014–2020 рр. Така ситуація потребує свого причиново-наслідкового обґрунтування та опрацювання з позиції формування стратегічного бачення вирішення проблемних аспектів у розбудові сучасної національної економіки.

У розвитку сучасної національної економіки центральне місце посідають інформаційний ресурс і людський капітал, що здатні продукувати нове знання та втілювати його в інноваційному продукті. Тому формуються нові риси конкурентноспроможної економіки, які слід ураховувати під час формування майбутніх стратегій:

- підвищена увага до нематеріального блага у структурі потреб суб'єктів господарювання;
- вектор економічного інтересу власника спрямовано на одночасне зростання матеріального та інтелектуального капіталу;
- підвищення потреби у реалізації творчих здібностей, освіти, саморозвитку;
- диференціація груп інтересів як прояв прискорених процесів інноватизації та цифровізації.

Еволюція економічних інтересів на державному, регіональному та бізнесовому рівнях обумовлена інформаційним прогресом і потребує новітніх механізмів узгодження, сполучною ланкою в якому є саме цифрові технології, оскільки дають змогу підвищити ефективність процесу узгодження шляхом зниження трансакційних витрат.

Так, Л. І. Панкова у роботі «Теорія ігор як інструмент узгодження економічних інтересів у використанні потенціалу кластерної політики розвитку регіонів» пропонує використовувати динамічну модель консолідації та гармонізації економічних інтересів влади, бізнесу та населення у формуванні і використанні потенціалу кластерної політики регіонів, яка базується на ключових етапах формування балансу інтересів суб'єктів розвитку територій: перший етап – консолідації та гармонізації – на основі системного аналізу (модель «чорного ящика»); другий етап – узгодження – на основі використання інструментів теорії ігор, нечіткої математики та біматричного інструментарію у взаємодії раціональних учасників кластерних відносин («регіон–держава», «галузь–держава», «бізнес–населення», «влада–бізнес» та «регіон–інвестор»), що дає змогу визначити оптимальну сукупність стратегічних рішень та вектори регуляторного впливу на вирішення конфліктів у системі заходів регіонального менеджменту [84]. На думку автора, зазначений Л. І. Панковою підхід доцільно використовувати для більш широкого діапазону вирішення стратегічних завдань щодо узгодження інтересів держави, регіонів та бізнесу в комплексному поєднанні з інструментами штучного інтелекту.

Селективна стратегема узгодження інтересів держави, регіонів та окремих суб'єктів господарювання повинна базуватись на виявленні позитивних проявів диспропорцій та комплексному баченні їх розвитку як унікального потенціалу для забезпечення прогресу територій. Автор пропонує такі етапи формування та реалізації цієї стратегеми (рисунок 5.4).

До ключових принципів формування селективної стратегеми узгодження інтересів держави, регіонів та окремих суб'єктів господарювання щодо регулювання диспропорцій комплексного розвитку територій слід віднести такі:

1. Принцип прозорості та безпеки інформаційної взаємодії держави, громадян та організацій.

2. Принцип урахування інтересів ключових агентів розвитку через вектори узгодження, гармонізації та балансування в межах багаторівневої системи економічних відносин. Цей принцип передбачає розроблення та використання такого інструментарію регулювання диспропорцій, який дасть змогу досягти відсутності конфліктів інтересів та їх деструктивних проявів у парадигмі відносин «держава–регіон (громада)–бізнес». В перспективі цей принцип передбачає застосування інструментарію штучного інтелекту у процесах врахування, узгодження, балансування

економічних інтересів ключових агентів з метою формування комплексного бачення стратегії розвитку територій.

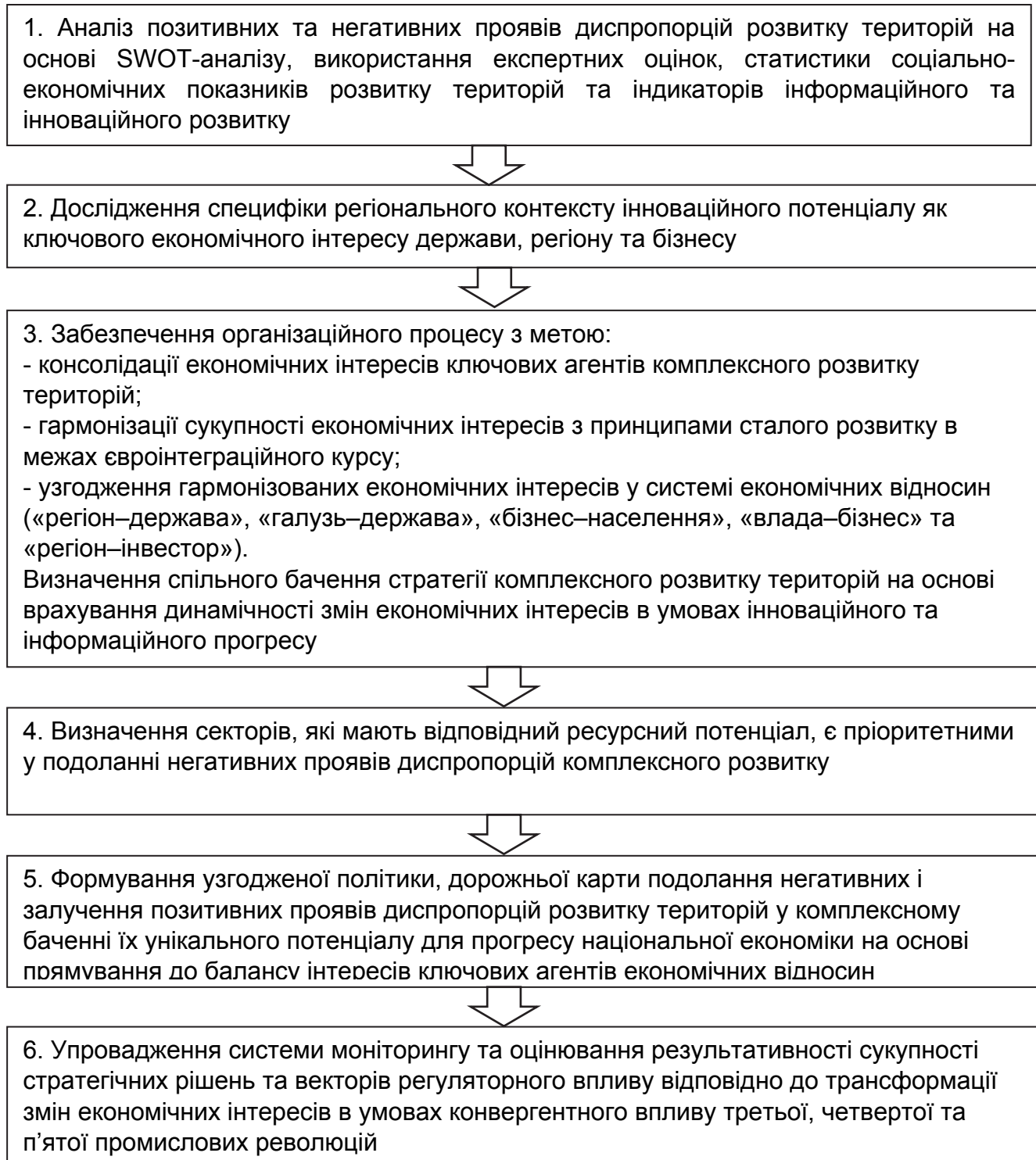

Рисунок 5.4 – Етапи формування та реалізації селективної стратегії узгодження інтересів держави, регіонів та окремих суб'єктів господарювання щодо регулювання диспропорцій комплексного розвитку територій

Джерело: розроблено автором.

3. Принцип інноваційної спрямованості.

4. Принцип державно-приватного партнерства та вибіркового державного втручання, що передбачає бачення держави як посередника, партнера та зацікавленої сторони у реалізації бізнес-проектів розвитку надійних регіональних мереж (кластерів, індустріальних парків), що дає змогу реалізовувати взаємозв'язані інтереси, здійснювати тісний обмін інформацією, ідеями, що зі свого боку сприяє реалізації стратегічних ініціатив на національному рівні з мінімальним конфліктом інтересів.

5. Принцип комплексного та соціально відповідального розвитку територій, тобто охоплення всіх основних підсистем – соціуму, різних видів економічної та суспільної діяльності, з перспективним баченням можливих наслідків та шляхів усунення несприятливих впливів.

6. Принцип адаптивно-селективного управління соціально-економічними системами з погляду:

- ресурсного підходу, який полягає в перерозподілі фінансових, трудових, адміністративних, інституціональних, бюджетних, інноваційних ресурсів на користь тих сфер, де ефект від їх використання буде максимальним [28, с. 4];

- векторності цільового впливу, тобто спрямування управління соціально-економічними системами в першу чергу на ті сфери діяльності, які мають у своєму арсеналі інноваційний, інформаційний, ресурсний потенціали та конкурентні переваги, що можуть забезпечити найбільш швидкий у часовому вимір прогрес розвитку території.

7. Принцип рівності у доступі суб'єктів інформаційної та економічної діяльності до відкритих інформаційних ресурсів у межах наявного правового поля.

8. Принцип узгодженості пріоритетів розвитку територій з національними економічними інтересами.

9. Принцип дотримання еволюційних закономірностей розвитку територій, що дає змогу врахувати готовність та адаптивність регіонів до прогресивних змін. Управлінські заходи цільового впливу мають спиратися на регіональний контекст стадій та циклів розвитку, наявність продуктивних сил, особливості бізнес-середовища з метою забезпечення дієвості, а не декларативності стратегічних постулатів.

Окрім перелічених ключових принципів формування селективної стратегії узгодження інтересів держави, регіонів та окремих суб'єктів господарювання щодо регулювання диспропорцій комплексного розвитку територій доцільно дотримуватись загальних принципів регіональної та національної політик, а також орієнтуватись на європейський досвід розв'язання визначених завдань.

Таким чином, селективна стратегія узгодження інтересів у розбудові територій передбачає вплив управлінських заходів на вибіркові аспекти соціально-економічного розвитку з метою вирівнювання

економічних диспропорцій. Ключовою детермінантою управлінського впливу є зниження соціально-економічної асиметричності та приведення регіонів-аутсайдерів до середнього рівня шляхом збільшення темпів їх соціально-економічного розвитку на основі узгодження інтересів держави, регіонів та окремих суб'єктів господарювання.

Як результат дослідження важливо також навести ключові положення, на яких повинна ґрунтуватись сучасна стратегема розвитку територій, а саме: пріоритет інноваційного, інформаційного та людського потенціалу; причиново-наслідкове бачення проблем територій у адаптивно-селективному підході до подолання диспропорцій комплексного розвитку; зосередження на позитивних проявах диспропорційності територій як унікального потенціалу розвитку та збереження локальної ідентичності.

Унаслідок проведеного дослідження сформовано концептуальні основи трансформації національної та регіональної політик України у напрямку залучення селективного інструментарію для їх реалізації, що дасть змогу в умовах необхідності швидкого реагування на зміни економічних інтересів (як реакції на динаміку інноваційного та інформаційного прогресу) та обмеженості фінансових ресурсів суттєво підвищити дієвість та результативність управлінських заходів щодо подолання негативних асиметричних проявів комплексного розвитку територій.

5.3 Оцінювання ефективності співробітництва суб'єктів господарювання та імплементації трансформаційних механізмів згідно з перебігом глобальних викликів

Оцінювання ефективності співробітництва суб'єктів господарювання є багатограним процесом, який має враховувати якомога більше факторів, що прямо чи опосередковано впливають на діяльність кожного суб'єкта господарювання окремо та на їх взаємодію або ж співробітництво. На сучасному етапі розвитку економіки та суспільства, що характеризується стрімким зростанням та частою появою різноманітних нововведень, все частіше виникає потреба у постійній «фіксації» отриманих результатів підприємцями, інвесторами, державою. Сучасна економічна система є розгалуженою за своєю будовою. Для забезпечення ефективності роботи кожен суб'єкт господарювання має не лише провадити свою основну діяльність, а й встановлювати зв'язок із іншими учасниками у галузі та на ринку, унаслідок чого і створюється така розгалужена система економічних «бізнес- зв'язків».

Можна припустити, що сучасний світ вже важко уявити без комунікацій та домовленостей, особливо в умовах глобальних викликів, які

з'являються останнім часом все частіше. З погляду економічного співробітництва пандемія Covid-19 похитнула весь світ, оскільки суб'єкти господарювання не були готовими до настільки потужної та кардинальної зміни їх звичного бізнес-життя. Усі домовленості до цього глобального виклику формувались переважно в офлайн, або у живому спілкуванні. Після початку пандемії все змінилось, і суб'єкти господарювання мали переналаштовувати свою роботу, навіть ціною втрати співробітництва з вигідними партнерами, проте все ж мали рухатися далі з метою забезпечення ефективності своєї діяльності.

Така ж ситуація спостерігалась і на макрорівні. Лідери розвинутих країн світу намагались встановити між своїми державами потужні бізнес-зв'язки для збереження того рівня ефективності, якого було досягнуто. Через те, що пандемія є глобальним викликом, її поширення стало поштовхом до появи нових складнощів і проблем, що має у перспективі відкривати нові можливості. Цей процес є трансформаційним механізмом, що має масштабний характер та, як можна припустити, є однією із найвищих форм розвитку, оскільки у «хаосі», спричиненому глобальними викликами, породжується щось зовсім невідоме, але потенційно перспективне.

Звичайно, пошук невідомого в нових умовах, спричинених глобальними викликами, є лише, як зазначалось, трансформаційним етапом – першим кроком до пошуку можливого механізму співробітництва суб'єктів господарювання, який у подальшому необхідно зробити перспективним і поширеним для забезпечення не лише можливості, а й ефективності бізнес-співробітництва, причому на глобальному рівні. Нові форми співпраці між суб'єктами господарювання можуть виникати самі собою, адже це цілком закономірний процес адаптації до нових умов (рисунок 5.5). А от запровадити нові, ефективні форми співробітництва, вивести їх на глобальний рівень можна лише на державному рівні за допомогою методів і заходів імплементації. Термін «імплементація» (від англ. implement) буквально означає «здійснення». Загалом, імплементація являє собою «установлений державою порядок застосування норм міжнародного права на її території» [69, с. 23]. Хоча термін «імплементація» почали використовувати ще декілька десятиліть тому, слід зазначити, що в сучасній українській доктрині міжнародного права самостійних комплексних теоретичних досліджень поняття «імплементація» немає.

Проте, термін «імплементація» сьогодні використовують сучасні українські юристи-міжнародники у наукових працях, хоча й мають до цього поняття доволі критичне ставлення. Прикладом є В. Г. Буткевич, який вважає, що правильніше використовувати у національній науці замість терміна «імплементація» поняття «реалізація норм міжнародного права» [13, с. 430].

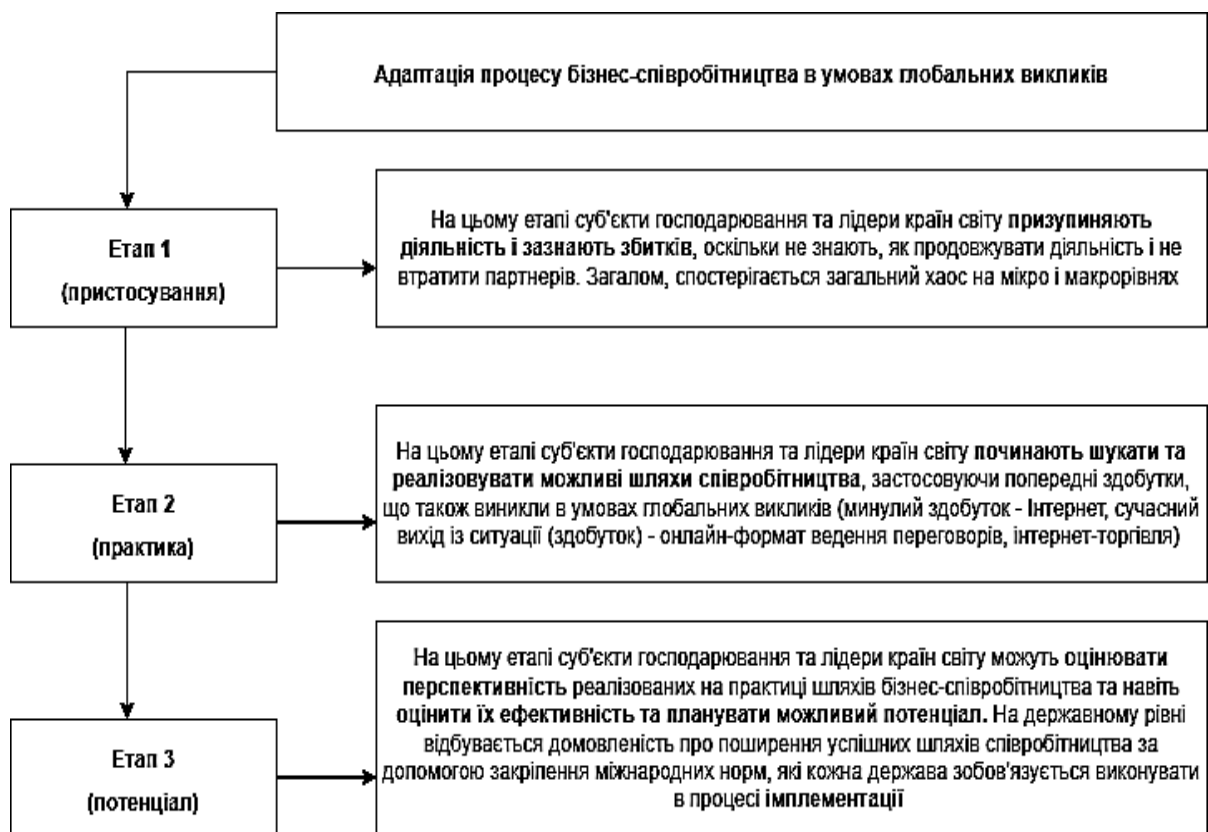

Рисунок 5.5 – Адаптація процесу бізнес-співробітництва в умовах глобальних викликів
Джерело: розроблено авторами.

Разом з цим існують і протилежні думки вчених щодо впровадження терміна «імплементація» у національний науковий простір. Наприклад, розглядати під імплементацією вид реалізації, здійснення міжнародно-правових і внутрішньодержавних норм з одночасним створенням на міжнародному і внутрішньодержавному рівнях умов для ефективної адаптації національних норм, пропонує А. І. Дмитрієв [32, с. 135]. Термін «імплементація» з метою пояснення процесу введення норм міжнародного права у внутрішнє право держав використовують також інші представники української науки у сфері міжнародного права, а саме: В. І. Акуленко [1, с. 458], В. В. Максимов [69, с. 526], С. М. Перепьолкін [88, с. 313] тощо.

Проаналізувавши праці наведених вище вчених щодо трактування поняття «імплементація» [1, 13, 32, 80, 98], можна визначити власну інтерпретацію цього терміна. Так, імплементація – це організаційно-правова діяльність лідерів країн світу щодо реалізації прийнятих зобов'язань з адаптації окремих норм національного права до колективно визначених основ міжнародного правового поля, що мають бути реалізовані за допомогою індивідуально визначених заходів і методів,

сформованих відповідно до особливостей національно-правових норм кожної окремої держави.

Глобальні виклики мають масштабний характер та поєднують спільними питаннями більшість країн, що відрізняються законодавством, традиціями та вектором розвитку. Ураховуючи цей факт, під імплементацією розуміємо цілу систему правових і організаційних засобів, що створюються спільними зусиллями держав та суб'єктів господарювання та мають право на план індивідуальної реалізації для досягнення спільної мети та всебічної, своєчасної і повної реалізації прийнятих відповідно до міжнародного права зобов'язань.

У трактуванні поняття «імплементація» робимо акцент саме на індивідуальних заходах та методах імплементації, оскільки в сучасних умовах розвитку економіки, що характеризуються всебічним підписанням міжнародних угод, все більше уваги приділяється суверенітету кожної окремої держави, що, на нашу думку, є правильним вектором для налагодження міжнародної співпраці. Враховуючи національні, правові, законодавчі особливості кожної держави, на нашу думку, можна досягти максимальної ефективності співробітництва та полегшити процеси адаптації до нових трансформаційних механізмів, спричинених черговими серіями глобальних викликів.

Тож, для найбільш ефективного здійснення процедури імплементації норм міжнародного права кожна держава має сформувати власний механізм імплементації, що являє собою сукупність правових засобів, які використовуються конкретною державою для забезпечення досягнення цілей міжнародно-правового регулювання.

Серед основних методів імплементації норм міжнародного права виділяють трансформацію, відсилання та рецепцію [13]. Саме про ці три способи імплементації зазначають деякі науковці [13, 32], при цьому наголошуючи, що в літературі з міжнародного права немає єдиного розуміння змісту цих понять. Керуючись наявними дослідженнями, систематизуємо основні методи застосування імплементації та визначимо характерні особливості кожного з них (таблиця 5.3).

Із таблиці 5.3 видно, що трансформація є найкращим методом з погляду власного поняття «імплементація», оскільки лише цей метод базується на врахуванні суверенітету держави та передбачає можливість модифікації тексту міжнародно-правового акта відповідно до національних особливостей кожної держави. Проте, великого поширення набув метод рецепції, який також ураховує суверенітет держави, оскільки застосовується після надання державою згоди на обов'язковість міжнародного договору. Однак, як зазначає В. Г. Буткевич [13, с. 401], цей метод є специфічним і може бути ефективно застосований лише у конкретному випадку.

Таблиця 5.3 – Основні методи імплементації трансформаційних механізмів в умовах глобальних викликів

№ п/п	Назва методу та види	Суть методу	Характерні особливості
1	Трансформація: - <i>пряма</i> ; - <i>опосередкована</i> ; - <i>змішана</i>	Являє собою перероблення тексту міжнародно-правового акта із прийняттям на цій основі норм внутрішнього права, що формулюються вже інакше, ніж у першоджерелі	Це явище частково базується на вірі в суверенний характер держави, тому що держава має виразити свою згоду на обов'язковість для неї норми міжнародного права у чіткій та ясній формі
2	Відсилання: - <i>загальне</i> ; - <i>спеціальне</i>	Є вказівкою у нормативно-правовому акті держави на міжнародне право як на джерело, що регулює відповідні відносини. Відсилання передбачає дію міжнародних норм у незміненому вигляді, їх пряме застосування суб'єктами	Є досить складним у застосуванні та має певні особливості. Норми міжнародного права імплементуються в національну правову систему, але при цьому вони не розчиняються в ній, а посідають особливе місце. Такі норми слід позначати терміном «інкорпоровані норми»
3	Рецепція	Текстуальне повторення нормотворчим органом держави змісту міжнародно-правової норми в статті акта. Рецепція може існувати лише у «спеціальній формі», в конкретному випадку. Рецепція у «загальній формі», тобто відтворення в національному праві без змінення всього міжнародного права, не практикується	Рецепція є досить поширеним способом імплементації і в основному застосовується після надання державою згоди на обов'язковість міжнародного договору. Можна сказати, що рецепція є фактичним повторенням змісту норм міжнародного права відповідними актами національного права

Джерело: розроблено авторами на основі роботи [13, с. 401].

Тому розглянемо більш детально метод трансформації та розробимо можливі заходи імплементації відповідно до нього (таблиця 5.4).

У таблиці 5.4 наведено можливі види трансформації та заходи, які можуть бути вжиті згідно з вибраним методом. Видно, що загальна (генеральна) трансформація передбачає перенесення частини або всього міжнародного права у вже існуючий національний акт. Водночас спеціальна (індивідуальна) трансформація передбачає перероблення міжнародного права під вимоги національних норм і лише після цього включення до національних актів.

Таблиця 5.4 – Види трансформації та заходи реалізації імплементації

№ п/п	Види трансформації	Вжиті заходи	Приклади
1	Загальна (генеральна)	Включення в національну правову систему всього або частини міжнародного права на основі загальної норми національного права – найчастіше норми Конституції	Прикладами трансформації можуть бути окремі положення Кримінального кодексу України. Так, ст. 442 КК, що передбачає відповідальність за геноцид, є результатом трансформації положень Конвенції про попередження злочинів геноциду та покарання за нього 1948 року
2	Спеціальна (індивідуальна)	Перетворення окремого джерела міжнародного права на норму національного права за допомогою конкретного національного правового акта	

Джерело: розроблено авторами на основі роботи [13, с. 401].

Можна припустити, що загальна трансформація є більш актуальним методом імплементації для країн ЄС, оскільки ці країни пов'язані між собою великою кількістю міжнародних договорів і мають подібну структуру національних положень, що формується відповідно до європейських вимог. Країни ж, що не є у складі ЄС, але мають бажання приєднатися та поступово трансформують національні положення (Україна, Туреччина, Швеція), імовірно, віддадуть перевагу спеціальному методу імплементації, оскільки цей метод є не таким глобальним і дає можливість підготувати національні положення до міжнародних норм.

З'ясувавши можливі методи імплементації та означивши орієнтовні пріоритети їх застосування окремими країнами в умовах глобальних викликів, можна зробити висновок, що актуальним є питання оцінювання ефективності співробітництва суб'єктів господарювання та імплементації трансформаційних механізмів. На сьогодні глобальним викликом, що безпосередньо впливає на більшість країн світу, є війна в Україні. Актуальним є питання функціонування підприємств та укладання угод про співробітництво в умовах воєнного стану. Найбільшої уваги зараз потребують машинобудівні, аерокосмічні підприємства та заводи, оскільки саме від їх функціонування залежать подальший стан і розвиток обороноздатності держави. Сьогодні перед урядом України постало питання об'єднання ефективних підприємств оборонної та аерокосмічної галузей в єдину корпорацію (концерн) з проектування, виробництва та

реалізації ракетно-аерокосмічної продукції та космічних систем з метою забезпечення потреб як цивільного сектору, так і сектору безпеки та оборони України.

Слід зазначити, що у міжнародному космічному праві не визначено роль та шляхи взаємодії з комерційними компаніями. Правові аспекти механізму державного регулювання аерокосмічної сфери не узгоджено на міжнародному рівні [57]. Це гальмує технологічний прогрес, призводить до незбалансованого доступу населення до технологій, інформації та знань. Така неузгодженість може стати причиною конфліктів на геополітичній арені у майбутньому.

Як зазначено вище, на міжнародному рівні не узгоджено правові аспекти механізму державного регулювання аерокосмічної галузі, що безперечно має негативний вплив на поширення національної аерокосмічної діяльності на міжнародний ринок. Проте, у контексті активних заходів українського уряду щодо залучення до міжнародних програм регулювання оподаткування різних видів діяльності, можна припустити, що міжнародне податкове планування є способом до поширення українського аерокосмічного виробництва на міжнародний ринок.

Аерокосмічна діяльність за своїм змістом прискорює процес реалізації ідей, змінює історію як окремих націй, так і всього міжнародного співтовариства, що може мати позитивний вплив на процеси імплементації в умовах глобальних викликів. На цьому етапі аерокосмічна галузь є перспективною як з погляду міжнародного співтовариства, так і з погляду забезпечення і розвитку національної поваги та збагачення. Тому можна припустити, що застосування *міжнародного податкового планування* є одним із засобів виведення національної аерокосмічної галузі на новий, міжнародний бізнес-простір.

Так, на сьогодні більшість підприємств аерокосмічної галузі входять до складу концерну «Укроборонпром». Для оцінювання ефективності потенційного співробітництва аерокосмічного сектору України та міжнародного бізнес-середовища в контексті імплементації податкового законодавства України до міжнародних норм виберемо Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (далі – ХДАВП). На сьогодні підприємства аерокосмічної галузі не отримують належної державної підтримки, що стає причиною збитковості діяльності таких підприємств (таблиця 5.5).

Разом зі збитковістю бізнесу відчують злидні й громадяни України, а саме працівники збиткових підприємств аерокосмічної галузі, тому що підприємства не мають можливості самостійно відповідати за трудовими зобов'язаннями з оплати праці. Міжнародне податкове планування у цьому контексті може бути ефективним способом, що об'єднує та задовольняє фінансові потреби населення, підприємств та уряду у взаємодії між собою,

що особливо актуально в умовах глобальних викликів. Крім цього, міжнародне податкове планування відкриває перед підприємцями та державою можливість *міжнародного співтовариства*, укладення міжнародних угод, конвенцій та розширення бізнес-простору національного бізнесу на міжнародний простір.

Таблиця 5.5 – Аналіз фінансового стану ХДАВП за 2018–2020 роки, тис. грн

№ п/п	Назва показника	Роки		
		2018	2019	2020
1	Чистий дохід (виручка від реалізації)	90123	84324	67438
2	Собівартість реалізованої продукції	88261	87905	81778
3	Інші операційні доходи	69243	74630	12942
4	Адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати	109176	110509	147161
5	Фінансовий результат від операційної діяльності	-39110	-39460	-148559
6	Інші доходи	50012	43991	14164
7	Інші фінансові доходи	10	23	0
8	Інші витрати	12022	10912	61722
9	Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування	-5670	-6358	-196117
10	Податок на прибуток	988	1091	1805
11	Чистий прибуток (збиток)	-4980	-5268	-194312

Джерело: розроблено авторами на основі роботи [125].

Під час оцінювання ефективності застосування міжнародного податкового планування слід розуміти, що цей процес несе в собі не лише економічну ефективність (зниження податкового навантаження на підприємства, збільшення прибутку підприємства, розширення його діяльності на міжнародний простір та ін.), а й соціальну ефективність (покращання добробуту працівників підприємства шляхом виплати заробітної плати тощо), що має позитивний вплив на розвиток національного добробуту в країні в цілому і є проявом загальної ефективності співробітництва аерокосмічної галузі та міжнародного бізнес-середовища.

У контексті імплементації міжнародних договорів між Україною та передовими країнами світу з питань регулювання оподаткування слід оцінити результативність оптимізації податкового навантаження на ХДАВП. Насамперед результативність застосування принципів міжнародного податкового планування виражається в усуненні подвійного оподаткування. Подвійне оподаткування – це не обов'язково лише відсутність сплати податку в одній з двох країн, це також може бути:

- зменшення ставки діючого податку, зокрема при виплаті доходу в країну, з якою є міжнародна угода;

- податкова знижка – зменшення податку на суму аналогічного податку, сплаченого за кордоном.

Іншими словами, сплатити податок треба, але лише різницю. Якщо ж за кордоном було сплачено більше, то податок взагалі не сплачується. Виникають ситуації, коли дохід оподатковується одночасно в двох країнах. Наприклад, якщо ХДАВП для формування міжнародного податкового планування вибере юрисдикцію Німеччини, то може статися така ситуація. Власник підприємства продав нерухомість підприємства у Німеччині та вже сплатив податки в цій країні. Якби міжнародної угоди між Україною й Німеччиною не було, то йому треба було б подати декларацію про майновий стан і доходи та сплатити податок на доходи фізичних осіб тут, в Україні, на повну суму зароблених доходів. Однак за ч. 1 ст. 23 зазначеної угоди має бути зроблена податкова знижка проти українського податку. Це означає, що податок в Україні також слід нарахувати, але сплатити лише суму перевищення українського податку над німецьким, якщо така виникла.

Ще одним прикладом ефективності співробітництва аерокосмічних підприємств з міжнародним бізнес-середовищем у контексті імплементації за допомогою міжнародного податкового планування може бути таке. Українська дочірня компанія виплачує своєму засновнику (100 % статутного капіталу) в Швейцарії дивіденди. Якби Міжнародної конвенції між Україною та Швейцарією не було, то треба б було сплатити податок на доходи нерезидентів (податок на репатріацію) за ставкою 15 %. Однак така угода є, тому українська компанія має сплатити лише 5 %, користуючись нормами міжнародної угоди.

За загальним правилом норми міжнародних договорів (угод, конвенцій) є частиною українського законодавства (ст. 9 Конституції України) і мають пріоритет над українським законодавством, у т.ч. податковим (ч. 2 ст. 19 Закону «Про міжнародні договори» від 29.06.2004 № 1906, п. 3.2 ПКУ, пп. 141.4.2 ПКУ). Тому із законодавчої точки зору можна вважати обґрунтованою ефективність співробітництва між аерокосмічними підприємствами та міжнародним бізнес-середовищем у сфері міжнародного податкового планування.

Оптимізація рівня податкового навантаження на підприємстві та забезпечення гідних умов праці для робітників підприємства пов'язані між собою наявними податковими та трудовими зобов'язаннями. Так, вивільнені податкові кошти підприємство має спрямувати на погашення частини як податкових, так і трудових зобов'язань, оскільки це дасть впевненість у підприємстві як серед державних податкових органів, так і серед працівників підприємства. Загалом, можна вважати, що застосування міжнародного податкового планування має високу результативність (ефективність) та найбільш оптимально вирішує наявні на сьогодні проблеми підприємства.

В економічному плані ефективність – це здатність організації досягати заздалегідь визначених цілей у заздалегідь встановлених умовах. Отже, це припущення виробничих викликів та їх виконання за власними параметрами. У межах дослідження компанії термін ефективності відомий як рівень або коефіцієнт виконання економічних цілей, визначених організацією. Зазвичай їх включають до бізнес-плану. Ця концепція не враховує засоби, що використовуються для досягнення виробничої мети або передбачувані результати. Незалежно від використовуваних ресурсів оцінюється лише їх досягнення. Тому підприємства мають зосереджуватися на концепції отриманих результатів.

Для розрахунку ефективності співробітництва аерокосмічних підприємств та міжнародного бізнес-простору слід скористатись формулами та визначити показники, необхідні для розрахунку. Так, необхідно виділити два основних компоненти ефективності – ефект та затрати. Абсолютно точно визначити ці показники неможливо, проте можна встановити орієнтири у вигляді потенційних значень. Через те, що процес упровадження міжнародного податкового планування є новим для ХДАВП, підприємству слід скористатися професійною підтримкою юридичних компаній. У цьому випадку затрати підприємства на консультаційні послуги і будуть вираженням одного з компонентів ефективності – затрати. Ефектом є числовий показник результативності, вираження вигоди, яку має отримати ХДАВП після впровадження міжнародного податкового планування.

Тоді для визначення ефективності застосування міжнародного податкового планування на ХДАВП необхідно мати три показники:

- затрати підприємства на організацію міжнародного податкового планування;
- ефект – результат у грошовому вираженні від застосування міжнародного податкового планування;
- показник ефективності діяльності юридичної компанії, за яким можна судити про успішну реалізацію міжнародного податкового планування.

Як зазначено вище, підприємство має зазнати певних втрат для отримання вигід стосовно податків і трудових розрахунків з працівниками. Це становить 100 – 120 тис. грн орієнтовно. Проте ці витрати стосуються лише підготовчого етапу, а в процесі міжнародного податкового планування – трьох: організаційного, виконавчого та адаптаційного [69]. Необхідну суму на проведення міжнародного податкового планування на ХДАВП можна визначити за формулою середнього арифметичного. Можна вважати, що для досягнення перших результатів від застосування міжнародного податкового планування на ХДАВП суми в 360 тис. грн буде достатньо. Тоді визначаємо 360 тис. грн як затрати на реалізацію програми міжнародного податкового планування на ХДАВП.

Для визначення ефекту, тобто очікуваного результату від застосування міжнародного податкового планування, юридичні компанії надають завищену гарантію ефекту від застосування міжнародного податкового планування на рівні зменшення податкових відрахувань підприємства на 8 – 10% протягом року застосування міжнародного податкового планування від загальних податкових зобов'язань, зафіксованих минулого року.

Можна сказати, що 10 % і є тим показником гарантованої ефективності діяльності юридичної компанії, проте цей показник є завищеним та не враховує всі особливості та ризики, які можуть спіткати ХДАВП у процесі застосування міжнародного податкового планування, що були розглянуті в роботі раніше. Тому судити про реальну ефективність можна, якщо показник попередньо розрахованої ефективності спостерігається хоча б на рівні 5 %. Слід визначити, чи відповідає показник попередньо розрахованої ефективності ХДАВП показнику 5%, рекомендованому юридичною компанією, що дасть підстави стверджувати про доцільність застосування міжнародного податкового планування на ХДАВП.

Розрахунок ефективності співробітництва аерокосмічних підприємств та міжнародного бізнес-простору наведено в таблиці 5.6.

Таким чином, при застосуванні міжнародного податкового планування ХДАВП може зменшити податковий борг на 11,9 млн грн, що є ефектом від застосування міжнародного податкового планування на підприємстві.

Як видно, показник попередньо розрахованої ефективності від застосування міжнародного податкового планування ХДАВП перевищує показник 5 %, рекомендований юридичною компанією, у 6 разів, що дає підстави для ствердження про доцільність застосування міжнародного податкового планування на ХДАВП.

Проведений розрахунок ефективності застосування міжнародного податкового планування є орієнтовним, оскільки в повному обсязі не враховуються можливі ризики застосування міжнародного податкового планування для ХДАВП. Проте можна визначити точно, що застосування міжнародного планування на ХДАВП є ефективним заходом та одним з можливих шляхів подолання кризи та забезпечення потенційного співробітництва аерокосмічного сектору з міжнародним бізнес-середовищем. Важливо підкреслити, що оцінювання ефективності співробітництва аерокосмічних підприємств шляхом упровадження міжнародного податкового планування є позитивним стосовно імплементації трансформаційних механізмів, одним і найбільш актуальним з яких є інтеграція України до ЄС.

Таблиця 5.6 – Оцінювання ефективності співробітництва завдяки застосуванню міжнародного податкового планування

№ п/п	Назва показника	Формула	Результат
1	Затрати на забезпечення ефективності Z_e	$Z_e = \frac{(Z_1 \cdot S_{const} + Z_2 \cdot S_{const} + Z_3 \cdot S_{const})}{3},$ <p>де Z_1, Z_2, Z_3 – діапазон потенційних затрат підприємства на забезпечення ефективності;</p> <p>S – кількість етапів запровадження заходів (3 етапи);</p> <p>3 – кількість потенційних затрат</p>	$Z_e = \frac{(100 \cdot 3 + 110 \cdot 3 + 120 \cdot 3)}{3} = 360$ <p>тис. грн</p>
2	Ефект від реалізації міжнародного податкового планування E_e	$E_e = TO \cdot 10 \%,$ <p>де TO – податкові зобов'язання підприємства на 2021 рік (tax obligations);</p> <p>10 % – потенційний відсоток зменшення податкових зобов'язань</p>	$E_e = 119 \text{ млн} \cdot 10 \% = 11,9 \text{ млн грн}$
3	Ефективність від застосування заходів EF_e	$EF_e = \frac{E_e}{Z_e} \cdot 100 \%,$ <p>де Z_e – загальні затрати на забезпечення ефективності;</p> <p>E_e – ефект від реалізації заходів</p>	$EF_e = \frac{11,9}{0,36} \cdot 100 \% = 33 \%$

Джерело: розроблено авторами на основі роботи [125].

З урахуванням результатів проведеного оцінювання ефективності застосування міжнародного податкового планування на прикладі ХДАВП слід виділити основні напрями, які мають оптимізувати запропоновані заходи:

- реформування нормативно-правових актів регулювання діяльності аерокосмічних підприємств та податкового регулювання;
- оптимізація податкового навантаження на ХДАВП та в перспективі на аерокосмічну галузь з метою інвестування коштів у виготовлення передової космічної техніки;
- обґрунтування для податкових служб необхідності проведення заходів міжнародного податкового планування та поживлення процесів імплементації українського податкового законодавства до норм ЄС.

Слід зазначити, що, крім наведених, ще одним результатом застосування міжнародного податкового планування є розширення виробничої діяльності підприємства на міжнародний простір. Також очікуються загальна стабілізація діяльності підприємства та орієнтація на перспективний розвиток. Держава у цьому процесі має підтримувати підприємство, стимулювати та забезпечувати його стабільну активність в умовах глобальних викликів.

ПІСЛЯМОВА

Пошук нових рушійних сил прискорення економічної динаміки, адекватних сучасному стану розвитку економіки України в постковідний, воєнний і поствоєнний періоди, на фоні інтеграції до світової економіки, є перманентним завданням сьогодення, що пов'язано насамперед із вичерпанням чинників екстенсивного економічного розвитку. Поствоєнний розвиток України потребує докорінного реформування багатьох сфер з посиленням акцентом на інноваційний розвиток. У зв'язку з цим виникає нагальна необхідність дослідження адаптаційних обліково-фінансових механізмів інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах соціально-поведінкових обмежень.

Проте прояв негативних тенденцій розвитку економіки України свідчить про відсутність системного підходу до управління інноваційним розвитком та процесами. Така ситуація ініціює питання формування інноваційної стратегії на всіх рівнях управління, яка буде ефективним інструментом розроблення та втілення системи підвищення інноваційності економіки країни для стимулювання її соціально-економічного розвитку. Інноваційний розвиток є єдиною передумовою забезпечення економічної незалежності України, подолання разючого розриву із передовими конкурентоспроможними державами, тобто кроком на шляху до євроінтеграції.

У монографії розглянуто принципи інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів. Визначено методологічні конфігурації та моделі інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання відповідно до умов глобальних викликів. Розроблено соціально-економічну парадигму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах циклічності глобальних викликів та трансформації економіки знань.

Розглянуто когнітивні умови трансформації механізму інноваційної взаємодії та їх вплив на зміцнення економічної безпеки підприємницької діяльності, побудовано алгоритм трансформації механізмів співробітництва суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень, виявлено наслідки трансформації обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів.

Здійснено моніторинг взаємодії суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень, проаналізовано готовність суб'єктів господарювання до інвестування в інтелектуальний ресурс в умовах економіки знань. Здійснено оцінювання наявності гідних

умов праці для забезпечення здатності суб'єктів господарювання до інноваційної взаємодії з метою ефективного використання знань.

Розроблено моделі взаємодії суб'єктів господарювання в умовах посилення глобальних викликів і соціально-поведінкових обмежень. Сформовано патерни поведінки різних за соціально-економічними інтересами суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів та здійснено прогнозування змін обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання відповідно до глобальних викликів, соціально-поведінкових обмежень та умов трансформації економіки знань ефектів обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання.

Побудовано сценарії адаптації обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання до глобальних викликів, розроблено селективну стратегію узгодження інтересів держави, регіонів та окремих суб'єктів господарювання щодо регулювання диспропорцій комплексного розвитку. Здійснено оцінювання ефективності співробітництва суб'єктів господарювання та імплементації трансформаційних механізмів згідно з перебігом глобальних викликів.

Таким чином, у монографії наведено матеріали, що дадуть змогу вирішити низку важливих науково-методологічних і практичних проблем щодо адаптації обліково-фінансових механізмів інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в умовах соціально-поведінкових обмежень в контексті трансформації економіки, знайти шляхи підвищення ефективності обліково-фінансових механізмів взаємодії суб'єктів господарювання в постковідний, воєнний і післявоєнний періоди.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Акуленко, В. І. Імплементация міжнародно-правових норм у внутрішнє право України у сфері охорони культурної спадщини. Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / В.І. Акуленко; за ред. В. Н. Денисова. – Київ : Юстініан, 2006. – С. 458 – 507.
2. Андреева, Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : МГУ, 1988. – 160 с.
3. Андрусак, О. І. Особливості бізнес-комунікацій у системі міжнародних економічних відносин / О. І. Андрусак // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 12. – С. 26–35.
4. Антонович, М. Міжнародне право : навч. посіб. / М. Антонович. – Київ : Юрінком Інтер, 2011. – 384 с.
5. Бажал, Ю. М. Розвиток інноваційної діяльності у знаннєвому трикутнику «держава – університети – промисловість / Ю. М. Бажал // Економіка і прогнозування. – 2015. – № 1. – С. 76 – 88.
6. Банківський менеджмент: підручник / за ред. О. А. Кириченка, В. І. Міщенко. – Київ : Знання, 2005. – 426 с.
7. Безгін, К. С. Інфолюція інноваційно-активної організації: поведінковий аспект / К. С. Безгін // Економіка і організація і управління. – 2019. – № 2 (34). – С. 5 – 19.
8. Бережна, К. В. Імплементация норм права Європейського Союзу в адміністративне законодавство України : концептуальні проблеми / К. В. Бережна // Прикарпатський юридичний вісник. – 2016. – № 5 (14). - С. 36 – 40.
9. Биков, І. О. Деякі питання імплементації європейських митних стандартів до законодавства України / І. О. Биков // Право і суспільство. – 2017. – № 1. – С. 124–127.
10. Богдан, Н. М. Теоретико-методологічне забезпечення узгодження економічних інтересів регіону : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05 / Н. М. Богдан. – Івано-Франківськ, 2018. – 543 с.
11. Бондар, Н. О. Гідні умови праці як передумова здатності суб'єктів господарювання до інноваційної взаємодії // Інноваційний розвиток обліково-фінансової та податкової систем в сучасному контексті глобалізації: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. 8–9 грудня 2022 р. – Харків: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін- т», 2022. – С. 3 – 4.
12. Бондарева, С. А. Сучасна парадигма інноваційного розвитку промислового підприємства / С. А. Бондарева // Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту. – 2015. – Вип. 10, ч. 1. – С. 84 – 87.
13. Буткевич, В. Г. Міжнародне право. Основи теорії : підручник / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О.В. Задорожній. – Київ : Либідь, 2002. – 608 с.

14. Ведернікова, С. В. Формування механізму фінансової взаємодії банків та підприємств / С. В. Ведернікова // Ефективна економіка. – 2015. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_1_38
15. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – Київ : Юридична думка, 2007. – 992 с.
16. Великий, Ю. В. Вплив мотиваційних важелів на інноваційну активність персоналу машинобудівних підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/538833.pdf>
17. Взаємодія банків та інших фінансових установ з підприємствами: теорія, методика і практична реальність: монографія / за заг. ред. Л. І. Катан та Н. І. Демчук. – Дніпро : Пороги, 2018. – 460 с.
18. Виноградова, О. В. Електронна комерція в епоху діджиталізації / О. В. Виноградова // Причорноморські економічні студії. – 2020. – Вип. 53. – С. 55 – 61.
19. Власюк, О. С. Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання / О. С. Власюк. – Київ : ДННУ «Акад. фін. управління», 2011. – 474 с.
20. Вороніна, А. В. Формування системи адаптивного стратегічного управління розвитком організації / А. В. Вороніна, А. С. Зеніна-Біліченко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип.11. – С. 294 – 299.
21. Гайдук, І. С. Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства / І. С. Гайдук // Економічний вісник університету. – 2016. – Вип. 28/1. – С. 33 – 40.
22. Галіцин, В. К. Моделі та технології систем моніторингу в економіці: автореф. дис. ... д-ра екон.наук : 08.03.02 / В. К. Галіцин. – Київ, 2015. – 31 с.
23. Герасименко, Г. В. Гідна праця як компонента ефективності управління людськими ресурсами: оцінка стану у високотехнологічних галузях промисловості України / Г. В. Герасименко // Ефективна економіка. – 2017. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5825>
24. Гідна праця: імперативи, українські реалії, механізм забезпечення : монографія / А. М. Колот, В. М. Данюк, О. О. Герасименко та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук., проф. А. М. Колота. — Київ : КНЕУ, 2017. — 500 с.
25. Глобальні тенденції і перспективи: світова економіка та Україна / наук. ред. В. Юрчишин. – Київ: Заповіт, 2018. – 202 с.
26. Горин, В. П. Фінансовий механізм забезпечення суспільного добробуту: теоретична концептуалізація та проблеми функціонування : монографія / В. П. Горин. – Тернопіль: ТНЕУ, 2020. – 516 с.

27. Даніч, В. М. Електронна взаємодія суб'єктів господарювання під час глобальних викликів / В. М. Даніч, М. С. Татар // Вісник Хмельниц. нац. ун-ту. – 2021. – № 2. – С. 60 – 68.

28. Данко-Ютіш, Н. І. Концептуальні положення формування регіональної політики адаптивно-селективного типу, спрямованої на подолання міжрегіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку // Ефективна економіка. – 2017. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5438>

29. Дем'яненко, Т. І. Оцінка рівня адаптивної гнучкості у формуванні адаптивного управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємства / Т. І. Дем'яненко // БізнесІнформ. – 2012. – № 12. – С. 217 -220.

30. Дергачова, В. В. Управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності в умовах пандемії COVID-19 / В. В. Дергачова, Ю. В. Рудніцька // Економіка та держава.– 2020. – № 12/2020. – С. 15 – 20.

31. Дехтяр, Н. А. Механізм управління фінансовим забезпеченням інноваційної діяльності підприємств / Н. А. Дехтяр // Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту. Сер. Економічні науки. – 2014. – Вип. 7(5). – С. 9 – 13.

32. Дмитрієв, А. І. Специфіка імплементації договірних зобов'язань України у сфері міжнародного космічного права. Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / А. І. Дмитрієв; за ред. В.Н. Денисова.– Київ : Юстініан, 2006. С. 134 – 147.

33. Довгалюк, В. В. Роль фінансової глобалізації у розвитку фінансового ринку [Електронний ресурс] / В. В. Довгалюк // Ефективна економіка. – 2016. – № 7. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_7_26

34. Дубров, А. М. Многомерные статистические методы: учебник / А. М. Дубров, В. С. Мхитарян, Л. И. Трошин. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 352 с.

35. Едронова, В. Н. Система показателей мониторинга устойчивости региональной финансовой системы / В. Н. Едронова, А.А. Кавинов // Финансы и кредит. – 2005. – № 19. – С. 4 –1 2.

36. Єгоров, П. В. Стратегічний моніторинг у управлінні фінансово-господарською діяльністю виробничих систем: монографія / П. В. Єгоров, Н. В. Алексеєнко. – Донецьк: ТОВ Південний Схід, Лтд, 2013. – 250 с.

37. Завражний, К. Ю. Комунікаційні бізнес-процеси промислових підприємств: визначення та систематизація / К. Ю. Завражний // Економічний форум. – 2020. – №1. – С. 78 – 88.

38. Загородній, А. Г. Фінансово-економічний словник. Т. 1. / А. Г. Загородній, Г. П. Вознюк. – 3-тє вид., доп. та переробл. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 601 с.

39. Захист навколишнього середовища в авіатранспортних процесах : підручник / В. М. Ісаєнко, С. В. Бойченко, К. О. Бабікова, О. О. Вовк. – Київ : НАУ, 2020. – 320 с

40. Зимбардо, Ф. Социальное влияние / Ф. Зимбардо, М. Ляйппе. – СПб. : Питер, 2000. – 448 с.
41. Ілляшенко, О. В. Інформаційна підтримка механізму захисту економічної діяльності підприємства: управлінський та обліковий аспект / О. В. Ілляшенко // Соціально-гуманітарний вісник. – 2020. – Вип. 34. – 155 – 157.
42. Калінеску, Т. В. Креативний облік і аудит економічної діяльності підприємств / Т. В. Калінеску // Часопис економічних реформ : науково-виробничий журнал. – 2019. – № 2(34). – С. 95 – 102.
43. Калінеску, Т. В. Механізми інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання в контекст і трансформації економіки знань / Т. В. Калінеску // Часопис економічних реформ : науково-виробничий журнал. – 2020. – № 4(40). – С. 38 – 44.
44. Калінеску, Т. В. Обліково-фінансові механізми соціально-економічного розвитку суб'єктів господарювання / Т. В. Калінеску // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 1(41). – С. 50 – 57.
45. Калинеску, Т. В. Особенности современной налоговой парадигмы в условиях модернизации экономики / Т. В. Калинеску // Налоговые реформы. Теория и практика: монография / [И. А. Майбуров и др.]; под ред. И. А. Майбуров, Ю. Б. Иванов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – С. 201 – 212.
46. Калінеску, Т. В. Парадигма формування механізму зміцнення економічної безпеки підприємницької діяльності / Т. В. Калінеску, Д. С. Ревенко, С. С. Підмогильний // Часопис економічних реформ : науково-виробничий журнал. – 2021. – № 3(43). – С. 35 – 41.
47. Калінеску, Т. В. Порівняльний аналіз обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання / Т. В. Калінеску, Юфен Хуан // Часопис економічних реформ. – 2022. – № 1(45). – С. 39 – 44.
48. Картина світу стала похмурішою. Розвиток світової торгівлі практично зупиниться у 2023 році - прогноз СOT [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/rozvitok-svitovoji-torgivli-praktichno-zamre-u-2023-roci-prognoz-sot-ostanni-novini-50274909.html>
49. Клименко, Ю. М. Системоутворюючі механізми практико-орієнтованих освітньо-дослідницьких мереж / Ю. М. Клименко // Економіка і організація управління. – 2017. – № 1(25). – С. 103 – 114.
50. Колот, А. М. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань / А. М. Колот // Економічна теорія. – 2007. - № 2. – С. 3 – 13.
51. Копилова, О. Фінансові ринки Euronext під впливом війни в Україні / О. Копилова, Ю. Пічугіна // Економіка. – 2022. – № 3. – Т. 32. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/2192>
52. Корнєєва, Т. М. Державна політика у сфері економіки знань: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03

«Економіка та управління національним господарством» / Т. М. Корнєєва. – Київ, 2010. – 28 с.

53. Краус, Н. М. Інноваційна економіка в глобалізованому світі: інституціональний базис формування та траєкторія розвитку: монографія / Н. М. Краус. – Київ: Аграр Медіа Груп, 2019. – 492 с.

54. Краус, Н. М. Інноваційна економіка: дефініція поняття та інституціональний базис розвитку / Н. М. Краус // Наук. вісник : зб. наук. пр. Мукачів. держ. ун-ту. Сер. Економіка / ред. кол. : Т. В. Черничко (гол. ред.) [та ін.]. – Мукачево : Карпатська вежа, 2015. – Вип. 2 (4), ч. 1. – С. 36 – 42.

55. Краус, Н. М. Становлення інноваційної економіки в умовах інституціональних змін : монографія / Н. М. Краус. – Київ : Центр учбової літератури, 2015. – 596 с.

56. Куликов, В. Н. Проблемы социальной психологии / В. Н. Куликов. – Иваново: Изд-во Иванов. госуд. ун-та, 1979. – 257 с.

57. Куц, М. О. Про особливості тлумачення терміна «імплементація» / М. О. Куц // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 133 – 138.

58. Куценко, В. І. Освіта і наука – генератори інновацій: парадигма взаємодії / В. І. Куценко // Економіка та держава. – 2009. – № 5. – С. 9 – 11.

59. Куцик, П. О. Глобальна економіка: принципи, становлення, функціонування, регулювання та розвиток: монографія/ П. О. Куцик, О. І. Ковтун, Г. І. Башнянин. – Львів: Вид-во ЛКА, 2015. – 594 с.

60. Кучер, Г. В. Державні фінансові ресурси: монографія / Г. В. Кучер – Київ: Київ. нац. торг. ун-т, 2018. – 608 с.

61. Лазоренко, Т. В. Когнітивний менеджмент як інноваційна стратегія управління організацією / Т. В. Лазоренко, М. П. Лазаренко // Ефективна економіка. 2018. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/4_2018/57.pdf

62. Лебедко, С. А. Інтегральне оцінювання рівня економічної безпеки транспортних підприємств [Електронний ресурс] / С. А. Лебедко // Бізнес Інформ. – 2019. – № 2. – С. 259 – 266. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-2-259-266>

63. Легостаєва, О. О. Тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України / О. О. Легостаєва, Н. Д. Кондратенко // Науковий погляд: економіка та управління. – 2020. – № 2(68). – С. 28 – 32.

64. Лісовська, Л. С. Теорія взаємодії в інноваційних процесах / Л. С. Лісовська // Вісник нац. ун-ту Львівська політехніка. Сер. Проблеми економіки та управління. – 2020. – № 2(8). – С. 165 – 180.

65. Лісовська, Л. С. Формування систем взаємодії у інноваційних процесах: концепція налагодження та інструменти оцінювання: монографія / Л. С. Лісовська; за заг. наук. ред. О. М. Лютак. – Луцьк : Вежа-Друк, 2020. – 388 с.

66. Ліхоносова, Г. Адаптація обліково-фінансового механізму інноваційної взаємодії суб'єктів господарювання до глобальних викликів / Г. Ліхоносова, А. Волошина // Економіка та суспільство. – 2022. – № 45. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1949/1876>
67. Ліхоносова, Г. С. Проблематика обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання в умовах соціально-поведінкових обмежень / Г. С. Ліхоносова, Т. І. Єльцова // Економіка та суспільство. – 2021. – №32. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/832/799>
68. Луциків, І. В. Інноваційна взаємодія як метод активізації інноваційної діяльності / І. В. Луциків // Соціально-економічні аспекти розвитку економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і молодих учених 27 – 28 квітня 2017 року. – Тернопіль : ТНТУ, 2017. – С. 50 – 53.
69. Максимов, В. В. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права з охорони культурних цінностей у внутрішнє право України. Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / В. В. Максимов; за ред. В. Н. Денисова. – Київ : Юстініан, 2006. – С. 526 – 539.
70. Марков, А. В. Институциональная трансформация социальноэкономической парадигмы цивилизационного развития / А. В. Марков // Инновации. – 2012. – № 7 (165). – С. 26 – 31.
71. Марусяк, Н. Л. Фінансовий механізм підприємства та напрями його удосконалення в сучасному економічному середовищі / Н. Л. Марусяк // Економіка та держава. – 2021. – № 12. – С. 94 – 97.
72. Мельник, О. Г. Моніторинг діяльності підприємства / О. Г. Мельник, М. Д. Пецкович // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2012. – № 722. – С. 381 – 386.
73. Мельник, П. В. Менеджмент : навч. посіб. / П. В. Мельник, М. М. Філоненко, Л. П. Гацька, Н. Е. Кошарська. – Ірпінь : Акад. ДПС України, 2001. – 154 с.
74. Меркулова, Ю. В. Лекція до теми «Психологічний вплив та маніпулятивна поведінка» / Ю. В. Меркулова. – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lek-3-2016-prof_spilkyvannja.pdf
75. Назаров, Н. К. Розвиток системи матеріального стимулювання трудової діяльності в контексті гідної праці / Н. К. Назаров, Е. Р. Степанова // Соціально-трудова відносина: теорія та практика : зб. наук. пр. (голова редкол. А. М. Колот). – Київ: КНЕУ ім. В. Гетьмана, 2017. – № 1(13). — 320 с. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/16936/1/Nazarov%20N.%20K.%2c%20Stepanova%20E.%20R.pdf/>

76. Наукова та інноваційна діяльність України 2020: стат. зб. / за ред. М. Кузнєцової. – Київ: Державна служба статистики України, 2021. – 242 с.
77. Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затверджена Постановою КМУ від 03.03.2021 № 179. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
78. Облікове-аналітичне забезпечення суб'єктів господарювання в умовах євроінтеграції: монографія / Н. П. Позняковська, С. Я. Зубілевич, О. Л. Міклуха та ін. – Рівне : НУВГП, 2019. – 414 с.
79. Ольшанский, Д. В. Психология масс / Д. В. Ольшанский. – СПб. : Питер, 2002. – 368 с.
80. Орлеан, А. Адаптація законодавства України у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, до законодавства ЄС / А. Орлеан // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2017. – № 2. – С.127 – 135.
81. Островська, Г. Інтелектуальна модель інноваційного розвитку підприємств у парадигмі економіки, основаної на знаннях / Г. Островська // Scientific Bulletin of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (Series: Economics and Management in the Oil and Gas Industry). – 2022. – № 2(26). – Р. 65 – 78.
82. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>
83. Панасюк, А. Ю. Психологические основы убеждающего воздействия : автореф. дис. доктора психол. наук на соискание уч. степени / А. Ю. Панасюк. – М., 1992. – 36 с.
84. Панкова, Л. І. Теорія ігор як інструмент узгодження економічних інтересів у використанні потенціалу кластерної політики розвитку регіонів / Л. І. Панкова // Актуальні проблеми економіки: наук. екон. журн. – Київ : Нац. акад. упр., 2020. – Вип. 3. – С. 83–93.
85. Парадигма інноваційного розвитку в умовах ринкової трансформації: монографія / авт. кол.: Е. М. Забарна, О. М. Козакова, В. А. Чередниченко [та ін.]; за заг. ред. Е. М. Забарної. – Херсон : Олді-плюс, 2019. – 92 с.
86. Пархоменко, О. В. Діалектична система «інформація – знання» як визначальний фактор реалізації принципу «об'єднання можливостей» в умовах функціонування інноваційної економіки / О. В. Пархоменко, А. О. Пархоменко // Науково-технічна інформація. – 2011. – № 4. – С. 8– 13.
87. Парыгин, Б. Д. Основы социально-психологической теории / Б. Д. Парыгин. – М. : Мысль, 1971. – 160 с.
88. Перепьолкін, С. М. Інтерпретація терміна «імплементація» у правовій доктрині / С. М. Перепьолкін // Юридичний науковий електронний журнал. – 2021. – № 9. – С. 310 – 313.

89. Перерва, П. Г. Інтелектуально-інноваційна діяльність України в контексті вимог європейського співтовариства / П. Г. Перерва, Я. А. Максименко, К. М. Сокол, С. О. Климова // Вісник НТУ «ХПІ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/49735/1/Pererva_Intelektualno-innovatsiina_2020.pdf
90. Петрушевська, В. В. Адаптація фінансової політики України до умов глобалізаційних і євроінтеграційних процесів / В. В. Петрушевська // Проблеми економіки. – 2014. – №2. – С. 131 – 137.
91. Пілецька, С. Т. Методика комплексної оцінки антикризового потенціалу підприємства / С. Т. Пілецька, Т. Ю. Коритько // Економіка промисловості. – 2018. – № 3. - С. 76 – 92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: doi.org/10.15407/econindustry2018.03.074.
92. Пілецька, С. Т. Модель інтегральної оцінки економічної безпеки підприємства / С. Т. Пілецька, Т. Ю. Коритько, Є. В. Ткаченко // Економічний вісник Донбасу. – 2021. – № 3 (65). – С. 56 – 65.
93. Побурко, Я. О. Моніторингові оцінювання складних соціально-економічних явищ розвитку регіону / Я. О. Побурко. – Львів : НАН України; Ін-т регіональних досліджень, 2016. – 306 с.
94. Про Державний бюджет України на 2022 рік: Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>
95. Про державну підтримку космічної діяльності: Закон України №1559-III від 16.03.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-14#Text>
96. Про космічну діяльність: Закон України від 15.11.1996 № 502/96-ВР [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502/96-%D0%B2%D1%80#Text>
97. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про відновлення Угоди між Україною та Європейським співтовариством про наукове і технологічне співробітництво: Закон України № 602-VIII від 15.07.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1673-20#Text>
98. Прокопенко, К. О. Сільське господарство України: виклики і шляхи розвитку в умовах зміни клімату / К. О. Прокопенко, Л. О. Удова // Економіка і прогнозування. – 2017. – № 1. - С. 92 –107. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eip.org.ua/docs/EP_17_1_92_uk.pdf
99. Прохорова, В. В. Економічна оцінка зовнішньої та внутрішньої ефективності інноваційних трансформацій в освіті / В. В. Прохорова, В. І. Чобіток // Конкурентоспроможність підприємств у міжнародному цифровому просторі: монографія / за ред. О. В. Ареф'євої. – Київ : НАУ, 2019. – С. 95 – 105.

100. Райзберг, Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. - 6-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2017. – 206 с.
101. Рахман, М. С. Аналіз ринку оптової торгівлі України / М. С. Рахман, Д. В. Прус // Бізнес Інформ. – 2020. – № 7. – С. 154 – 160.
102. Різник, В. В. Фінансовий механізм інноваційної діяльності малих підприємств / В. В. Різник // Економічний вісник університету. – 2020. – Вип. 44. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2020_44_29
103. Руденко, М. В. Теоретичні аспекти взаємодії фінансового і реального секторів економіки / М. В. Руденко // Вісник Університету банківської справи. – 2017. – № 1. – С. 21 – 29.
104. Рябкова, О. В. Моніторинг економічних показників результативності машинобудівних підприємств: дис... канд. екон. наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами. Національний університет «Львівська політехніка» / О. В. Рябкова. - Львів, 2018. – 222 с.
105. Саблина, Н. В. Использование метода таксономии для анализа ресурсов предприятия [Електронний ресурс] / Н. В. Саблина, В. А. Теличко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/porta1/Soc-_Gum/ Vi/2009_3/78-82.pdf
106. Сидоренко, Е. В. Личностное влияние и противостояние чужому влиянию / Е. В. Сидоренко // Журнал практического психолога. –1999. – № 9. – С. 35 – 52.
107. Сизоненко, В. О. Фінансування інноваційно орієнтованої економіки в умовах інституціональної невизначеності / В. О. Сизоненко // Фінанси України. – 2013. – № 5. – С. 80 – 89.
108. Синюгіна, Н. В. Фінансовий моніторинг в системі взаємодії суб'єктів господарювання на фінансових ринках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / Н. В. Синюгіна; Харківський національний економічний університет. – Харків, 2011. – 23 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/7278>
109. Сіменс представив портфель рішень для цифрового підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cnews.ru/news/line/2018-04_simens_predstavil_portfel_reshenij_dlya_tsifrovogo
110. Соколова, Л. В. Сучасна інноваційна економіка: Від піраміди Маслоу до глобальної конкурентоспроможності країни / Л. В. Соколова, В. Б. Іванова, Г.М. Верясова // Економіка та суспільство. – 2021. - № 26. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/353>

111. Соколовська, О. М. Проблеми зовнішньої торгівлі України та її регіонів у контексті світової кризи / О. М. Соколовська // Вісник економічної науки України. – 2020. – № 1. – С. 97 – 102.

112. Степаненко, В. П. Соціальні наслідки пандемії COVID-19 у контексті суспільної трансформації в Україні: соціологічний підхід / В. П. Степаненко // Вісник НАН України. – 2021. – № 5. – С. 33 – 46.

113. Стреліна, О. М. Інноваційний розвиток економіки України: проблеми та перспективи / О. М. Стреліна // Ефективна економіка. – 2013. – № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2166>

114. Тараненко, І. В. Формування інноваційної парадигми теорії конкуренції в сучасних глобалізаційних умовах / І. В. Тараненко // Наук. вісн. Чернігів. держ. ін.-ту економіки і управління: зб. наук. пр. Сер. 1. Економіка. – Чернігів: ЧДІЕУ, 2011. – №1 (9). – С. 194 – 203.

115. Татар, М. С. Моніторинг надійності взаємодії підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища в умовах глобальних викликів / М. С. Татар, О. В. Дзюбенко, Н. С. Остроушкіна // Вісник СумДУ. Сер. Економіка. – 2022. – № 2. – С. 143 – 153.

116. Тіньова економіка. Аналітична записка. Загальні тенденції 2021; Міністерство економіки України : Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування відділ з питань економічної стійкості та статистики, жовтень. – Київ, 2022. – 12 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua

117. Толстова, А. В. Методика оцінювання рівня економічної безпеки підприємства / А. В. Толстова, К. В. Хоменко // Вісник економіки транспорту та промисловості. – 2018. – № 63. – С. 187 – 195.

118. Трансформаційні процеси економічної системи в умовах сучасних викликів : монографія / за заг. ред. В. І. Гринчуцького. – Тернопіль: Крок, 2014. – 544 с.

119. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку / авт. кол.: О. Жилінська (наук. ред.), О. Мельничук (відп. ред.), Л. Антонюк, О. Гуменна, А. Радчук, Я. Столярчук, С. Тарута, Г. Харламова, Н. Чала, О. Шнирков. – Львів: Кальварія, 2017. — 164 с.

120. Українська, Л. О. Організація моніторингу конкурентних переваг та конкурентоспроможності підприємства / Л. О. Українська, Г. Є. Рябик // Проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С. 151 – 157.

121. Федик, М. В. Макроекономічні наслідки впливу пандемії COVID-19 на світову економіку / М. В. Федик // Економіка та держава. – 2021. - № 7. – С. 40 – 46.

122. Федірко, О. А. Формування нової локально-інноваційної парадигми регіональних досліджень / О. А. Федірко // Регіональна економіка. – 2015. – № 3. – С. 24 – 33.

123. Феофанов, О. А. Реклама: новые технологии в России / О. А. Феофанов. – СПб. : Питер, 2000. – 384 с.
124. Філатов, В. В. Імплементация міжнародних норм до митного законодавства України : монографія / В. В. Філатов. – Донецьк : ДонУЕП, 2013. – 201 с.
125. Фінансова звітність ХДАВП за 2018 – 2021 роки. Офіційний сайт Харківського державного авіаційного виробничого підприємства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ksamc.com.ua/about-us/report>
126. Фінансовий механізм діяльності аграрних суб'єктів господарювання : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Н. М. Давиденко. – Київ : Вид-во ЦП «Компрінт», 2016. – 318 с.
127. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. – Київ : Центр Разумкова; Вид-во «Заповіт», 2020. – 274 с.
128. Чернявская, Т. П. Коммуникация в бизнесе: психологическая теория и практика : учеб.-метод. пособие / Т. П. Чернявская, Т. П. Висковатова. – Одесса : Одесск. нац. ун-т им. И. И. Мечникова, 2013. – 258 с.
129. Четверта промислова революція: зміна напрямів міжнародних інвестиційних потоків: монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Крисоватого та д-ра екон. наук, проф. О. М. Сохацької. – Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. – 478 с.
130. 1. Чмерук, Г. Г. Трансформація фінансових відносин суб'єктів господарювання / Г. Г. Чмерук, О. О. Стороженко // Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту. Сер. Економічні науки. – 2019. – Вип. 34. – С. 129 – 134.
131. Шабанов, Р. І. Концепція «гідної праці» як стрижень активної державної політики у сфері зайнятості населення / Р. І. Шабанов // Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. Сер. Право. – 2014. – Вип. 24, т. 2. – С. 201 – 205.
132. Шабаніна, О. В. Сучасна парадигма інноваційного розвитку аграрного підприємництва / О. В. Шабаніна, Ю. А. Кормишкін // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2019. – Вип. 3. – С. 4 – 10.
133. Шевченко, В. Ю. Економічні шоки пандемії: основні види та наслідки / В. Ю. Шевченко // Причорноморські економічні студії. – 2020. – № 56. – С. 21 – 27.
134. Шевчук, С. В. Визначення поняття «інноваційна економіка» / С. В. Шевчук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 1(116). – С. 83 – 86. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2011_1_21
135. Шевчук, Ю. А. Сучасна парадигма дослідження інноваційного розвитку / Ю. А. Шевчук // Економіка та підприємництво: зб. наук. пр. молодих учених та аспірантів / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; відп. ред. С. І. Дем'яненко. – 2012. – Вип. 28, – С. 62 – 70.

136. Інноваційна циклічна модель викладання соціологічних дисциплін у закладах вищої світи / О. М. Шеломовська, Л. М. Сорокіна, К. В. Познанська, І. І. Мачуліна, К. Ю. Богомаз // *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. – September 2019. – 6(18). – С. 18 – 27.

137. Шляхи адаптації національної економіки до сучасних викликів глобалізації : матеріали наук.-практ. студ. конференції / упоряд.: С. Е. Сардак, А. О. Сімахова, О. Д. Дон. – Дніпропетровськ : ДНУ імені Олеся Гончара, кафедра економіки та управління національним господарством, 2017. – 204 с.

138. Шпакович, О. Особливості способів імплементації міжнародно-правових норм / О. Шпакович // *Віче*. – 2010. – № 17. – С. 23 – 25.

139. Юрчук, Н. П. Використання економіко-математичних методів в управлінні інноваційним розвитком економічних систем / Н. П. Юрчук // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2015. – № 18. – С. 28 – 32.

140. Яремчук, Р. Є. Ефективність реалізації державної регіональної політики в контексті проблематики територіальних диспропорцій / Р. Є. Яремчук // *Регіональна економіка*. – 2021. – № 2(100). – С. 61 – 71. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-2-6>.

141. Amosha, O. Key trends in the world economy development: new challenges and prospects. / O. Amosha, I. Pidorycheva, A. Zemliankin // *Science and Innovation*. – Mar. 2021. – 17, 1. – P. 3 – 17.

142. Andriessen, D. G. Metaphor use in knowledge management // *Encyclopedia of knowledge Management* / D. G. Schwarts, D. Te'eny (Eds.). 2-th edition. Volume 1. Hershey- New York: Information Science Reference, 2011. – P. 1118 – 1124.

143. Bar, Am Jordan. Innovation in a crisis: Why it is more critical than ever / Am Jordan Bar, Laura Furstenthal, Jorge Felicitas, Erik Roth. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mckinsey.com/capabilities/strategy-and-corporate-finance/our-insights/innovation-in-a-crisis-why-it-is-more-critical-than-ever#/>

144. Karahasan, Burhan Can. Climate Change and Spatial Agricultural Development in Turkey / Burhan Can Karahasan, Mehmet Pinar // *Working paper*. – 2021. – № 1524. – 57 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://erf.org.eg/app/uploads/2021/12/1640587820_963_3907399_1524.pdf

145. Calinescu, T. Registration-Financial Co-operation of Business Subjects in the Condition of Social-Behavior Limitation / T. Calinescu // *Управление и Образование*. – Том 17(1). – vol. №17(1), 2021. Бургас: Университет «Проф. д-р Асен Златаров», България. – С. 7 – 13.

146. Calinescu, T. Structural modernization of Ukraine's economy in the context of the transformation of relations in the European Union / Tetyana Calinescu, Ganna Likhonosova, Olena Zelenko // *Politiky a strategie pro*

regionální a udržitelný rozvoj v místním kontextu: kolektivní monografie / Jiří Dušek a kol. Vysoká škola evropských a regionálních studií, z. ú. České Budejovice, 2021. – P. 130 – 142.

147. Calinescu, Tetyana & Likhonosova, Ganna & Zelenko, Olena (2019). Creativity of International Development Strategies and Audit of Entities' Financial Management / Tetyana Calinescu, Ganna Likhonosova, Olena Zelenko. // 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019). Published by Atlantis Press, (Франція, м. Париж). – Volume 95.– P. 167 – 171. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.atlantispress.com/proceedings/series/aebmr>

148. Climate of the world. Weather and climate of Russia and the CIS. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: pogodaiklimat.ru

149. Davenport, T. H. Working knowledge: how organizations manage what they know / T. H. Davenport, L. Prusak. – Boston: Harvard Business School Press, 1998. – 224 p.

150. Eurostat. European statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/>

151. Joachimsthaler, E. The Interaction Field: The Revolutionary New Way to Create Shared Value for Businesses, Customers, and Society Hardcover / E. Joachimsthaler. – New York: Public Affairs, 2020. – 215 p.

152. Kotys, N. V. Methodical approaches to the analysis of the effectiveness of fixed assets of construction organizations on the basis of economic - mathematical modeling / N. V. Kotys, Yu. I. Mykytyuk. // Revista ESPACIOS. – 2020. – Vol. 41 (N 05). [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.revistaespacios.com/a20v41n05/20410504.html

153. Kraus, N. M. Global and national trends of condition of human capital as a basic institute of formation of innovative economy / N. M. Kraus, K. M. Kraus // Socio-economic aspects of economics and management : Collection of scientific articles. – Vol. 1. – MA (USA) : Aspekt Publishing of Budget Printing Center : Taunton, 2015. – P. 65 – 67.

154. Lisovska, L. Changing the paradigm of the innovation process on the basis of interaction / L. Lisovska, O. Yurynets, B. Sheremeta. // Problems of economy and management. – 2020. –Vol. 4. – № 1. – P. 174 – 187.

155. Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic. Green Report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mpsr.sk/en/index.php?navID=16>

156. Padgham, John Agricultural Development Under a Changing Climate: Opportunities and Challenges for Adaptation / John Padgham. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.preventionweb.net/files/11832_climatechangecombined1.pdf

157. Parker, G. G. Platform Revolution: How Networked Markets Are Transforming the Economy and How to Make Them Work for You /

G. G. Parker, Marshall W. V. Alstyne, S. P. Choudary. – New York, 2016. – 256 p.

158. Rittgen, P. Handbook of Ontologies for Business Interaction / P. Rittgen. – Sweden: University College Boras, 2008. – 452 p.

159. Shengcai, Tao. Research Progress in Agricultural Vulnerability to Climate Change. Advances in Climate Change Research / Tao Shengcai, Xu Yinlong, Liu Ke, Pan Jie, Gou Shiwei. – 2011. – Volume 2. – Issue 4. – P. 203 – 210. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1674927811500504?via%3Dihub>

160. Shevchuk, V. Моделювання та аналіз станів об'єктів і суб'єктів моніторингу засобами захищених сенсорних мереж та мереж IoT з суперкомп'ютером. / V. Shevchuk // Фізико-математичне моделювання та інформаційні технології. – 2021. – № 33. – P. 191 – 195.

161. Tatar, M. Transformation of the financial mechanism of agricultural enterprises integration in the conditions of global climate change. / M. Tatar, M. Butko // Інноваційна економіка. – 2023. – № 4. – P. 80 – 90.

162. The 2020 Human Development Report. New York: United Nations Development Programme. – 2021. - 412 p.

163. Tolubyak, V. Unity of state regulation and strategic management: an aspect of sustainable development of regions. Investments: practice and experience / V. Tolubyak. – 2018. – № 10. – P. 83-87

164. WHO guidance for climate-resilient and environmentally sustainable health care facilities. 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240012226>

165. WHO. Checklists to assess vulnerabilities in health care facilities in the context of climate change. 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://policycommons.net/artifacts/1455502/checklists-to-assess-vulnerabilities-in-health-care-facilities-in-the-context-of-climate-change/2090343/>

166. World Intellectual Property Organization (WIPO). Global Innovation Index 2022: What is the future of innovation-driven growth? Geneva: WIPO. – 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-section1-en-gii-2022-at-a-glance-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf>

167. Bijun, Xie. Research on Financial Support Mechanism of Creative Enterprises / Xie Bijun, Lin Bingkun, Li Min // Journal of Global Information Management. – 2022. – № 30(3). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.igi-global.com/gateway/article/full-text-pdf/281716&riu=true>

168. Žutinić, Đurđica, Perception of climate change: A survey among agricultural advisors // Đurđica Žutinić, Magdalena Zrakić-Sušac // Ekonomika poljoprivreda-economics of agriculture. – 2021. – Vol. 68. – Br. 2. – Str. 307-320. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://scindeks.ceon.rs/Article.aspx?artid=0352-34622102307Q_

Наукове видання

**Бондар Наталія Олександрівна,
Гребенікова Олена Володимирівна,
Денисова Тетяна Володимирівна та ін.**

**АДАПТАЦІЙНІ ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ
ІННОВАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ
В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ПОВЕДІНКОВИХ ОБМЕЖЕНЬ**

Редактор А. М. Ємленінова

Зв. план, 2024

Підписано до друку 01.02.2024

Формат 60×84 1/16. Папір офс. Офс. друк

Ум. друк. арк. 8,9. Обл.-вид. арк. 10. Наклад 50 пр.

Замовлення 26-24. Ціна вільна

Видавець і виготовлювач
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17
<http://www.khai.edu>
Видавничий центр «ХАІ»
61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17
izdat@khai.edu

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції сер. ДК № 391 від 30.03.2001